

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

KUR'ÂN'DA DİN ADAMLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aydın MÜLAYİMOV

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Tefsir**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hüseyin AKYÜZOĞLU

TEMMUZ - 2015

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KUR'ÂN'DA DİN ADAMLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aydın MÜLAYİMOV

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Tefsir

“Bu tez ..../...../ 201.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Aydın MÜLAYİMOV

22.06.2015

ÖNSÖZ

Muhteva açısından çok zengin olan Kur'ân-ı Kerîm, neredeyse insanların ihtiyacı olan her konuya değinmiştir. Başta Allahın varlığını ve birliğini konu edinen Tevhid olmak üzere, nübüvvet, ahiret ve ibadet gibi konular, Kur'ân'ın üzerine vurgu yaptığı ana konular olarak tesbit edilebilir. Kur'ân'da üzerinde durulan bu önemli mevzulardan biri de "Din Adamlarıdır".

'Kur'an'da din adamları' diye isimlendirdiğimiz tezimizde din adamlarından kastımız; "Mensup olduğu dinin kurallarını öğrenen, anlatan, onunla amel eden, ayinleri, ibadetleri yönetmeyi vazife edinmiş, tapınaklara bağlı, kendilerini özel konuma getiren ve getirilen kişilerdir."

Kur'ân-ı Kerîm, her kesimden insana hitap eden bir kitaptır. Sunduğu bilgiler farklı dinlerle, kabilelerle, şahıslarla ilgili olmakla birlikte, Onun muhatabı bütün bir insanlıktır. Kur'ân'ın bu bildirilerinden herkesin örnek, ibret ve ders alması gerekmektedir. İnsanlar bunu önemsemedikleri takdire tarihteki hatalarını tekrarlamış olurlar.

Tezimiz iki bölümden oluşmaktadır:

Öncelikle "Din" ve "Din adamı" kavramları, tanımları, doğuş ve tarihi süreç içerisindeki algılanışlarından bahsedilmiş, din adamları kavramının oluşum ve gelişim süreci, farklı dinlerin ve din adamlarının oluşumunun kısa tasnifi sunulmuştur. Özellikle, "din adamı" kavramını Kur'ân-ı Kerîm ekseninde ele aldık. Aynı zamanda Kur'ân'dan önceki Tevrat ve İncil gibi ilahi kitapların konuya bakışını da özetlemeye çalıştık. Tezimiz dinler tarihi alanında yapılan bir çalışma olmadığı için, fazla teferruata girmeden Kur'an'da geçen din adamlarının kimler olduğu, onların isimleri ve sınıfları hakkında öz bilgiler vermeye gayret ettik.

İkinci bölümde ise, Kur'an'ın din adamı sınıfından ve İslam'da din adamı sınıfının olup olmamasından bahsedilmeye çalışılmıştır. Dini görevlerini yürüten Müslümanlarla din adamları arasındaki farklılıkların neler olduğu, din adamlığının zamanla Müslümanlara sirâyetinin tezahürleri ele alınmış ve aradaki benzerliklere işaret edilmiştir. Tezimizin en önemli konularından biri ise, bu zamana kadar fazla eleştirisi yapılmayan ve İslam'da olmadığı halde sonradan ortaya çıkarılan Müslüman din adamı varlığından bahsedilmeğe çalışılmasıdır. Din adamlarının din adına yaptıkları; Allah'ı Teâlâ'nın bu konudaki ikazları, uyarıları ve din adamlarının tarihi süreç içerisinde insanlara sunduğu dinden bahsedilmekte ve nihâyet tezimiz, sonuç ve değerlendirme ile sonlanmaktadır.

Çalışmamızın her safhasını gözden geçirip, kendi teşvik ve katkılarını bize sunan, danışman hocam Yrd. Doç. Dr.Hüseyin Akyüzoğlu'na teşekkür ediyorum.

Aydın MÜLAYİMOV

22.06.2015

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: DİN VE DİN ADAMI KİMLİĞİ	5
1.1. Luğavi Anlamda Din ve Din Adamı Kavramı	5
1.1.1. Din.....	5
1.1.2. Din Adamı Kavramı.....	6
1.2. İstilahi Anlamda Din ve Din Adamı Tanımı.....	7
1.2.1. Dinin Tanımı	7
1.2.2. Din Adamı Tanımı	7
1.3. Din Adamlığı'nın Oluşum Süreci	10
1.4. Din Adamlığı'nın Gelişim Süreci	11
1.5. Önceki Dinlerde Din Adamı Kavramının Oluşumu	13
1.5.1. Hinduizm'de	14
1.5.1.1. Brahmanizm'de	41
1.5.1.2. Budizm'de	15
1.5.2. Taoizm'de.....	16
1.5.3. Şâmânizm'de.....	16
1.5.4. Mecusilik'te (Zerdüştlükte)	17
1.5.5. Sâbilik'te	18
1.6. Kur'ân'da Özel Statü Alan Toplumlar ve Kişiler	19
1.6.1. Ellezine Ūtu'l-Kitap (الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ) veya Ehl-i Kitap (أَهْلَ الْكِتَابِ).....	19
1.6.2. Ellezine Ūtu'l-İlim (الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ)	21
1.6.3. Ehl-i Zikir (اهل الذكر).....	21
1.6.4. Ulu'l-Emir (أولوا الأمر).....	23
1.6.5. Râsihûne fil-İlim (الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ)	24
1.6.6. Ulu'l-Elbâb (أولوا الألباب)	26
1.6.7. İmamlar (الأئمة)	27

BÖLÜM 2: KUR'ÂN'DA GEÇEN DİN ADAMI İSİMLERİ VE SINIFLARI	29
2.1. Din Adamı İsimleri	29
2.1.1. Kâhin (كَاهِنٌ).....	29
2.1.2. Hâmân (هَامَانَ).....	31
2.1.3. Sâmirî (سَامِرِيُّ).....	32
2.2. Din Adamları Sınıfı	33
2.2.1. Yahudi Din Adamları.....	34
2.2.1.1. Rabbânîler (رَبَّانِيُونَ).....	34
2.2.1.2. Ahbâr (أَحْبَارٌ).....	37
2.2.2. Hıristiyan Din Adamları	39
2.2.2.1. Ruhban (رُهْبَانٌ).....	40
2.2.2.2. Kıssis (قِيسِيْسٌ).....	42
2.3. Mekke'de ve Cahiliye Araplarında Din Adamı.....	43
2.4. Aracı Yapılan Şahıslarla İlgili Kavramlar.....	47
2.4.1. Evliya (أَوْلِيَاءٌ).....	47
2.4.2. Şureka (شُرَكَاءٌ).....	49
2.4.3. Endad (أَنْدَادٌ).....	50
2.4.4. Tâğut (طَّاغُوتٌ).....	51
2.4.5. Cibt (جِبْتٌ).....	51
2.5. Yoldan Çıkaranlarla İlgili Terimler	52
2.5.1. Âbâ (آبَاءٌ).....	52
2.5.2. Kuberâ (كِبْرَاءٌ).....	53
2.5.3. Mele (مَلَأٌ).....	54
2.5.4. Mutrafîn (مُتْرَفِينَ).....	55
2.5.5. Sâde (سَادَةٌ).....	57
2.5.6. Karîn (قَرِينٌ).....	58
2.6. Kur'ân'da Din Adamlarının Özellikleri	59
2.6.1. Kur'an'da Yerilen Din Adamları	60
2.6.1.1. Allah'a İftira Etmeleri	60
2.6.1.2. Haktan Saptırmaları.....	62
2.6.1.3. Farklı Olmaya Çalışmaları ve Şekilcilik Yapmaları.....	65
2.6.1.4. Kendileri gibi olanların cennete gireceklerini söylemeleri.....	68

2.6.1.5. Irkçı ve Mezhepçi olmanın önemini vurgulamaları	70
2.6.1.6. Kötülüğü engellememeleri	71
2.6.1.7. İnsanları Aldatmaları ve Dini Değerleri Satmaları.....	72
2.6.1.8. İnsanların Mallarını Haksız Yere Yemeleri.....	74
2.6.1.9. Karşı Görüşlere Tahammül Etmemeleri.....	76
2.6.1.10. Peygamber Düşmanı olan Din Adamı Örneği	77
2.6.2. Kur'ân'da Din Adamlarına Yönelik Övgüler	79
2.6.2.1. Allah'a Gereği Gibi Boyun Eğmeleri.....	79
2.6.2.2. İyiliği Emredip, Kötülükten Sakındırmaları.....	80
2.6.2.3. Allah'tan Korkmaları ve Kibre Kapılmamaları.....	80
2.6.2.4. Dini Değerleri Satmamaları ve Emanete Sadık Olmaları.....	81
2.6.2.5. Yardımlaşmaları ve İnfakta Bulunmaları	81
2.6.2.6. Müslüman Olmaları ve Allah Yolunda Savaşmaları	82
2.7. İslam Dünyasına Din Adamının Etkileri.....	84
2.7.1. Ehl-i Kitab'ın Tesiri	84
2.7.2. Farklı Din ve Kültürlerin Tesiri	86
2.7.3. Siyasi Olayların ve Maddi Menfaatlerin Etkisi	87
2.7.3.1. Hâriciler	87
2.7.3.2. Geleneksel Mollalar.....	94
2.8. İslam'da Din Adamlığının Yeri	96
2.8.1. İmamlarla Din Adamları Arasındaki Fark	97
2.8.2. Elçilerle Aracılar Arasındaki Fark	99
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	101
KAYNAKÇA.....	105
ÖZGEÇMİŞ	111

KISALTMALAR

Age.	: Adı geçen eser
Çev.	: Çeviren
H.z.	: Hazret
s.	: Sayfa
h.	: Hicri
bkz.	: Bakınız
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
t.y.	: Tarih yok
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
vb.	: Ve benzeri
DİA.	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
İSAM.	: İslam Araştırmaları Merkezi
İSAV.	: İslami İlimler Araştırma Vakfı
MÖ.	: Milattan önce
Yay.	: Yayınları
Ör.	: Örneğin

Tezin Başlığı: Kur'an'da Din Adamları

Tezin Yazarı: Aydın MÜLAYİMOV   **Danışman:** Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Akyüzoğlu

Kabul Tarihi

Sayfa Sayısı: vi (önkısım)+113 (tez)

Ana bilim dalı: Temel İslami Bilimler   **Bilim dalı:** Tefsir

Bütün dinlerin hem korunmasında hem de tahrif edilmelerinde zamanla din adamlarının rolü büyüktür. Bu sebeple Kur'an'ın din adamına bakışını irdelememiz çok önemlidir.

Tezimiz, din adamları kurumunun ve din adamına ait özel yaşam biçiminin, Allah'ın emriyle ortaya çıkmadığını, bunun sonradan insanların Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla yaptıklarını, ancak belli bir dönem sonra gereğini yapmayanların veya yapamayanların bu kurumu ve özel yaşam biçimini bir bid'at olarak dayattığını delillendirmeye çalışmaktadır. Aynı zamanda bütün dinlerin mensuplarının, özellikle Ehl-i Kitab'ın, kendi din bilginlerini mevcut konumlarından çıkararak, onlara Allah'a ait yetkileri, özellikleri vermelerinden, yeryüzünde Allah'ın ve dininin temsilcileri gibi bakılmasından bahsetmektedir. Kur'an-ı Kerim, insanların din adamları ile ilgili böyle bir bakış tarzını eleştirmekle birlikte ehl-i Kitab örneği üzerinden onların din adamları konusunda nasıl bir yanlış içerisindedir olduğunu göstermektedir. Tezde özellikle ortaya konmaya çalışılan hususlardan biri de Allah'ın dini ile din adamlarının dininin farklılığını tesbit etmenin ve bunun için Kur'an'ı ve sünneti ölçü almanın gerekli oluşudur.

Çalışmamızda Kur'an-ı Kerim'in verileri, peygamberimizin hadisleri ve bu konuda çalışma yapmış şahısların görüşlerine yer verilmiş, Kur'an'da zikredilen din adamları örneklerini İslam'ın onaylayıp onaylamadığı delilleriyle ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam, Din, Din Adamı, Ehl-i Kitab, Kur'an.

Sakarya University Institute of Social Sciences Abstract of Master's / PhDT hesis

Title of the Thesis: Scholars of The Islamic Perspective

Author: Aydın MÜLAYİMOV **Super visor:** Assist. Prof. Hüseyin AKYÜZOĞLU

Date: Nu.ofpages: vi (pretext)+113 (mainbody)

Department:Tafsir: Islamic Basic Sciences

The role of the religious functionary in the protecting and falsifying of religion is major. Therefore, it is important that we examine the Quran's perceptions about religious functionary. Accordingly, the issue is discussed in our thesis overview of the scholars of Islam.

Our thesis refers, all of the members of all religions, especially who is given the Book, by removing their own scholars from their own positions, giving them power which belongs to God and regarding them as representatives of God and His Religion. Quran, criticizes this kind of viewpoint towards Scholars and offers us the example of Scholars of People who is given the Book. We have tried to prove that all the other kind of Scholar whether the samples in Islam as a base of Qurana end It's Prophet's Hadis. Our thesis aims to prove that institution of scholars or scholarly way of life did not emerge by the command of Allah, but they were made up by some people for the sake of pleasing Allah; and that later on, as a heresy (bid'ah), these notions were imposed on other people.

Especially, one of the aspects which are brought to the attention of the readers is deference between religion of Allah and religion of religious functionary, for this, they must accept Quran as measure.

Keywords: Religion, Scholar, Ahl-al Kitab, People of the Book, People of the Scripture, Qur'an.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm son ilahi kitap olarak dünyanın içine düştüğü tüm bunalımlara cevap verecek yapıda ve kapasitededir.¹ O'nun bu özelliği kıyamete kadar devam edecektir. Dolayısıyla insanlığın yaşadığı olumsuzlukların en büyük sebebi, onların bu kitaba karşı tavırları ve yanlış algıları olduğunu söyleyebiliriz. Bu sebeple Kur'ân'ın şöyle bir uyarısı ile karşılaşmaktayız:

*“Kim Rahman'ın Zikrini (Kur'ân'ı) gözardı ederse başına bir şeytan sararız. O, onun arkadaşı olur. Onlar bunları yoldan çevirirler ama bunlar doğru yolda olduklarını hesap ederler.”*²

Çalışmanın Konusu ve Amacı

Toplumlar, milletler ve dinlerarası kavgaların özünde dini bakış açılarının belli düzeyde etkisi olduğunu düşünmekteyiz. Tarih boyunca süren bu kavgaların en büyük aktörlerinden birinin din adamları olduğu bilinen bir gerçektir. Dinlerin tarihi seyri de din adamlarının konum ve fonksiyonlarıyla oldukça yakın bir ilişki içerisindedir. Çünkü onlar dini geleneğin oluşmasının öncüleridir. Başka bir anlatımla teoloji, metafizik, ahlâk ve diğer alanlarda dini tefekkürün inşa edicileridirler. Aynı zamanda eğitim ve öğretim yoluyla, dini entellektüel birikimin sonraki kuşaklara taşıyıcılarıdır. Kutsal metinlerin bulunduğu her yerde bu durum söz konusudur.³

Bizim bu konuyu araştırmamızın sebeplerinden biri insanlar arasında kabul gören sınıflandırmalardır. İnsanların çok az bir kısmı bu sınıflandırmalara karşı büyük mücadele içerisindedirler. Biz de kendimizi bunlar arasında görmekteyiz. Gerçekten insanlar arasında gözetilen etnik kimlik, din ve makam temelli ayrımlar insanlar arasında her türlü olumsuzluğu beraberinde getirmektedir. Daha büyük sorun ise insanların “din adamı” ve “dünya adamı” gibi farklı sınıflara bölünmesidir ki, bu da onların din hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını göstermektedir. Belirttiğimiz bu hususlar bizi bu konunun araştırılması gerektiği kanaatine sevketti.

---

¹ Bkz. Enam, 6/38; Rum, 30/58; Polat, Fethi Ahmet, *Kur'ân'a Göre Ruhbanlık ve Rabbânîlik*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1995, s. 7.

² Zuhuf, 43/36-37.

³ Karşlı, İbrahim Hilmi, *Kutsal Kitaplara Göre Din Adamları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2010, s. 17.

Çalışmamızın amacı Allah Teâlâ'nın muhatab aldığı '*din adamı*' kimliğini, konumunu, özelliklerini, yaptıklarını ve söylediklerini tanıtmaktır. Aynı zamanda onların faaliyetlerini, dine olumlu ya da olumsuz ne gibi etkileri olduğunu anlatmaktır. Üzerinde durmaya çalıştığımız asıl konu ise gerçek dinde, yâni Allah'ın dininde din adamı olup-olmadığını ortaya koymaktır. Tezimizin isminden de anlaşılacağı gibi, bu konuyla ilgili deliller en çok Kur'ân-ı Kerîm'e dayandırılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Tezimiz bir giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde öncelikle "Din" ve "Din Adamı" tabirlerini açıklığa kavuşturmaya çalıştık. Daha sonra "Din Adamlığı'nın Oluşum ve Gelişim Süreci" ile ilgili bazı bilgiler vermeye özen gösterdik. Çünkü bu tarihi süreç bize din adamının kimliği ve konumu ile ilgili çok önemli ipuçları vermektedir. Özellikle onlara karşı tavrımızın nasıl olması gerektiğini ve gerçek dinde yerlerinin olup-olmadığını belirlemektedir.

Bu bölümde ayrıca önceki dinlere, onların öncülerine ve o dinlerde sonradan ortaya çıkmış din adamı ve din adamı kurumlarına kısaca temas edilmeye çalışıldı. Bu dinlerde din adamları ve kurumlarının kendileri için oluşturdukları bir takım kurallar, ibadetler ve törenlerin olduğu bilinmektedir. Bunlarla ilgili önemli gördüğümüz özet bilgiler verilmeye çalışıldı. Çünkü, elde edilen bu bilgiler bize, din adamlarının eliyle oluşmuş birçok dini kuralın niteliği üzerinden mukayeseler yapma imkanı vermektedir. Böylece din adamı ve din adamı kurumunun özellikleri ile birlikte onların ne gibi fayda ve zararları olduğu tesbit edilebilmektedir. Aynı zamanda bu bilgilerle din adamlarının yaptıkları hataların aynısının yapılmasının da büyük ölçüde önüne geçilmiş olacağı kanısındayız. Yine bu bölümde Kur'ân'da özel statü alan toplum ve kişiler ele alınmıştır.

İkinci bölümde Kur'ân'da geçen din adamı isimleri ve kurumları üzerinde genişçe durulmuştur. Bunun sebebi ise Kur'ân'da bu isim ve kurumlardan daha çok bahsedilmiş olmasıdır. Din adamlarını daha iyi tanımak ve anlamak için Kur'ân'ı baştan sona birkaç kez okuduk. Konuyla ilgili ayetleri, kavramları gözden geçirmeye ve bu ayetler ve kavramlarla ilgili İslam âlimlerinin görüşlerinden faydalanmaya çalıştık. Aynı zamanda önceki dinlerin, özellikle Ehl-i Kitab'ın kutsal kitaplarını araştırmaya ve değerlendirmeye özen gösterdik.

Çalışmamız, Kur'an ve sünnet ışığında herhangi bir mezhep, grup, cemaat önyargısına kapılmadan din adamlarının dine olumlu veya olumsuz katkılarından bahsetmeyi amaçlamaktadır. Çünkü maalesef yıllardır din adamının anladığı ve ortaya koyduğu uygulamalar, yaşayan dinin bizzat kendisini oluşturur. Din ancak din adamlarının penceresinden bakılarak izlenebilmektedir.⁴

Kur'an'da yerilen din adamlarının birçoğu Allah'ın gönderdiği kutsal kitaplara kendilerince kaynaklar, yorumlar ekledikten sonra, bu kitapları insanlara farklı boyutlarda göstermeğe başlamışlardır. Buna şu şekilde bir misalle açıklık getirilebilir: “Allah'ın dini Güneş gibidir,” ama, bu güneş şualarını elinizdeki kristale tuttuğunuz zaman oradan bize farklı renkte, farklı boyutta yansımaktadır. İnsanların da birçoğu, bu din adamlarının kristale yansıttığına din demektedir. Böylece, Allah'ın diniyle değil, din adamlarının diniyle, onların anlatımından alınan bir dinle yönlendirilen kitleler ortaya çıkmış oluyor. İsa (a.s.), öğrencilerini Yahudi din adamlarının öğretilerinden uzak tutmaya çalışmıştır. Bu konuda onları sık sık uyarmıştır.⁵

“Kur'an'da Din Adamları” başlığı altında her hangi bir araştırmaya rastlamadık. Ancak Kur'an'da geçen Yahudi ve Hıristiyan din adamları ile ilgili yapılan birkaç çalışmayı gözden geçirdik. Bunları tezimizde yeri geldiğinde belirttik. Bu konuda en kapsamlı ve istifade ettiğimiz çalışmalardan biri İbrahim H. Karşlı'nın ‘Kutsal Kitaplara Göre Din Adamı’ isimli eseridir.

Bizim çalışmamızın ‘Din Adamları’ ile ilgili yapılan diğer çalışmalardan farklarını belirtmek istiyoruz. Örneğin, Kur'an'daki din adamlarını iyi anlama açısından Kur'an'ın dışında olan en önemli dinlerin din adamları hakkında kısa ve öz sunum yapıldı ve aynı zamanda bu din adamlarının inanç ve ibadet şartlarını tanımlamaya çalıştık. Bununla birlikte Kur'an'da bahsedilen birçok din adamı ve din adamları sınıfına mahsus özel ve genel isim ve sınıfları ortaya koyduk. Tezimizde, İslam'da ve İslam'dan önceki dinlerde din adamı statüsünün kabul edilmez olduğunu hem Kur'an'dan hem de Kur'an'dan önceki Kutsal kaynaklardan delillendirilmeye dikkat ettik. Ayrıca, din adamları ve onların din adına yaptıkları tahriflerden örnekler vermeyi de uygun gördük. Bundan başka, tezimizin bir farklı yönü de bu zamana kadar fazla

---

⁴ Öztürk, Alparslan Emin, *Yahudilik, Hıristiyanlık, Hinduizm ve Budizm'de Din Adamları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2010, s. 7.

⁵ *Yeni Ahit*, Matta, 16/12

eleştirisi yapılmayan, İslam'ın onaylamadığı fakat sonradan ortaya çıkarılan Müslüman din adamı varlığından bahsedilmeğe çalışılmasıdır. Tahriften korunmuş bir kitabı olan bu dinin önceki dinler gibi din adamlarının eliyle nasıl değiştirilmek istendiğinin örneklerini vermeye, Müslüman din adamlarının hatalarının önceki din adamlarının hatalarıyla nasıl örtüştüğünü göstermeye gayret ettik. Özellikle de Allah'ın dini ile din adamlarının dininin farklılığını tesbit etmek için Kur'ân'ın ölçü alınması gerektiğini ortaya koymaya çalıştık.

İslam düşünürlerinin bir kaçının İslam'ı anlatırken din adamlarını kast ederek söyledikleri şu cümleleri hatırlatmak isteriz:

“Tarihte iki büyük gelenek “akım” vardır. Bu akımlardan biri “*Tevhid*” diğeri “*Şirk*”tir. Tevhid geleneğinin temsilcileri tarih boyu peygamberler ve onların mesajını selamlayarak yeryüzünde eşitlik ve özgürlük mücadelesi gösteren veli kulları olmuştur. Şirk geleneğinin temsilcileri ise günümüzde de olduğu gibi esasen Kur'ân'da yerilen din adamları, din tüccarları olmuştur.”⁶

---

⁶ Selvi, Mehmet, *Geleneksel Şirk Dini*, İktibaslar, s. 21.
İktibaslar.<https://mehmetselvi.wordpress.com/2013/03/page/21/>

BÖLÜM 1: DİN VE DİN ADAMI KİMLİĞİ

İslam'da dinle ilişkisi olmayan bir sahanın veya mesleğin varlığından bahsedilmediği için, özel din adamı kimliğinin tarifi de yapılmamıştır. “*Din adamı*” kimliği tahrif edilmiş dinlerin, dini temsil simgesi olduğunu söyleyebiliriz.⁷

1.1. Luğavi Anlamda Din ve Din Adamı Kavramı

Din kelimesinin Arapça birçok anlamı vardır ki, bunu aşağıda belirteceğiz. Din adamı kavramının ise Arab literatüründe pek kullanılan bir kavram olmadığını söyleyebiliriz.

1.1.1. Din

“*Din adamı*” kavramını daha iyi anlamak için dinin ne anlama geldiğini ifade etmemiz yerinde olacaktır. Arapça, “دان - *dâne*” den gelen “دين - *din*” kelimesi “ceza”, “mükafat”, “adet”, “şeriat”, “hesap”,⁸ “itaat”⁹ gibi birçok anlamlara gelir. Mastarı “-دين *deyn*”,¹⁰ şeklinde kullanıldığı zaman “borç almak veya vermek” anlamlarına gelmektedir.¹¹ Dolayısıyla bu kelime hem Allahı ilgilendiren (“دين - *din*”) hem de insanları ilgilendiren (“دين - *deyn*”) boyutuyla ele alınabilir. Çoğulu “*edyan*” şeklinde gelir.¹²

Kur’ân-ı Kerîm herkesin dinin bir ferdi olduğunu vurgulamaktadır. Peygamberlerin, onlara uyanların ve uymayanların, peygamberleri olan ve olmayan bütün toplum veya fertlerin, herkesin bir dini vardır. Dinin varlığı insanın varlığından daha kadimdir.¹³ Elde edilen tarihi verilere¹⁴ ve Kur’ân’a göre¹⁵ dinin ulaştırılmadığı bir toplum var olmamıştır.

⁷ Bkz. *Eski Ahit*, Sayılar, Bab, 15/25-26; *Yeni Ahit*, Pavlus’un Galatyalılara Mektubu, 1/14-16.

⁸ İbn Manzûr, Ebü’l-Fazl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem (v. 711/1311), *Lisânu’l-Arab*, Dâru’l Sadır, Beyrut, 1990, c. III, s. 169.

⁹ el-İsfâhânî, Ebu’l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râgıb (ö. 502 h.), *el-Müfredat fî Ğaribi’l-Kur’an*, thk., Muhammed Seyyid Keylani, Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladuh Yay., Mısır, 1961/1381, s. 569.

¹⁰ İbn Manzûr, *age.*, ‘Din’ md., c. III, s. 169 ; Ayrıca bkz., Tümer, Günay ve Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., 2002, s. 2.

¹¹ el-İsfâhânî, *age.*, s. 565-569.

¹² İbn Manzûr, *age.*, c. III, s. 169; Ayrıca bkz. Tümer; Küçük, *age.*, s. 2.

¹³ Bkz. Rum, 30/30.

¹⁴ Tümer; Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 1.

¹⁵ Bkz. Nahl, 16/36.

1.1.2. Din Adamı Kavramı

Din adamı kavramının ilk defa Tevrat'ta geçtiğini söyleyebiliriz. “Yüce Tanrı'nın *kâhini*” denilerek İbrahim (a.s.) döneminde Melkisedek adında bir şahıstan “Yüce Tanrının Kâhini” diye bahsedilir.¹⁶

Din adamı tâbirinin, halk dilinde ve İslami uygulamalara uzak kesimlerde daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Türkçede Osmanlıdan sonra yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁷ Arapça '*Ricâlü'd-din*'¹⁸ yâni, “*Din adamı*” diye bilinen bu tâbir, hadis ilmiyle ilgilenenler arasında daha yaygın kullanılmış, fakat bizim burada kastettiğimiz anlamda kullanılmamıştır.

Halk arasında din adamı tabiriyle, din hizmetlerinde bulunan imam, müftü, molla, râhib, keşiş, papaz vb. kastedilmektedir. Bunların, resmi veya gayri resmi olarak din kurumlarında, câmi ve mescitlerde, halkın dini ve ahlaki konularda bilgilendirilmesi ve cemaatle gerçekleştirilen ibadetlerin yapılmasında rehberlik eden görevliler olduğu söylenir.¹⁹

Bazılarına göre, din adamı tabiri, dini törenlerin yönetilmesi işini vazife edinmiş ve bu konuda bilgili kişiler için kullanılan bir tabirdir.²⁰ İnsanların bir kısmı da, dinin eğitim ve öğretimi ile meşgul olanlarına bu tabiri kullanmaktadırlar.

---

¹⁶ *Eski Ahit*, Yaratılış, 14/18-20. “Yüce Tanrının *kâhini* olan Melkisedek ekmek ve şarab getirdi. Avram'ı (İbrahim'i) kutsayarak şöyle dedi: “Yeri göğü yaratan yüce Tanrı Avram'ı kutsasın”.

¹⁷ Karslı, İbrahim H., *age.*, s. 27.

¹⁸ Hatipoğlu, İbrahim, “Din”, md., *Diyanet İslam Ansiklopedisi, (DİA) TDV., Yay., Ankara, 1994, c. XXXV, s. 83.*

¹⁹ Kutub, Seyyid, *Fi-Zılâli'l-Kur'ân*, Dâru's-Şurûk, Beyrut-Kâhire, 1986/1406, c. 1, s. 68.

²⁰ Geniş bilgi için bkz: Karslı, İbrahim H., *age.*, s. 26.

1.2. İstilahi Anlamda Din ve Din Adamı Tanımı

1.2.1. Dinin Tanımı

Dinin tanımı ile ilgili farklı din ve kültürlerin verdiği tanımlamaların en önemlilerinden bir kaçı şöyledir:

Klasik İslam düşünürlerinin geleneksel tanımı: “*Din, akıl sahiplerini, nebinin bildirdiği gerçekleri benimsemeye çağıran ilahi bir kanundur*”²¹, şeklindedir.

Klasik Ehl-i Kitap düşünürlerinin geleneksel tanımı ise şöyledir: “*Din, Tanrı'nın veya din kurucularının kutsal metinlerde yer alan sözlerinden ibarettir.*”²²

Modern İslam âlimlerinden Muhammed Abduh: “*Din, insanın kâinat varlıklarını müşahade ederek duyular üstü ilahi gerçekleri kavramasıdır.*”²³ demektedir.

Batılı ilim adamlarından Emile Durkheim dini şöyle tanımlamıştır: “*Din, bir cemaatin meydana gelmesini sağlayan ayin ve inançlar sistemidir.*”²⁴ Rudolf Otto ise: “*Din, insanın kutsal saydığı şeylerle olan ilişkisidir*”²⁵, demiştir.

Din hakkında yukarıda yapılan tanımların her birinde dinin belli bir yönüne ağırlık verilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak bu tanımlar, bizim din algımızın ufku genişletmekte ve dine evrensel yaklaşmamıza vesile olmaktadır.

1.2.2. Din Adamı Tanımı

Din adamları ile ilgili farklı dini kültürlerin verdiği tanımlamaların en önemlilerinden bir kaçı şöyledir:

Eski dinlerde, Mısır ve Çin geleneklerinde din adamları şöyle tanımlanır: “*Tanrı veya tanrıların hizmetine giren, insanlarla, onlar arasında aracılar olarak hareket eden kimselerdir.*”²⁶

---

²¹ Tümer, Günay, “Din” md., *DİA*, c. IX, s. 315; Tümer; Küçük, *age.*, s. 8.

²² *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ders Kitabı, MEB., Yay., 2010, s. 25; Tümer, Günay, “Din” md., *DİA*, c. IX, s. 314.

²³ Abduh, Şeyh Muhammed; Rıza, Muhammed Reşid, *Menâr Tefsiri*, Çev: Temel, Ali Rıza; Erdoğan, Mehmet, Ekin Yay., İstanbul, 2012, c. II, s. 69.

²⁴ Tümer; Küçük, *age.*, s.6.

²⁵ Tümer; Küçük, *age.*, s. 6; Guran, Kemal, *age.*, ‘Din’ md., *DİA*, c. IX, s. 315.

²⁶ Karslı, İbrahim H., *age.*, s. 34.

Eski Ahit'te Din adamlarının atanmasından şöyle bahsedilir: “*Mûsa, Hârunla oğullarını öne çıkarıp yıkadı. Hârun'a mintanı giydirdi, beline kuşağı bağladı, üzerine kaftanı, onun da üzerine efodu (keten) giydirdi. Hârunu kutsal kılmak için başına yağ dökerek meshetti.*”²⁷

Yeni Ahit'te ise Pavlus şöyle demektedir: “*İnsanlar arasından seçilmiş olan her baş kâhin, günahlara karşılık adaklar ve kurbanlar sunmak üzere Allah'la ilgili konularda insanları temsil etmek için atanır*”.²⁸ Bu ifadeye bakıldığında Pavlus'a göre din adamı, Allah'la ilgili konularda insanlara aracılık yapan kimsedir.

Kur'ân-ı Kerîm, özellikle Yahudi ve Hıristiyanların aracı yerine koydukları din adamlarından şöyle bahsetmektedir:

“*Allah'ın yakınından hahamlarını ve râhiblerini, rabler edindiler. Meryem oğlu Mesih'i de öyle. Oysa onlara verilen emir, sadece tek bir Tanrıya kul olmaları idi. Ondan başka ilah yoktur. Allah onların ortak koştukları şeylerden uzaktır.*”²⁹

Görüldüğü gibi Kur'ân-ı Kerîm, ‘Din adamı’nın aracı yapılmasını hoş karşılamamakta, dini sırf Allah’a has kılmayı öğütlemektedir. Yukarıda örnekleri verilen ve aracı konumuna yükseltelen din adamlarını İslam tasvip etmez. Çünkü İslam’ın ilkeleri evrenseldir ve herkese eşit biçimde hitap etmektedir. Bu konuyu ikinci bölümde “*İslam Dünyasında Din Adamlığı*” başlığı altında inceleyeceğiz.

İslam’da dinle ilişkisi olmayan bir sahanın veya mesleğin varlığından bahsedilmediği için, klasik İslam âlimleri arasında din adamı ile ilgili özel bir tarif yapılmamıştır. Günümüzde ise bu kavramın yaygınlaşmasına paralel olarak, ilim adamları tarafından farklı tanımlamalar yapılmıştır. Örneğin, “*Din adamı, resmi olsun veya olmasın dini ayin ve ibadetleri yöneten, mesleği dinle ilgili olup, bu konuda uzmanlaşmış bilgin manalarına gelmektedir.*”³⁰

“*Ruhbanlık dünyevi yaşam ile dini yaşam arasında aracılık işlevini yerine getiren kurumdur.*”³¹

---

²⁷ Eski Ahit, Levililer, 8/5-13.

²⁸ Yeni Ahit, Pavlusun İbranilere Mektubu, 5/1, 8/3.

²⁹ Tevbe, 9/31.

³⁰ Karslı, İ. H., *age.*, s. 26.

³¹ Polat, Fethi Ahmet, *age.*, s. 6.

Alparslan Emin Öztürk, din adamlarını üçe ayırmaktadır:

- a. Dünyaya sırtlarını dönmüş, hatta dünyadan el etek çekmiş, ruhban olarak isimlendirilen din adamları.
- b. Tevarüs ya da seçilme yoluyla kutsanarak görev alan din adamları.
- c. Diğer insanlardan sadece, dinle ilgili uzmanlıkları sebebiyle ayrılan din adamları.³²

Batılı din araştırmacıları ise din adamı ile ilgili birçok farklı tanım yapmışlardır. Bu da onlar arasında böyle bir kurumun eskiden bu yana var olmasıyla ilgilidir. Bunlardan önemli gördüklerimizin bir kaçını verelim:

“Din adamı, fizik dünya ile metafizik dünya arasında, sınırda duran aracı konumundadır. Dini ayinleri yönetir ve tanrılarla iletişim kurar ve birtakım tabiatüstü kuvvetlerden de istifade etmeye çalışır”³³. İnsanın önünde kutsal güçleri, kutsal güçlerin önünde de insanı temsil eder.

“Din adamı, kutsal metinleri ve ilahi iradeyi yorumlayan kimsedir³⁴. Din bunların sunumuyla ve ilahi kitapları yorumlamasıyla anlaşılır. İnsanların dine girmeleri ve çıkmaları onların eliyle mümkündür.

“Din adamları mistik eğilimlere sahip, mabetlerde, manastırlarda ve öteki dini kurumlarda çalışan görevlilerdir.³⁵ Münzevi hayatı tercih eden bu kimseler, bir manastıra kapanarak kendini Tanrı’ya adar ve ömrünü bu şekilde geçirirler.

Yukarıda verilen farklı dinlerin ve kültürlerin din adamı tariflerini dikkate alarak onların ortak noktalarını özetleyerek, şu şekilde bir tanım yapabiliriz.

“Mensup olduğu dinin kurallarını öğrenen, anlatan, onunla amel eden, törenleri, ibadetleri yönetmeyi vazife edinmiş, ibadethanelere bağlı, kendilerini özel konuma getiren veya getirilmiş kişilere din adamı denilir.”

---

³² Öztürk, Alparslan Emin, *age.*, s. 8.

³³ Landtman, G., Priest, Priesthood (Primitive), *Encyclopedia Of Religion*, ed. James Hastings, Edinburgh 1980, X, 278; Ayrıca bkz: Karlı, İbrahim H., *age.*, s. 28.

³⁴ Wach, Joachim, *Din Sosyolojisi*, Çevr: Ünver Günay, İFAV., İstanbul 1995, s. 434.

³⁵ Meydan Larousse, ‘*Ruhani*’, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1990, 10/738.

1.3. Din Adamlığı'nın Oluşum Süreci

Din Adamlığı'nın³⁶ ortaya çıkışı ve oluşum sürecinin pek çok sebebi vardır. Fakat temelde birçok kimse Rabbini, dinini öğrenmek ve yüklenmek yerine kendilerine kutsal görünen ve Allah'a yakın hesap ettikleri insanların ve cinlerin peşine düşmekte ve onların özel konumda, güçte ve görevde olduklarına inanmaktadırlar. Böylece din konusunda birçok ihtiyacını onların aracılığıyla görmeye, tatmin etmeye çalışırlar. Bunlar din adamı sınıfını oluşturan toplum ve şahıslardır. Yapılan araştırmalar ışığında İslam ve öncesi dinlerdeki '*din adamı*' oluşum sürecini kişisel ve sosyal boyut olmak üzere iki temel açıdan inceleyebiliriz:

a) Kişisel boyut: '*Din adamı*' sınıfının doğuşunun en önemli etkenlerinden biri, insanın kendisinin Allah'tan uzaklaştığını ya da Allah'ın kendisinden uzakta olduğunu düşünmesidir. Bu sebeple kendisine Allah'a yaklaştıracı araçlar edinir.³⁷ Ya da bu durum, Allah'a ibadet eden birinin kendisini özel konuma getirmesiyle oluşur. Kendisini bu makamda gören kişi artık dinin kurallarını oluşturmaya ve dini kendine göre şekillendirmeye başlar. Dolayısıyla bu kişi, Allah adına yetkili şahıs, yâni '*din adamı*' olarak algılanır.³⁸

Kur'ân'ın tabiriyle, '*min dunillah*'³⁹ yâni, kişinin kendisiyle Allah arasındaki her tür aracı. Mesela, Kur'ân: "...*Dini Allah'a has kılarak kulluk et*"⁴⁰ dediği halde, "...*O'ndan başkasını tanrı edinenler; Bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye onlara*

³⁶ Din Adamlığı kavramından, din adamları veya kurumları kastedilmiştir.

³⁷ Kur'ân'ın tabiriyle, '*min dunillah*' yâni, kişinin kendisiyle Allah arasındaki her tür araç.

³⁸ Katolik Kilisesi, *Din ve Ahlak ilişkileri*, Paragraf, 877, Çev: Dominik Pamir, Türkiye Episkoposlar Konferansı adına İstanbul, 2000 yılında neşredilmiştir. Vatikan Kilisesi tarafından kabul edilmiş öğretileri içerir.

³⁹ Arapçasında ifade edilen '*min dūnillah*' kelimesi Allah'la eş seviyede olanı değil, O'na yakın ve Allah'la insan arasındaki her türlü nesneyi ifade eder. (Bkz: İbn Manzûr, *age.*, c. III, s. 170.) Bu sebeple, bir kimsenin "*Ben aracı ettiğimi Allah'a eşit tutmuyorum*" demesi, onu Allah'a şerik koşanların durumundan kurtarmaz. Zaten Allah Teâlâ, eşit tutanların değil, şerik koşanların müşrik olacaklarını bildiriyor. Bu şirki de "*min dūnillah*" kelimesiyle ifade ediyor. "*Dūn*" kelimesi lügatte, "*kastında noksanı olan*" demektir. Yâni kastettikleri Allah değil, O'nun mükemmelliğine ulaşmamış, erişmemiş, lakin Allah'a yakın olan ve yaklaştıran kimselerdir. İsfehani, "*Mertebesi kast olunana erişmemiş, ulaşmamış kimseler*" olduğunu söyler.³⁹ (Bkz: el-İsfâhânî, *age.*, s. 566.)

⁴⁰ Zümer, 39/2.

kulluk ediyoruz...'⁴¹ derler. Dolayısıyla insanları ruhbanlığa iten sebepler hem kendinden hem de çevresinden kaynaklanabilir.⁴²

b) Sosyal boyut: İslam dünyasında önceleri din adamı tabirinin yaygın olmadığını,⁴³ bilakis dini sahada meşgul olanları ilim adamı olarak nitelendirildiklerini kaynaklardan öğreniyoruz.⁴⁴ “*Din adamı*” “*Ricâlüd-din*” tâbiri Abbasiler zamanında devlet lisanına girmiştir.⁴⁵ Kendini dinden dışlayan veya dışında görmeye çalışanların gayretleriyle din adamı tabiri, Türkçede de yaygınlık kazanmaya başladı. Aslında böyle bir tanımlamaya bir yönüyle toplumun kendisinin sebebiyet verdiğini söyleyebiliriz. Mesela, belli bir dönem Türkiye’de dini kitap okuyan, namaz kılan, sakal bırakan, cübbe giyen, haram-helal bilen işçi, memur, doktor sayısında azalmalar oldu. Bundan sonra râhibi sadece kilisede, hacıyı sadece câmide ve dini ritüellerde görmeye alışan toplum, dinin onlara has bir meslek olduğunu, sadece dinle meşgul olanların din adamı çerçevesinde, meşgul olmayanların da bunun dışında olması gerektiğini algılamaya başladı.

Netice olarak, “din adamı”, dini bilenle bilmeyenlerin bilerek veya bilmeyerek ortaklaşa oluşturdukları bir kavram veya sınıftır, diyebiliriz. Dinini tahrif etmiş toplumlarda din adamlarının dini bilmeyenlerin üzerinde sömürüsü bundan sonra başlamıştır.

1.4. Din Adamlığı’nın Gelişim Süreci

Din adamlığının çok eski dönemlere dayandığını tarihi ve dini araştırmalardan öğreniyoruz. Hiçbir resmi din adamlığı kurumu olmayan toplumlar da olmuştur. Örneğin Adem, Nuh, İbrahim, Yakup döneminde ve Mekke toplumunda hiyerarşik din adamlığı sınıfı yoktu. Din adamlığı kurumu oluşmayan toplumlarda kitlesel ibadet eylemleri; özellikle kurban, ailenin başı tarafından icrâ edilirdi.⁴⁶

---

⁴¹ Zümer, 39/3.

⁴² Polat, Fethi A., *age.*, s. 25.

⁴³ Karşlı, *age.*, s. 27.

⁴⁴ “*Ricâlü’l-İlm*” “İlim adamı” tabiri İslamda, kişinin hadis dalındaki ilmini, konumunu, güvenilirliğini tetkik eden özel bir ilim dalı geliştirilir ki, bunun tarihi h. 3. asrın başlarına tekabül eder. Bu tabir özellikle hadis dalında çok yaygındır. Bkz. Hatiboğlu, İbrahim, “*Ricâlü’l-Hadis*”, *DİA.*, c. XXXV, s. 86; Ayrıca bkz. Polat, Selahattin, *Hadis Araştırmaları*, İnsan Yay., İstanbul, s. 115.

⁴⁵ Hatiboğlu, Mehmed Said, *İslamın Aktual Düzeni Üzerine 2*, Otto Yay., Ankara, 2009, s. 50.

⁴⁶ Üzüm, Hamza, *Yahudilikte Din Adamları Müessesesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007, s. 35; Öztürk, Alparslan Emin, *age.*, s. 27; Bkz., *Eski Ahit*, Çıkış, 22; 31/54; 46/1. Böylesi toplumların yenilikçilere, peygamberlere karşı çıkışları genelde şu şekilde olur: ‘*Biz babalarımızdan böyle bir şey görmedik.*’ (Sâd, 38/7.)

Mûsa (a.s.)’ dan sonra, Tevrat’ta sözü edilen din adamlığı görevini ve ritüellerini yürütenler, kendilerini dinin varisleri olarak görmeye ve dini bir kurum oluşturmaya başlamışlardır.⁴⁷ Zamanla dini konuda bütün hak ve yetkileri kendi ellerine alan Yahudi din adamları, istediklerini dinden atmak, istediklerini dine katmak, istediklerini asmak veya kesmek yetkisini kendilerinde görmüşlerdir. Bu yüzden onlar kendi otoritelerini savunmak için, gönderilen peygamberlere bile karşı gelmeyi göze almışlardır.⁴⁸ Hiçbir tebliğ, hiçbir uyarı onları ikna etmiyordu. Çünkü dinin kendi tekellerinde olduğunu ve toplumun bütün sorumluluklarını kendilerinin taşıdıklarını iddia etmekteydiler. Bu, ‘din adamı’ olma vasfının en kötü tezahürlerindedir. Kendi dinlerini savunma adına peygamberlere gönderilen asıl dine düşman kesiliyor, onları öldürmeye teşebbüs ediyorlardı.⁴⁹ Nitekim, Kur’ân bunlarla ilgili şu örneği vermektedir:

*“Karşılıklı olarak Allah’a ant içip dediler ki; “Kesinlikle onu (Sâlih’i) ve ailesini gece baskını ile öldüreceğiz, sonra da velisine; “Ailesinin öldürülüşünü görmedik. Biz elbette gerçeği söylüyoruz” diyeceğiz.”*⁵⁰ dediler.

Buna benzer bir komplonun, siyer kitaplarında Muhammed (s.a.v.)’de kurulduğu belirtilmektedir.⁵¹

Peygamberler, din adamlarının oluşturdukları kurumlarla, sınıflarla, ayin ve ritüellerle halkı kandırdıklarını, bilakis herkesin hür, serbest şekilde Rableriyle irtibat kuracaklarını söylüyorlardı. Örneğin, İsa (a.s) kendi dönemindeki Yahudi din adamlarına: *“Siz Tanrı buyruğunu bırakıp, insanların törelerine uyuyorsunuz. Törenizi yaşatmak için Tanrı buyruğunu ne güzel çiğniyorsunuz! Böylece nesillere aktardığınız törenizle Tanrının sözünü ortadan kaldırılıyorsunuz. Buna benzer bir sürü şey daha uydurmaktasınız.”*⁵²

Bir din adamları kurumu olan kâhinliğin Mûsa (a.s.) döneminden sonra oluşmaya başlamasının sebepleri şu şekilde özetlenebilir: Halkın daha sağlam bir inanca sahip olması için Tanrı, İsrail oğulları arasından dinle ilgili şahıs ve kurumu oluştururken

⁴⁷ *Eski Ahit*, Levililer, 8/1-9.

⁴⁸ Bkz. Nisa, 4/44-47; Enam, 6/124.

⁴⁹ *Yeni Ahit*, Matta, 7/5-23.

⁵⁰ Neml, 27/49.

⁵¹ Vatandaş, Celâleddin, *Hz. Muhammed’in Hayatı ve İslam Daveti*, Pınay Yay., Baskı: 6, İstanbul, 2010, s. 537.

⁵² *Yeni Ahit*, Markos, 7/8-9,13.

aslında putperestliğe mani olmayı murat etmiştir. Böylece din adamları, emir ve yasakları ayin/kült haline getirerek bunların toplumda iyice yerleşmelerini sağlamıştır.⁵³ Kâhinlik müessesinin oluşmasını Eski Ahit'ten şöyle özetleyebiliriz: '*Bana Kâhinlik etmeleri için İsraililer arasından Hârun'u ve oğullarını yanına al. Hârun'a görkem ve saygınlık kazandırmak için kutsal giysiler yap. Sarığının ön tarafına Rabbe adanmıştır sözünü yaz. Hârun onu alnında taşıyacak. İsraililer suç işlemişlerse, suçlarını Hârun taşıyacak; kalıcı bir kural olarak Kâhinlik onların işi olacak. Böylece Hârun ve oğullarını atamış olacaksın. İsraililer sunulan koçun sallanmış döşüyle, budunu sürekli Hârun'la, oğullarının payına ayıracak.*'⁵⁴

Tabii ki, bütün bunlar Yahudi din adamlarının Tevrat'a yaptıkları tahrifin bir ürünüdür. Çünkü Kur'ân'da Allah Teâlâ, din adamı diye bir sınıfı kendisinin değil, bizzat Yahudi ve Hıristiyanların kendilerinin uydurduğunu ifade ediyor: "...Ruhbanlığı ise kendileri uydurdular. Biz onu kendilerine yazmadık..."⁵⁵

Bu ayete muhatap Hıristiyanlar olsa da ruhbanlığın bütün tahrif edilmiş dinlerin simgesi olduğu kanaatindeyiz.⁵⁶ Hıristiyan geleneğindeki din adamlığının gelişim süreci, olağanüstü rollerine vurgular yapılan bireyler tarafından oluşturulmuş bir tarihtir. Bu inanişâ göre "din adamı" olan şahıs kıyamet günü Tanrının karşısında tek başına durur, bireysel kurtuluşunu elde eder ve ölümden sonra kişisel hayatın zevkini sürmeye devam eder.⁵⁷

1. 5. Önceki Dinlerde Din Adamı Kavramının Oluşumu

Burada konumuza ışık tutması açısından içinde "din adamı" sınıfı ve grubu bulunan dinlerden misaller vermek istiyoruz.

---

⁵³ *Eski Ahit*, Çıkış, 28-29/1-5; Bkz., Karşı, *age.*, s. 60.

⁵⁴ *Eski Ahit*, Çıkış, 28-29/1-28; Kafkas Müslümanları da din adamlarının kestikleri kurbanlardan onlara but veya kol payını ayırırlar ki, bu da büyük ihtimalle Yahudi kültüründen sirâyet etmiştir.

⁵⁵ Hadid, 57/27

⁵⁶ Geniş bilgi için bkz: Polat, Fethi A., *Kur'ân'a Göre Ruhbanlık ve Rabbanilik*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 25-90; Karşı, *age.*, s. 198.

⁵⁷ Polat, Kemal, *Katolik Hıristiyanlıkta Azizlik ve Azizler*, Salkımsöğüt Yay., Ankara, 2008, s. 128.

1.5.1. Hinduizm’de

Hinduizm, farklı dinlerden oluşur. Genel olarak Vedaları⁵⁸ ve Hinduizme ait diğer kutsal metinleri ve bunlarla ilgili doktrinleri kabul edenlere “*Hindu*” adı verilmektedir. Hindular, Tanrı Vişnu’nun zaman zaman insan şekline girerek insanlara yardım ettiğine inanırlar ki, buna ‘*hulül*’⁵⁹ denilmektedir.⁶⁰

Hinduizm’e göre belirli bir ibadet şekli yoktur. İbadet, bireysel olarak yapılır. Sabah erken kalkılarak yıkanılır, tanrıya yalvararak ilahi okunur. Öğlen ve akşam da aynı şekilde ibadet edilir. Senede bir kez toplu halde ilahiler eşliğinde hac merkezi kabul edilen (özellikle Ganj nehrine) yerlere doğru hac yolculuğuna çıkılır.⁶¹ Yoga, diye bilinen, insan enerjisini belli bir hedefe yönlendiren eğitim sistemleri vardır. Yoga yapana Yogi denir.⁶² Toplumu kast sistemine ayırarak, brahmanları (râhibler, din adamları) birinci kategoriye koyarlar.⁶³ Görüldüğü gibi Hinduizmdeki kast sisteminin en üstünde din adamları bulunmaktadır. Hinduizm iki temel dine ayrılır. Bunların biri Brahmanizm diğeri ise Budizmdir. Şimdi bu iki din hakkında öz bilgi vermeye çalışalım.

1.5.1.1. Brahmanizm’de

Hinduizm’de en gelişmiş din Brahmanizm’dir. Kutsal kitapları Vedalarda ilk öğretilen Brahma (Tanrı) dır.⁶⁴ Brahma; “*kutsal kudret*” ve “*yüce gerçek*” anlamlarına gelmektedir. Râhibleri veya din adamları Brahmanlardır. Brahmanlar, tanrı Brahma’nın ağzından yaratılmıştır. Vedaları koruma, bilim ve felsefe yardımıyla onu yorumlama,

⁵⁸ Hinduların kutsal kitapları Vedalar’dır. “*Veda*”, ‘*kutsal, ilahi bilgi*’ anlamına gelir. Bu bilgi, ruh dünyasından baş tanrıları Krişna’dan gelir. Hinduizmin muhtemelen M. Ö. 2000-2500 yıllarında ortaya çıktığı sanılmaktadır. Bkz. Demirci, Kurşat, *Hinduizmin Kutsal Metinleri Vedalar*, İşaret Yay., İstanbul 1991, s. 25.

⁵⁹ Hulül=Avatar, Sanskritçe bir kelimedir ve ‘İnen’ anlamına gelmektedir. Enkarnasyon da denir. (Tümer, Küçük, *age.*, s. 100). Hulül, yani herhangi bir tanrısal varlığın yeryüzünde bedenleşmesi doktrini öteden beri dünya genelinde yaygın bir inançtır. (Gündüz, Şinasi, *Hristiyanlık*, İsam Yay., İstanbul, 2006, s. 71)

⁶⁰ Tümer, Küçük, *age.* s. 100; Komisyon, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, s. 79.

⁶¹ Güç, Ahmet, *Dinlerde Mabet ve İbadet*, Esra Yay., İstanbul 1999, s. 103.

⁶² Yoga, Bhagavad-Gita’da insanları kurtuluşa ulaştıran yol olarak gösterilir. Bkz. Tümer; Küçük, *age.*, s. 103.

⁶³ Tümer, Küçük, *age.*, s. 99; Kast sistemi 4 sınıftan oluşur: 1. Brahmanlar (râhibler, din adamları) 2. Kşatriya (hükümdar sülalesi ve savaşçılar) 3. Vaisya (tüccar ve çiftçiler) 4. Sudra (işçiler).

⁶⁴ Demirci, Kurşat, *Hinduizmin Kutsal Metinleri Vedalar*, İşaret Yay., İstanbul 1991, s. 26.

kurban törenlerini ve dini ayinleri idare etme, köylerde hem dinle ilgili uhrevi hem de hekimlik, falcılık gibi dünyevi işleri yürütme görevi brahman din adamları soyundan gelenlerin hakkı olarak görülmüştür. En önemli ibadetleri kurban kesme merasimlerinde iştirak etmektedir.⁶⁵

“*Kuru*” denilen manevi mürşide, muallime önem verilir. Doğrudan kişinin Tanrıyla ilişkiye girmesini esas almasına rağmen, aracı olarak “*kuru*” zaruri görülür.⁶⁶ “Brahmanizm ve Yahudilik”te din adamları tevarüs yoluyla seçilir.⁶⁷

1.5.1.2. Budizm’de

Budizm’de amaç, insanın Nirvana’ya ulaşmasıdır. Nirvana, insanın bütün arzu ve ızdıraplarının söndüğü ve yok olduğu makam olarak kabul edilir. Buda, M.Ö. VI. Yüzyıldaki katı Brahman şekilciliğine ve kast sistemine karşı çıkıyor, öğrencilerine Brahman din adamlarından uzak durmasını öğütlüyordu. Bu sebeple Buda’nın doktrini Brahmanlarca küfür olarak görüldü.⁶⁸

Buda’ya göre öldürmek, hırsızlık yapmak, zina etmek, yalan söylemek, içki içmek yasaklanmıştır. Buda putlara tapmaya, Brahman din adamlarına karşı çıkmasına rağmen zamanla Budistler, Buda’yı din adamı ve ilah olarak takdim etmiş, heykellerini yaparak onları evlerine veya tapınaklarına koymuş ve bu heykellere tapmaya başlamışlardır.⁶⁹ Hâlbuki o, bütün putların kırılmasını emretmiştir.⁷⁰

Budizm’e giriş, üç cevhere iman edip, ikrar etmekle yapılır: “Buda’ya sığınırım, Dhamma’ya sığınırım, Sangha’ya sığınırım.” Budizm’de erkek ve kadın keşişler, ortak olarak keşişlik kurumunu da belirten “*sangha*” kelimesiyle adlandırılır. Manastırlarda topluca münzevi olarak yaşarlar.⁷¹

⁶⁵ Günay, Tümer, “Brahmanizm” md., *DİA.*, c. XI, s. 329-331.

⁶⁶ Günay, Tümer, “Brahmanizm” md., *DİA.*, c. XI, s. 332.

⁶⁷ *Eski Ahit*, Levililer, 8/5; Öztürk, Alparslan Emin, *age.*, s. 6. Hıristiyanlıkta ise din adamlığı için bir kabile hâkimiyetinden bahsedilemez. Din adamı seçerken üzerinde durulan tanrısal bir kuvvet tarafından kutsanmaktır. Bu sebeple din adamı, üst rütbeli görevlilerin kutsamasıyla bu göreve layık hale gelmektedir. Geniş bilgi için bkz. Sarıçioğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Baskı: 4, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta, 2002, s. 350.)

⁶⁸ Tümer, Küçük, *age.*, s. 164.

⁶⁹ Günay Tümer, “Budizm” md., *DİA.*, c. XI, s. 353.

⁷⁰ Tümer, Küçük, *age.*, s. 191.

⁷¹ Şinasi, Gündüz, “Keşiş” md., *DİA.*, c. X, s. 322; Tümer; Küçük, *age.*, s. 189.

1.5.2. Taoizm’de

Başlangıcı Lao-Tzu’ya dayandırılan Taoizm, Çin’in temel inançlarından biridir.⁷² Taoizm’de ölümden sonraki hayat ve cennete yükselip Tao’ya yakın olmak için zâhit keşişler sınıfı icat edilmiştir.⁷³

Her aile, ata ruhlarını özel koruyucu olarak görür ve evinde onlar için yer ayırır. Kim Tao’ya ulaşmak isterse, meleksi üstadlardan biriyle rabıta kurmak zorundadır.⁷⁴ İlginç ritüellerinden biri ise zâhitlerinin ‘wu-wei’ ‘hiçbir şey yapmama, ‘eylemsizlik’ eylemini yapmasıdır.⁷⁵ İşî doğasına, akışına bırakma tarzını ifade etmek anlamında, saatlerce, günlerce kıpırdamadan durmalarıdır. İlkbahar bayramında ateş yakılarak Taoist râhiblerin, yarı çıplak durumda, ateşe pirinç ve tuz atıp, yalınayak koşarak üzerinden geçmeleri ayinleri arasındadır.⁷⁶

1.5.3. Şâmânizm’de

“Şâmân”, Tunguzca “kâhin”, “sihirbaz” anlamlarına gelir.⁷⁷ Türklerin eski dini olarak kabul edildiği gibi, bunu inkâr edenler de vardır.⁷⁸ Şâmânizm’de hiyerarşik din adamı sınıfından bahsedilmez. Birinin Şâmân olabilmesi için bir takım deneyim ve tecrübelerden geçmesi gerekir.⁷⁹

Din adamlarına ‘toyin’ denilir.⁸⁰ Kehanetle meşgul olan kâhinlerine ise “kaman” adını vermişler. Kamanlar, şeytanların kendilerine bağlı olduğunu ve gelecekle ilgili haberleri kendilerine ulaştırdıklarını iddia ederler.⁸¹ Şâmânizm, kendine has ibadetleriyle, farklı formları bulunan ‘vecde’ dayalı bir yöntemdir. İnsanlar, nesnelere ve ruhlar kutsal kabul

---

⁷² Tao “yol” manasında olup, Çin Şâmânçılığına benzer, tabiatla uyum halinde olmayı savunan bir inanç sistemidir. Taoizmde, en yüce, ebedi ve yaratıcı varlık Tao’dur. Her varlık Tao’dan kaynaklanır ve sonunda ona döner. Te, Tao’nun yarattığı görünen, tabiatdaki maddi varlıklardır. Te, besleyen, şekil ve güç verendir. Yaratılan her şeyi Te kontrol eder. Kutsal eserleri: Lao-Tsu’ya atfedilen ‘Tao-te Çing’ ‘Yol ve Erdem’ adlı kitabıdır. Tümer, Küçük, *age.*, s. 69; Ayrıca bkz., Bayındır, Abdülaziz, *Kur’an Işığında Aracılık ve Şirk*, s. 93.

⁷³ Yitik, Ali İhsan, “Tao” md., *DİA.*, c. LX, s. 11.

⁷⁴ Lao -Tzu, *Bilinmeyen Öğretiler (Hua Hu King)*, Çev: İsmail Taşpınar, Amine Gülşah Çoşkun, Kaknüs Yay., İstanbul, 1999, s. 32.

⁷⁵ Yitik, Ali İhsan, “Tao” md., *DİA.*, c. LX, s. 11.

⁷⁶ Tümer, Küçük, *age.* s. 67.

⁷⁷ Güngör, Hârûn, “Şâmânizm” md., *DİA.*, c. XXXVIII, s. 326.

⁷⁸ Tümer, Küçük, *age.*, s. 51.

⁷⁹ Güngör, Hârûn, “Şâmânizm” md., *DİA.*, 38/327.

⁸⁰ Şeker, Fatih M. *İslamlaşma Sürecinde Türklerin İslam Tasavvuru*, TDV., Yay., İstanbul, 2012, s. 116.

⁸¹ Şeker Fatih M., *age.*, s. 116

edilir. Bütün bunların da başında ‘*Uluğ Tengri*’ (Gök Tengri) olan gök tanrısına inanırlar.⁸² Şâmân denilen din adamlarının Gök tanrı ile insanlar arasında aracı olduğuna, ruhlarla ilişki kurduğuna, cinleri çıkardığına inanılır. Şâmân topluluklarda bütün tabiat olayları birtakım ruhlarla ilişkili görülür. Hastalara şifa bulmak, ölen kişiler için ayinler düzenlemek, ölünün ruhunu öbür dünyaya göndermek, tabiat ruhlarına kurban sunmak için ağaçlara bez parçaları bağlarlar.⁸³

1.5.4. Zerdüşt Mecusilik’te (Zerdüştlük’te)

Yaklaşık 3500 yıl önce Zerdüşt⁸⁴ tarafından İran’da kurulmuştur. Doğumu ile ilgili farklı rivayetler vardır. M.Ö. 600-900 yıllar arasında tahmin yürütenler olduğu gibi, kesin tarih (M.Ö. 1768) verener de bulunmaktadır.⁸⁵ Zerdüşt, eski İran’a, tektanrı inancını getirmiştir. Zerdüştlüğün temelinde iyilik ve kötülüğün savaşı yatar. Bu dine inananlar beden öldükten sonra dirilip, Ahura Mazda’nın huzuruna çıkacağına ve orada sorgulanacaklarına inanırlar.⁸⁶ Kutsal kitapları Avesta’dır.⁸⁷ Din adamı kurumu bulunan en önemli dini grup Mecusi’lerdir.⁸⁸ Bu sebeple İslam kaynaklarında Mecusiler olarak anılırlar. Kur’ân-ı Kerîm, Hacc suresinde Mecusilerden bahseder:

*“Mümin olanlar; Yahudi, Sabiî, Hristiyan ve Mecusi olanlar bir de müşrikler var ya, Allah kıyamet günü onların aralarını ayıracaktır. Allah, her şeye şahittir.”*⁸⁹

İbadet şekillerinin birçoğu Müslümanlardaki gibidir. Abdest alır, beş vakit namaz kılarlar.⁹⁰ Namaz kelimesi, Zerdüştlerin ibadetlerinin bir bölümüne verdikleri addır ve

⁸² Tümer, Küçük, *age.*, s. 43.

⁸³ Tümer, Küçük, *age.*, s. 50; Güngör, Hârun, “Şâmânizm” md., *DİA.*, c. XXXVIII, s. 326.

⁸⁴ Zerdüşt, “yaşlı develere sahip olan kişi” anlamına gelir. M.Ö. 600 ve M.S. 650 yılları arası Pers İmparatorluğunun dini olmuştur. Tümer, Küçük, *age.*, s. 118.

⁸⁵ Najiba Ziyayi, Azizi, *Zerdüştliğin Kutsal Kitabı (Avesta) Üzerine Bir Araştırma*, Ankara, 2009, s. 11; Geniş bilgi için bkz. Abdul Hazim Rıza-i, *Tarihi Eryan Cihan*, Tahran 1377, c. I, s. 168.

⁸⁶ Zerdüşt, Tanrı Ahura Mazda’nın huzuruna, miraca çıkmış ve Hayır Dini’nin hükümlerini öğrenmiştir. Cennet ve Cehennemi göstermiş, her şeyin ilmini öğretmiştir. Melekler, Zerdüştün göğsünü yarmış, içindekileri çıkarıp temizlemiş ve yerine koymuştur. Tümer, Küçük, *age.*, s. 118-119.

⁸⁷ Avesta, avestak kelimesinden türemiş olup, genellikle “*hikmet, bilgi, esas metin, temel açıklayıcı bilgi*” anlamına gelmektedir. Tümer; Küçük, *age.*, s. 120.

⁸⁸ Tümer; Küçük, *age.*, s. 119.

⁸⁹ Hac, 22/17.

⁹⁰ Tekin, Şinasi, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s. 1; Mâlik b. Enes’ten gelen rivâyete göre, Resûlullah (s.a.v.)’e Mecûsilere nasıl davranılacağı sorulduğunda: ‘*Onlara ehl-i Kitap muamelesi yapın*’ diye tavsiyede bulunmuştur. Mâlik b. Enes, *Muvatta*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Dâru’l-Hadis, Kahire, “Zekat”, had., 41-42., s. 233; İslam âlimlerinin çoğu da Zerdüştlük dini mensuplarına ehl-i kitap muamelesi yapmıştır. Zerdüşt’ün, Gatalar denen dörtlükler kitabına ve Avesta’ya sahip bir

bu kelime Türkçemize de geçmiştir. Mecusiliğin kitabı Avesta'da namaz vakitleri şöyledir: Penc gah (5 vakit). Havn-i gah veya Bam: Sabah güneş doğmadan önce okunur; Rapisyayun gah: Öğlenle İkinci arasında yapılan ibadet zamanına verilen ad; Ozeren gah: İkinci ile güneşin batışı arasında; Aviseru terim gah: Güneşin batması ile gecenin kararmasına kadar olan vakit; Oşhin gah: Gecedden sonra Güneşin doğuşu arasında yapılan ibadet.⁹¹

Zina etmek, yalan söylemek ve putlara kurban kesmek yasaktır. Hayvanları haksız yere, özellikle köpekleri öldürmek yasaklanmıştır.⁹²

Mecusilerde râhiblik babadan oğula geçmektedir. Râhib'leri özel beyaz giysi giyerler. Âyinleri ve başka törenleri idare ederken karşılığında belirli ücret alarak geçimlerini sağlarlar.⁹³

Zerdüşt de Avesta'da kendisine benzer birisinin geleceğini ve hakikat-adalete dayalı bir ülke kuracağını haber vermiştir.⁹⁴

1.5.5. Sâbilik'te

Sâbiî kelimesinin Arapça "sab" "dönme, değişme" kökünden geldiği söylenir. Cemi "sâbiûn"dur.⁹⁵ Kur'ân'da çoğul şeklinde üç yerde⁹⁶ geçer:

*"Mümin olanlar; Yahudi, Sabiî, Hıristiyan ve Mecusi olanlar bir de müşrikler var ya, Allah kıyamet günü onların aralarını ayıracaktır. Allah, her şeye şahittir."*⁹⁷

---

peygamber olduğu tahmin edilir. Yılda bir tabiatın dirilişi anısına, "Nevruz" yeni yıl bayramı kutlanır. Ali (r.a.), Zerdüştlük dininin sapmasını şöyle tahlil etmektedir: "*Zerdüştlük başlangıçta kitap ve risalet sahibi, hak bir dindi. Aç gözlü güçlülerin ve zorbalığı destekleyenlerin elleriyle, zamanla tahrif edilmiştir.*" Bu rivayeti büyük tarihçi Mesudî'nin yazdıkları da desteklemektedir. İnsanlar öldükten sonra Çinvat Köprüsünden geçeceğine inanırlar. Dinsizin bu köprüden geçemeyip cehenneme düşeceğini, dindarın ise bu köprüyü geçip cennete ulaşacağı söylenir. Gündüz, "Mecusilik", md., *DİA.*, c. XXV, s. 283; Tümer; Küçük, *age.*, s. 121. Sonraki devirlerde Zerdüştlük din adamları Avesta'nın bir çeşit tefsiri sayılan Hurda-i Avesta'yı oluşturduklar ki, onlar hata ve suçlarını telafi ettirmek için bu tefsire başvuruyorlardı. Azizi, *age.*, s. 56; Geniş bilgi için bkz. İbrahim Pordavut, *Hurda-i Avesta Bahş-i ez Kitab-i Avesta*, Esatir Yay., Tahran 1380, s. 26–27.

⁹¹ Avesta, s. 502-512; Azizi, *age.*, s. 59.

⁹² Tümer; Küçük, *age.*, s. 122.

⁹³ Şinasi Gündüz, "Mecusilik", md., *DİA.*, c. XXV, s. 283.

⁹⁴ Bu kurtarıcının adının 'Saoşyant' olduğunu söylerler. Bkz. Tümer, Küçük, *age.*, s. 122.

⁹⁵ et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî Tevili'l-Kur'an*, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrût-Lübnân, 1992, c. I. s. 360.

⁹⁶ Bakara, 2/62; Mâide, 5/69; Hac, 22/17.

⁹⁷ Hacc, 22/17.

İbrânice “yıldız” manasına geldiği için bazıları onları yıldıza tapanlar olarak nitelemekteler.⁹⁸ Ebu Hanife, Katade, İshak, Dahhak bunların aksine, Sâbiilerin ehli-Kitap mensubu olduklarını ve Zebur okuduklarını bu sebeple kestiklerinin yenildiğini ve kadınları ile evlenilecek görüşündedirler.⁹⁹ İbni Ziyad, Sâbiilerin ehli Kible oldukları ve beş vakit namaz kıldıklarını söyler.¹⁰⁰ Oruç tutarlar, kurban keserler ve bu kurban bir râhib ve râhib yardımcısı vasıtası ile yerine getirilmektedir.¹⁰¹ Kur’ân-ı Kerîmde de bunlar ehl-i Kitap arasında zikredilmektedir:

*“İman etmiş olanlar; Yahudi, Hıristiyan ve Sâbiilerden kim Allah'a ve Ahiret gününe inanır ve iyi iş yaparsa, onların ödülleri Rableri katındadır. Üstlerinde ne bir korku olur, ne de üzülmürler.”*¹⁰²

Sâbiiler içlerinde ayrıcalıklı yere sahip olanlara ve atalarına Nasuraye ‘doğru inancı koruyup gözetenler’ ismini verirler.¹⁰³

1.6. Kur’ân’da Özel Statü Alan Toplumlar ve Kişiler

Kur’ân bizi aşağıda göstereceğimiz toplum ve şahıslarla ilgili özel muameleye tâbi tutar. Bu özel muameleye ve statüye sahip toplum ve şahısların içinden birçok kimsenin din adamlığı makamlığı ve rolü üstlendiği görülmektedir.

1.6.1. Ellezine ûtu’l-Kitap (الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ) veya Ehl-i Kitap (أَهْلَ الْكِتَابِ)

Ellezine ûtu’l-Kitap, Arapça “kitap verilenler” anlamındadır. Ehl-i Kitap, kavramındaki “ehl” kelimesi istilahta, örneğin, ehl-i beyt, “ev halkı”, bir evde yaşayan “aile”¹⁰⁴, bir şeyde “uzman”¹⁰⁵ olanlar için kullanılır. Ehl-i Kitap, “Kitap sahibi” demektir.¹⁰⁶

⁹⁸ Araplar atalarının dininden dönenleri sabi adlandırırıldır. Kelimenin bu anlamından yola çıkarak, Taberî, Mücâhit, Râzî bunların dinden dönenler olduğunu söylemişler. (et-Taberî, *age.*, 1/360.)

⁹⁹ İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm*, thk. Seyid Muhammed Seyid, Tuzi Yay., Kâhire, 2005, 1/240. et-Taberî, *age.*, 1/361.

¹⁰⁰ İbn Kesir, *age.*, 1/240; et-Taberî, *age.*, 1/361.

¹⁰¹ Tümer, Küçük, *age.*s. 140.

¹⁰² Bakara, 2/62.

¹⁰³ Kutsal kitapları Ginza’dır. İbadetleri boy abdesti şeklinde bütün vücudu suya sokup çıkarmak şeklinde yerine getirilen, Vaftiz’dir.¹⁰³ Nebilerden Yahya’nın öğretilerine önem verirler. Şinasi Gündüz, *DİA.*, “Sabiiler” md., 35/343.

¹⁰⁴ Ateş, Süleyman, *Kur’an Ansiklopedisi*, KUBA Yay., İstanbul, Tarihsiz, ‘ehl’ md., c. V, s. 409.

¹⁰⁵ Ateş, Süleyman, *age.*, c. V, s. 409.

¹⁰⁶ İbn Kesir, *age.*, c. IV, s. 580; Kurtubi, *age.*, c. IX, s. 72.

Kitap verilenler veya ehl-i Kitap kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de 43 yerde geçer. Bunlardan sadece üçü olumlu bir muhtevaya sahiptir.¹⁰⁷ Âyetlerin kırkında ise olumsuz ifadelerle, ehl-i Kitabın Allah’a, peygamberlere, kitaplara ve inananlara karşı ne kadar kötü tavır içinde olduklarından bahsedilmektedir. Örneğin, aşağıdaki âyette ehli-Kitab’ın ve müşriklerin Müslümanlara karşı ne kadar kötü bir tutum içinde olduğu gösterilmektedir: *“Kitap verilenler içindeki nankörler, size Rabbinizden bir hayır indirilmesini istemezler. Müşrikler de öyledir. Ama Allah rahmetini, tercih ettiğine tahsis eder. Allah büyük iyilik sahibidir.”*¹⁰⁸

Müfessirlerin çoğu, ehl-i Kitap’la kastedilenlerin Yahudi ve Hıristiyanlar olduğunu söylemişlerdir.¹⁰⁹ Bir kısmı da, kendilerine kitap verilen her toplumun ehl-i Kitap olduğunu ifade etmiştir. Ehl-i Kitap’ın genel hatalarından biri; kendilerine gönderilen elçilere uluhiyete ait nitelikler atfederek, şirke düşmeleridir. Hâlbuki, kendilerine verilen kitaplar da elçiler de sadece Allah’a kul olmalarını, şirkten uzaklaşmalarını öğütlemişlerdir:

*“Ey ehl-i Kitap! Dininizde aşırılık etmeyin, Allah hakkında sadece gerçeği söyleyin. Meryem oğlu İsa Mesih, başka değil, yalnızca Allah’ın elçisidir; Meryem’e ulaştırdığı (ol) Sözü ve kendinden bir ruhtur. Öyle ise Allah’a ve elçilerine inanın. “Tanrı üçtür” demeyin; bundan vazgeçin; sizin hayrınıza olur. Allah tek Tanrı’dır, başkası da yoktur. Onun çocuğa ne ihtiyacı olur!... Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi onundur. Koruyucu olarak Allah yeter.”*¹¹⁰

Araplar Cahiliyede, Yahudi ve Hıristiyanlara ‘Ehl-i Kitap’ demekteydiler. Kur’ân da onların bu kullanımını esas almıştır.¹¹¹

*“De ki: Ey kitap ehli, dininizde haksız aşırılık yapmayın. Evvelce sapmış, birçoklarını da saptırmış bir toplumun havasına uymayın. Onlar doğru yoldan sapmışlardır.”*¹¹²

¹⁰⁷ Âl-i İmran, 3/75-113; Nisa, 4/199.

¹⁰⁸ Bakara, 2/105.

¹⁰⁹ Fahrüddin er-Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebir li'l-İmam el-Fahru'r-Râzî*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arâbi, Beyrut-Lübnan, 1999/1420, c. XI, s. 238-239; Taberi, *age.*, c. XII, s. 656; Elmalılı, *age.*, c. IX, s. 354.

¹¹⁰ Nisa, 4/171.

¹¹¹ İbn Kesir, *age.*, c. IV, s. 144; Karşlı, *age.*, s. 22.

¹¹² Mâide, 5/77.

1.6.2. Ūtu’l-İlim (الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ)

“İlim verilenler” anlamındaki bu kelime, Kur’ân’da 9 yerde geçer ve hepsinde de övgüyle bahsedilir. Bir yerde de özel ifadeyle “ulemau beni İsrail” “İsrail oğullarının âlimleri” diye zikredilmektedir. Ancak bu özel ifade bir uyarı ve taaccüb niteliğindedir: “Kur’ân şüphesiz daha öncekilerin kitaplarında da vardır. İsrailoğullarının âlimlerinin onu bilmesi, onlar için bir delil değil midir?”¹¹³

Âyetten anlaşılan, vaktiyle indirilmiş olan kitaplarla, Resûlullah’a indirilen Kur’ân’ın bir benzerlik arzemesidir. Bu sebeble ehl-i Kitaba hitaben, ‘siz bu işin ehlisiniz, ona verilen Kur’ân’ın doğru mu yanlış mı olduğunu da biliyorsunuz’, denmektedir. Kendisine ilim verilenlerden maksat; ilâhi kitabın, vahyin ne olduğunu bilen, risaletten haberi olan, hakla batılın arasını ayırabilen, İslam’dan önce hanif dininde olan ve Kur’ân geldikten sonra da ona inanan insanlardı.¹¹⁴ Mücahit bir kaçını dile getirerek ve Varaka b. Nevfel, Abdullah b. Selâm ve Zeyd b. Amr’ın bunlardan olduğunu söyler.¹¹⁵ Kur’ân’da ilmin değerinden çokça bahsedilmekte; bilenlerle bilmeyenlerin bir olmadığı, Allah’tan gereğiyle yalnız âlimlerin korktuğu ifade edilmektedir.

“Sonra kıyamet gününde Allah onları rezil eder ve der ki: ‘Kendileri hakkında mü’minlere düşman kesildiğiniz, bana isnat ettiğiniz ortaklarım nerede?’ Kendilerine ilim verilmiş olanlar diyecekler ki: “Bugün bütün rezillik ve bütün kötülükler kâfirlerin üstündedir.”¹¹⁶

1.6.3. Ehl-i Zikir (اهل الذكر)

“Zikir sahipleri” demektir. Zikir kelimesi birçok farklı anlama gelir ‘Hatıra alınacak bir şeyin ezberlenmesi’,¹¹⁷ ‘anmak’, ‘hatırlamak’, ‘düşünmek’, ‘öğüt’, ‘bilgi’, ‘bir şeyin bilincinde olmak’ ‘unutmanın zıddı’ anlamlarında kullanılır. Zikir, indirilen kitaplara, özellikle Kur’ân’a verilen bir isimdir.¹¹⁸

¹¹³ Şuara, 26/196-197.

¹¹⁴ Râzî, *age.*, c. VII, s. 199, 417.

¹¹⁵ Râzî, *age.*, c. VII, s. 417.

¹¹⁶ Nahl, 16/27.

¹¹⁷ İbn Manzûr, *age.*, ‘Zikir’ md., c. IV, s. 308.

¹¹⁸ Hicr, 15/9; Nahl, 16/44; Yasin, 36/11.

Zikir kelimesi bütün vecihleriyle Kur'ân'da 124 yerde geçer. Bunlardan sadece ikisi Ehl-i Zikir¹¹⁹ tabiriyle ifade edilmektedir. Dikkat çeken husus, bu kelimenin başka varlıklar için değil, sadece insanlar için kullanılır olmasıdır. Bu sebeple İsfahanî'nin zikre verdiği anlamı çok önemsiyoruz, o zikir kelimesini *'bilginin hazıra getirilmek istenmesi, akla çağrılması'* olarak ifade etmektedir.¹²⁰ Bu da insanın *'bir şeyin bilincinde olması'* anlamına gelir.

*"Senden önce gönderdiğimiz elçiler sadece vahyettiğimiz erkeklerdi. Bilmiyorsanız o Zikri bilenlere sorun."*¹²¹

Her iki âyette de zikir ehlinin bilgili kişiler olduğu bu sebeple insanların kendilerine bilmedikleri konularda müracaat edeceği vurgulanmaktadır. Lakin İsfahanî buradaki ehl-i zikre sor ifadesinin kitaplara işaret ettiğini söylemektedir.¹²²

Kur'ân-ı Kerîm'de Ehl-i Zikir tabiriyle, Tevrat ve İncil hakkında doğru ve yeterli bilgisi olan Ehl-i Kitap âlimleri kastedilir.¹²³ Bu görüşü teyit eden âyetlerden biri şöyledir:

*"Sana indirdiğimiz şeyden dolayı şüphelenen varsa senden önce indirilmiş kitabı okuyanlara sor. Doğrusu Rabbinden sana aynı gerçek gelmiştir. Sakın şüphelenenlerden olma."*¹²⁴

Âyetlerden de anlaşıldığı gibi; bir şeyin ne olduğu ve nasıllığını bilmek için o şey hakkında tecrübe ve ilim şarttır. Ehl-i kitap, özellikle Yahudiler devamlı vahye ve peygamberlere muhatap olan kişilerdi. Onlar da Resûlullah gibi bu işin aslını, önemini, tecrübesini yaşayan insanlardı. Resûlullah'tan önce de Vahyin, Kitabın, Elçiliğin ne olduğu ve Kur'ân'da zikredilen olaylarla ilgili ehli-Kitap'ın birikimi vardı ve Allah Teâlâ bu yüzden Resûlune, *"eğer şüphe ediyorsan,"* özellikle onların arasındaki bu konunun birikiminde, bilincinde olan zikir ehline sorması önerilmektedir.

Sonuç: Kur'ân'da bu konuda zikredilen ayetlere baktığımız zaman; ister Ehl-i Kitap, ister Ehl-i Zikir ve isterse İlim verilenlerin görevleri, kendilerine verilen kitabı

¹¹⁹ Nahl, 16/43; Enbiya, 21/7.

¹²⁰ el-İsfâhânî, *age.*, s. 575.

¹²¹ Nahl, 16/43; Enbiya, 21/7.

¹²² el-İsfâhânî, *age.*, s. 576.

¹²³ ez-Zemahşerî, Ebü'l Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed (v. 538/1144), *el-Keşşâf an-Hakâikit-tenzil ve uyunü'l-ek'avil fi vücûhi't-te'vil*, thk., Şeyh Adil Ahmet abdu'l-Mevcud, Şeyh Ali Muhammed Muavviz, Ubeykan Yay., 1997, c. III, s. 438; İbn Kesir, *age.*, c. IV, s. 580.

¹²⁴ Yunus, 10/94.

korumak, öğretmek, hayata yansıtma ve başkalarına tebliğ etmek olduğu anlaşılmaktadır.

1.6.4. Ulu'l-Emir (أولو الأمر)

Nisa sûresinde İmam kelimesine yakın bir ifade, 'ulu-l emr' "emir sahibi"¹²⁵ tâbiri geçer. Bu tâbir iki yerde; birinde (مِنْكُمْ) "sizden" olan, diğesinde ise (مِنْهُمْ) "onlardan" olan sıfat tamamlaması ile ifade edilir. Kur'ân-ı Kerîm emir sahibi, siyasette, dinde, anlayışta vs., de derinleşmiş, sözü geçen, seçkin kimselere itaat etmeği buyurur:

*"Müminler! Allah'a itaat edin, bu Elçiye itaat edin ve sizden olan yetki sahiplerine de. Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Elçisine götürün. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız böyle yaparsınız. Böylesi hayırlı olur ve çok güzel sonuç verir."*¹²⁶

Müfessirlere göre "sizden" olan 'ulu'l-emir'; "hak ehl-i"¹²⁷, "mârufu; iyiliği emredenler,"¹²⁸ "önderler" veya şeriat âlimleri yâni "ulema ve imamlardır."¹²⁹ Şia'ya göre "Ulu'l-emr"den maksat; "mâsum imamlar"dır.¹³⁰ Genel olarak bunlardan kasıt Nisa 83 âyeti dikkate alınır, 'Ulu'l- emr'in ihtilafları çözebilecek nitelikte bilgiye sahip kimseler olduğu söylenebilir:

*"Kendilerine güven veya korkuya dair bir haber geldiğinde onu yayarlar. Halbuki o haberi Elçi'ye veya kendi yetkililerine götürselerdi, yorum yapabilenler gerçeği anlardı. Allah'ın bol nimeti ve ikramı olmasaydı, pek azınız bir yana, şeytana uyardınız."*¹³¹

Râzî: "Onları, gerek dinî, gerekse dünyevî hususlarda (kendi zamanlarının) öncüleri kaldık,"¹³² demektedir. Zemahşerî, "adaletten ve haktan ayrılmayan Allah ve Resûlunun izinden giden hal ehli"¹³³ olarak niteler. M. Abduh, "her konuda kendilerine müracaat

¹²⁵ el-İsfâhânî, *age.*, s. 142.

¹²⁶ Nisa, 4/59.

¹²⁷ Zemahşerî, *age.*, c. II, s. 95.

¹²⁸ el-İsfâhânî, *age.*, s. 142.

¹²⁹ Râzî, *age.*, c. IV, s. 113-114.

¹³⁰ Abduh, Muhammed; Rıza, Reşit, *Menar Tefsiri*, Ekin Yay., Fatih-İstanbul, 2012, c. V, s. 238.

¹³¹ Nisa, 4/83.

¹³² Râzî, *age.*, c. IV, s. 113-114.

¹³³ Zemahşerî, *age.*, c. II, s. 95.

edilen önderler ve liderlerdir” der.¹³⁴ Hülefa Raşidinden Ebu Bekir (r.a.)’ın söylediği gibi: “Size adaletli davrandığım şeylerde bana itaat edin. Aksini yaparsam bana itaat etmeyin.”¹³⁵

Resûlullah bir hadis-i şeriflerinde: *“Allaha isyan hususunda hiçbir mahlukata itaat edilmez.”¹³⁶* buyurması, ulu’l-emre itaatin hangi ölçülerde olması gerektiğini bize açıklamaktadır.

Müminlerden olmayan idarecilere itaat hususunda Elmalılı: *“Müminlerden olmayan idarecilere, anlaşmaya riâyet babında itaat edilir,”* der.¹³⁷

1.6.5. Râsihûne fil-İlim (الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ)

Râsih, ‘uzak gören’, ‘sâbit ve sağlam’ anlamında,¹³⁸ ilimde, bilgide sağlam ya da şüphesi olmayan kişidir.¹³⁹ Zemahşerî ve Râzî, bunların, ‘İlimde sâbit ve sağlam kanaate sahip kimseler’ olduğunu söyler.¹⁴⁰ İbn Kesîr’e göre, Râsih, ‘doğru sözlü’ ve ‘istikamet üzere olanlar’dır.¹⁴¹ Taberî, Râsihlerden kasıt, ‘kalpleri haktan sapmamış’ akıl ve zeka sahipleri, âyetlerin tevilini yapmaktan kaçınmayan şahıslar olduğunu belirtir.¹⁴² Kur’ân’da “Râsih” iki yerde geçer:¹⁴³

“Sana bu Kitabı indiren O’dur. Onun bir kısmı muhkem âyetlerdir; onlar Kitabın anasıdır. Öbürleri ise müteşâbihdir. Kalplerinde kayma olanlar, fitne çıkarma isteği ve onu tevil isteği ile müteşâbih olanına uyarlar. Oysa onun tevilini yalnız Allah bilir ve

¹³⁴ Abduh; Rıza, *age.*, c. V, s. 239.

¹³⁵ Hz. Ebu Bekir, halife seçimi tamamlanınca minbere çıkarak bir hutbe okudu: *“Ey İnsanlar! Size halife oldum, ama bu, sizden daha hayırlı olduğumu göstermez. İdareme isabetli olduğum sürece bana yardım edin. Doğruluktan ayrılırsam beni düzeltin. Doğruluk emanet, yalancılık hiyanettir. İçinizde zayıf olan, hakkını alıncaya kadar benim yanımda kuvvetlidir. İçinizde kuvvetli olansa, ondan başkasının hakkını alıncaya kadar zayıftır. Bir millet Allah yolunda cihattan vazgeçerse Alahın gazabına uğrar, perişan olur. Bir millette kötülük yaygın ve revaçta olursa Allah o milleti belaya düşürür. Allah ve Resûlüne itaat ettiğim sürece bana itaat edin. Bu itaatten ayrılırsam artık sizin üzerinizde itaat görevi kalmaz. Buyurun namaza kalkalım, Allahın rahmeti üzerinize olsun.”* (et-Taberî, *age.* c. III, s. 203; Bkz., Aka, İsmail; Coşkun Alptekin veb., *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ yay., İstanbul, 1992, c. II, s. 31.)

¹³⁶ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ö. 256 h.), *el-Camiu's-Sahih el-Müsned min Hadisi Rasulillahi ve Sünenihi ve Eyyamihi*, el-Mektebetü's-Selefiyye, Kahire, 1400/1980, c. IV, s. 328; Müslim, Ebü'l-Hüseyyin el-Küşeyri en-Nişaburi (v. 261/875), *Sahihu Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Dâru'l-İhyai't-Turasi'l-Arâbi, Beyrut-Lubnan, 1991/1412, “İmare”, Had., no: 39, c. III, s. 1469.

¹³⁷ Yazır, Elmalılı Hamdi, *age.*, c. III, s. 14.

¹³⁸ İbn Manzûr, *age.*, s. 459.

¹³⁹ el-İsfâhânî, *age.*, s. 615.

¹⁴⁰ ez-Zemahşerî, *age.*, 1/529; Râzî, *age.*, c. III, s. 147.

¹⁴¹ İbn Kesîr, *age.*, c. II, s. 13.

¹⁴² et-Taberî, *age.*, c. II, s. 186.

¹⁴³ Âl-i İmran, 3/7; Nisa, c. IV, s. 162

*ilimde sağlam bilgi sahipleri ise şöyle derler: "Biz buna inandık; hepsi de Rabbimiz katındandır." Böyle bilgiye de ancak arınmış akıl sahipleri ulaşabilirler."*¹⁴⁴

İsfahanî, âyette geçen 'Râsihun'dan kasıt, 'Allah'a ve Resûlune, ondan önce indirilenlere iman edip hiçbir tereddüde düşmeyenler'dir.¹⁴⁵ Mûsa b. Sehl, 'Râsihun'dan kastın 'mü'minler' olduğunu söyler.¹⁴⁶

Ebu Derda'dan rivâyetle: Resûlullah'a Râsih'lerin kim olduğu sorulduğunda, Resûlullah: 'Kim yeminini yerine getirir ve iffetini korursa bu ilimde Râsih'lerdendir'¹⁴⁷ diye cevaplamıştır. Râsihun, aynı zamanda Yahudi din adamları için de kullanılmıştır. Örneğin, Nisa sûresi 162 âyetinin Yahudi din âlimlerinden Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarına işaret ettiğini söylemişler.¹⁴⁸

*"Fakat onlardan sağlam bilgi sahibi dürüst kimseler ile şu müminler, sana indirilene ve senden önce indirilmiş olanlara inanır; namazı kılar, zekatı verir, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İşte onlara büyük bir karşılık vereceğiz."*¹⁴⁹

Âyet-i Kerîmelerin belirttiği üzere bu özelliğe sahip olanlar (Râsihun) Allah Teâlâ tarafından övülmektedir.

Arapçada "*rusûh*", birşeyin iyice içinde olmak demektir.¹⁵⁰ Taberî, âyet-i Kerîme'de geçen ve "*İlimde ileri gidenler*" diye tercüme edilenlerin, 'Sağlam bilgi elde eden, bilgilerini kuvvetlice ezberleyen ve bilgilerine şek ve şüphe katmayan âlimlerdir,' ifadesini kullanmıştır.¹⁵¹

Nitekim bunlarla ilgili Allah şöyle buyurmaktadır:

"Onların hepsi bir değildir. Kitap ehli arasında dik duran bir topluluk da vardır, gece vakitleri Allah'ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanırlar. Allah'a ve âhiret gününe

---

¹⁴⁴ Âl-i İmran 3/7.

¹⁴⁵ el-İsfâhânî, *age.*, s. 615.

¹⁴⁶ et-Taberî, *age.*, c. III, s. 185.

¹⁴⁷ İbn Kesîr, *age.*, c. II, s. 13.

¹⁴⁸ Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Câmi'li Ahkami'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1988/1408, c. III, s. 213; ez-Zemahşeri, *age.*, c. II, s. 178.

¹⁴⁹ Nisa, 4/16

¹⁵⁰ Râzî, *age.*, c. III, s. 147.

¹⁵¹ et-Taberî, *age.*, c. III, s. 186.

inanır, iyi olana çağırır, kötülüğe karşı çıkarlar ve hayırlı işlere koşarlar. İşte onlar iyi kimselerdendir.”¹⁵²

1.6.6. Ulu'l-Elbâb (أُولُوا الْأَنْبَابِ)

Lubb, “akıl”, “itaat”, “öz”, “tohum” gibi anlamlara gelir.¹⁵³ İsfahanî Âl-i İmrân sûresinin 7. âyetinde geçen Ulu'l-Elbâb'ı bu anlamda; ‘Kirlerden, lekelerden temizlenmiş halis akıl, arınmış akıl sahipleri anlar’ diye te’vil etmiştir.¹⁵⁴ Kur’ân-ı Kerîm’de Ulu'l-Elbâb, 16 yerde geçmekte ve olumlu anlamda, seçkin, anlayışlı, hakka kulak veren, iyilik yapan ve bu işlerde öncülük eden kişiler olarak belirtilmektedir. En önemli özelliklerinden biri zikir ehli olmalarıdır.

“Sana bu mübarek Kitabı, âyetlerini düşünsünler ve akli olanlar öğüt alsınlar diye indirdik.”¹⁵⁵ “...De ki: “Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri bunları hakkıyla düşünür.”¹⁵⁶ “Sözleri dinleyip en güzeline uyanları müjdele. İşte Allah’ın doğru yola ulaştırdığı bunlardır. Gerçek zekâ sahipleri de bunlardır.”¹⁵⁷

Araplarda ‘Raculu'l-Lebin’ tabiri ‘akıllı adam’ için kullanılır.¹⁵⁸ Cemi ‘elbab’dır.¹⁵⁹ Yâni doğru anlayışlı ve sâlim akıl sahipleri, âyetlerin anlamını gereği gibi anlayanlar demektir.¹⁶⁰ Ellübab ise ‘her şeyin hâlisi’ demektir.¹⁶¹

‘Ulu'l-Elbab’ı farklı bir ifade ile “Ulin-Nuha” tabiriyle belirten âyetler de vardır ki, Kur’ân-ı Kerîm’de iki yerde geçer ve ikisi de Tâhâ suresindedir. “Nuhyetun”, ‘çirkinliklerden’, ‘fenalıklardan nehyeden akıl’ anlamına gelir. Çoğulu “Nuha”dır.¹⁶² Kur’ân-ı Kerîm bunlarla ilgili:

“Onlardan yiyin, malınızı davarınızı da otlatın. Bunda akli başında olanlar için kesin belgeler vardır.”¹⁶³

---

¹⁵² Âl-i İmrân, 3/113-114.

¹⁵³ İbn Manzûr, *age.*, c. II, s. 729

¹⁵⁴ el-İsfâhânî, *age.*, s. 1315.

¹⁵⁵ Sad, 38/29.

¹⁵⁶ Zümer, 39/9.

¹⁵⁷ Zümer, 39/18.

¹⁵⁸ el-İsfâhânî, *age.*, s. 1315.

¹⁵⁹ el-İsfâhânî, *age.*, s. 1315; İbn Manzûr, *age.*, c. II, s. 729.

¹⁶⁰ İbn Kesir, *age.*, c. II, s. 13.

¹⁶¹ İbn Manzûr, *age.*, c. II, s. 729.

¹⁶² el-İsfâhânî, *age.*, s. 1489.

¹⁶³ Taha, 20/54.

1.6.7. İmamlar (الأئمة)

İmam, arapça ‘emm’; ‘öne geçmek’, ‘idare etmek’ kökünden gelen bir kelimedir. Lügatte ‘önder’, ‘rehber’, ‘devlet başkanı’, ‘namaz kıldıran kişi’ anlamına gelmektedir.¹⁶⁴ Örnek alınan kişi ya da şey anlamına da gelir.¹⁶⁵ Çoğulu ‘eimmetun’ gelir.¹⁶⁶ Kur’ân’da bir yerde tekil,¹⁶⁷ beş yerde çoğul olarak geçmektedir.¹⁶⁸

*“Her insanı önderiyle birlikte çağıracağımız gün, kitabı sağından verilenler kitaplarını okurlar, onlara kul kadar haksızlık yapılmamış olur.”*¹⁶⁹

Âyette, ‘örnek aldıkları kimselerle’ bir başka görüşe göre ‘kitaplarıyla’ diye anlam vermişlerdir.¹⁷⁰

Arapça İmam kelimesi yaygın olduğu için, bu ifade her konuda önde gelen şahıslar için kullanılır. Bu kelime, Kur’ân’da bazı yerlerde övülüp, bazı yerlerde de yerilmektedir. İyiliğin önderleri olduğu gibi kötülüğün önderleri, imanın önderleri olduğu gibi küfrün önderleri de vardır:

*“Eğer anlaşıldıktan sonra antlarını bozarlar ve dininize dil uzatırlarsa küfrün önderleriyle o zaman savaşın. Çünkü verdikleri antlar artık bitmiş olur. Böyle yapın, belki vazgeçerler.”*¹⁷¹

Bir başka âyette: *“Sabretmelerinden dolayı onlardan, bizim emrimizle kendilerine doğru yolu gösteren önderler tayin ettik. Onlar bizim âyetlerimize kesin olarak inanıyorlardı.”*¹⁷²

Fakat buradaki imam kelimesine müfessirlerden Râzînin dört anlam naklettikten sonra, beşincide ‘kişinin bilinçli olarak yaptığı, öne sürdüğü eylemler’¹⁷³ olarak tefsir etmesi ve M. İslamoğlu’nun da buna benzer ‘tasavvur ve bilinç’¹⁷⁴ anlamı vermesi, bu

¹⁶⁴İbn Manzûr, *age.*, “emm”, md., 12/24.

¹⁶⁵el-İsfâhânî, *age.*, s. 137.

¹⁶⁶el-İsfâhânî, *age.* s. 137.

¹⁶⁷Yasin, 36/12.

¹⁶⁸Tevbe, 9/12, Enbiya, 21/73, Kasas, 28/5, 41, Secde, 32/24.

¹⁶⁹İsra, 17/71.

¹⁷⁰el-İsfâhânî, *age.*, s. 137.

¹⁷¹Tevbe, 9/12.

¹⁷²Secde, 32/24

¹⁷³Bkz. Râzî, *age.*, c. XXI, s. 18.

¹⁷⁴İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur’an*, Düşün Yay., Baskı: 13, İstanbul, 2012, s. 543.

kelimeye farklı bir anlam katsa da, sonuçta herkesin yaptığı bilinçli eylem ve tasavvurların kendiliğinden oluşmadığını, bu eylem ve tasavvurların, kişinin kendine önder, kılavuz tuttuğu nesnelere etkisiyle, şahısların telkinleriyle, sunumlarıyla oluştuğunu görmekteyiz. Dolayısıyla her insan kendisini aldatan veya hakkı gösteren önderleriyle ve onlar sayesinde elde ettikleri tasavvur ve bilinçlerinin eylemleriyle Allah'ın huzuruna çıkacaklardır. Aslında bütün dinler de önderlerden ve onlara itaatten bahseder. Örneğin:

“İçinizde insanları iyiliğe çağıran bir topluluk olsun, marufa uygun olanı istesin, kötülöklere karşı dursun. İşte umduklarını bulacak olanlar bunlardır.”¹⁷⁵

Yukarıda Kur'ân-ı Kerîm'de geçen din adamlarının isimleri ve vasıfları hakkında verdiğimiz genel bilgilerden sonra, konun daha iyi anlaşılabilmesi için, Kur'ân'da Allah'la insanlar arasında aracı edilen din adamlarıyla ilgili kullanılan kavramları vermek uygun olacaktır. Allah Teâlâ, örneğini verdiğimiz bu din adamlarının hepsini aynı görüp, bir çerçevede değerlendirmemektedir. Bazılarını övmekte, birçoklarını da yermektedir.

---

¹⁷⁵ Âl-i İmrân, 3/104

BÖLÜM 2. KUR'AN'DA GEÇEN DİN ADAMI İSİMLERİ VE SINIFLARI

Kur'ân-ı Kerîm, farklı din adamı isimleri ve sınıflarından bahsetmektedir.

2.1. Din Adamı İsimleri

Kur'ân-ı Kerîm'de din adamlarının isimleri zikredilmekle birlikte daha ziyade onların vasıflarına ve yaptıklarına dikkat çekilmektedir.

2.1.1. Kâhin (كَاهِن)

İbranicede “*kohen*” kelimesi “*din adamı*”,¹⁷⁶ “*ibadetleri yerine getiren*”, “*öğretmen*” anlamı taşımaktadır.¹⁷⁷ Arapçada bu kavram “*gelecekte haber veren*”, “*bilici*”, “*gaybla ilgili hüküm verenler*” manasında kullanılmaktadır.¹⁷⁸ Bu ismi fâilin fiil halinden mastarı, ‘*kehanetun*’dir. Kur'ân'da Peygamberimiz (a.s.) ilgili geçen âyette şöyle buyrulmaktadır:

“*Sen öğüt ver. Rabbinin nimeti sayesinde sen ne Kâhin'sin ne de bir deli.*”¹⁷⁹

Kâhinlikle ilgili şu hususu belirtmemiz gerekmektedir: Tevrat, kehanette bulunan, yani, “*bilicilik yapan*”, “*gelecekte haber ve gaybla ilgili hüküm veren*” kâhinlikle, “*dini önder*”, “*öğretmen*” olarak atanan kâhinliyi birbirinden ayırmaktadır. Kehanetle meşgul olan kâhinlik, Ehl-i Kitaba ve ondan önceki dinlere sonradan sirayet etmiştir. Eski Ahit'te belirtildiği gibi, Hârunoğullarına Kâhinlik görevinin verilmesindeki amaç; halkın daha sağlam bir inanca sahip olması ve putperestliğe mani olması idi.¹⁸⁰ Kâhinlere falcılık, sihirbazlık, gaipten haber vermek gibi işlerle uğraşması yasaklanmıştı.¹⁸¹ Böyle bir atama görev mahiyetinde olup, sonradan oluşturulan din adamı sınıfıyla ilgisi yoktur. Zamanla önceki görevliler gibi bunların da görevi kötüye kullanarak, Kâhin'liği kehanete dönüştürdükleri görülmektedir.

¹⁷⁶ Harman, Ömer Fâruk, “Kâhin”, md., *DİA.*, c. XXIV, s. 170.

¹⁷⁷ Bkz. *Eski Ahit sözlüğü*; Karslı, *age.*, s. 56.

¹⁷⁸ İbn Manzûr, *age.*, c. XIII, s. 362.

¹⁷⁹ et-Tur, 52/29.

¹⁸⁰ “*Bana Kâhinlik etmeleri için İsraililer arasından Hârun'u ve oğullarını yanına al.*” (*Eski Ahit*, Çıkış, 28-29/1)

¹⁸¹ Bkz. *Eski-Ahit*, Yasalar, 18/9-14.

Yahudiler Kâhinleri ile ilgili şu inanca sahiptirler: “Tanrı ile insanlar arasında aracılık yapan ve Tanrıya kurban sunmak gibi dinsel işlerle uğraşan görevlilerdir.”¹⁸² Kâhin, eğitim uzmanıdır ve bir şeyin kutsal veya temiz olup olmadığına o karar verir.¹⁸³ Kâhinler Tevrat’ın yorumcuları olarak bilinirler. Onlar aynı zamanda insanların ibadetlerinin tanrı katında makbul olup olmayacağına karar verirler.¹⁸⁴ Kurban takdimi, mabetin hizmetini ve muhafazasını yaparlar.¹⁸⁵

Tanrı tarafından mâbet işleriyle görevlendirilmiş, babadan oğula geçerek sadece Hârun ve oğullarına yüklenebilen, mabet görevlerinde yetkili kimselerin genel ismi Kâhin’dir. İbranicede ‘*râhib*’ anlamına gelmektedir. Arapçada ise kâhin terimi “*Bilici*” anlamında kullanılmıştır.¹⁸⁶

Kur’ân’ın eleştirdiği din adamlarının çoğu kehanette bulunurlar. Kur’ân-ı Kerîm Kâhin’lerden sadece iki yerde bahsetmektedir ki, bunlardan kastedilen kehanette bulunan Kâhinlerdir.¹⁸⁷ Kâhinler, gizli ilimleri bildiklerini ve gaipten haber verdiklerini ileri süren kişilerdir.

Bunlar bazı belirtilerden yola çıkarak, gelecekte olacak ve sırlı kalan işleri bildiklerini söylemektedir.¹⁸⁸ Cahiliye Arapları, Kâhinlerin göğe çıkıp meleklerin konuşmasını dinleyen cinlerinin bulunduğu inanırlardı. Bu devirlerde kehanetleri yaygın olup, Kâhin’lerin cin ve şeytanlarla irtibatlı oldukları kabul edilirdi.¹⁸⁹ Bunlar gelecekte haber verdiklerini, ruhlarla, cinlerle iletişim kurduklarını, gaybi meselelere vakıf olduklarını, kâinattaki gizli sırları bildiklerini iddia ederek para kazanmak, insanları etkilemek vb., amaçlarla Kâhinlik yapabilirler. Bu konuda onların en büyük yardımcılarının Cinler olduğu söylenir.¹⁹⁰

Kâhinlerin kehanetleri putperest kavimlerde çok yaygındır. Allah Teâlâ indirdiği dinlerde kehaneti yasaklamıştır. Örneğin Tevrat’ta: “*Kehanette bulunmayacak, falcılık yapmayacaksınız*”. “*Cincilere, ruh çağıranlara yönelmeyin. Onlarla danışmayın,*

¹⁸² *Eski-Ahit*, Yasalar, 18/9-14.

¹⁸³ *Eski-Ahit*, Levililer, 10/10-11; Hezekiel, 22/26; 44/23

¹⁸⁴ Üzüm, Hamza, *age.*, s. 49.

¹⁸⁵ Harman, Ömer Faruk, “Kâhin”, md., *DİA.*, c. XXIV, s. 170.

¹⁸⁶ Öztürk, Alparslan Emin, *age.*, s. 10.

¹⁸⁷ Bkz. Tur, 52/29; Hakka, 69/42.

¹⁸⁸ İbn Manzûr, *age.*, c. XIII, s. 363.

¹⁸⁹ Harman, Ömer Faruk, “Kâhin” md., *DİA.*, c. XXIV, s. 170.

¹⁹⁰ Bkz. Nas, 114/6.

*kirlenirsiniz. Tanrınız Rabb benim.”*¹⁹¹ Yahudi din adamları tarafından kehanette bulunan Kâhinlerin öldürülmeleri emredilmiştir.¹⁹²

Kur’ân ve hadiste bu tür davranışlar yasaklanmış ve böyleleriyle iletişim de kötülenmiştir.¹⁹³ Ebu Hureyre’den nakledilen bir hadiste: *“Her kim bir Kâhine ya da arraf’a gider de onun söylediğini tasdik ederse, Muhammed’e (s.a.v.) indirilmiş olanı inkâr etmiş olur.”*¹⁹⁴

İsfahanî, hadisteki ‘*arraf*’ı gelecek haberlerle ilgili bilgi veren kimse, ‘*Kâhin*’ i geçmişteki gizli haberlerle ilgili bilgi veren kimse olarak nitelemektedir.¹⁹⁵

Kur’ân’da yerilen din adamları, kendi dinlerini, kitaplarını anlamayan toplumlar üzerinde etkili olduğu gibi, ilkel, cahiliye toplumlar üzerinde de bu din adamlarının Kâhin’leri çok etkili olmaktadır.

Hayat tarzı açısından Kâhinliği ve Keşişliği¹⁹⁶ iki sınıfta ele almak mümkündür:

- a) Tek başına çöle, dağa ya da ormana çekilerek hiç kimse ile görüşmeden münzevi hayat yaşamayı tercih edenler.
- b) Umumiyetle manastırlarda bir tarikat disiplinine bağlı olarak cemaat hayatı sürdürmeyi ilke edinenler.¹⁹⁷

2.1.2. Hâmân (هَامَانَ)

“Hâmân” adı Kur’ân-ı Kerîmde altı yerde Firavun’la birlikte zikredilir.¹⁹⁸

*Andolsun ki biz Mûsâ’yı mucizelerimizle ve apaçık bir delille Firavun’a, Hâmân’a ve Kârûn’a gönderdik. Onlar ise; “Bu çok yalancı bir sihirbazdır” dediler.*¹⁹⁹

Hâmân’ın, Amon’ların baş Râhibi olduğu söylenir.²⁰⁰ Eski Mısır’da din adamları sınıfının ünvanı olarak da kullanılırdı. *“Amon”*²⁰¹ ve *“Ra”*²⁰² nin hizmetkârı anlamında

¹⁹¹ *Eski-Ahit*, Levililer, 19/26, 31.

¹⁹² Bkz. *Eski-Ahit*, I. Samuel, 28/8.

¹⁹³ Bkz. Mâide, 3/90.

¹⁹⁴ *Müslim*, had: 2230, c. IV, s. 1751; Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, Dâru'l-Hadis, Kâhire, 2005/1426, 13/16638.

¹⁹⁵ *el-İsfâhânî*, *age.*, s. 1308.

¹⁹⁶ Hıristiyan Din Adamlığı.

¹⁹⁷ Şinasi Gündüz, “Keşiş”, md., *DİA.*, c. V, s. 322.

¹⁹⁸ Kasas, 28/6, 8, 38; Ankebut, 29/30; Gafir, 40/24, 36.

¹⁹⁹ Mümin, 23-24.

Hâ-Amon'un Arapçalaşmış halidir. Sonradan Mısır'ın ikinci tanrısı olan Amon, Mısır'ın en büyük tanrısı durumuna yükseldi ve ona hizmet edenler, Mısır geleneğinde "*Amon tapınağının râhibleri*" olarak anıldılar.

Mısır havzasında Hz. Yusuf ve Hz. Mûsa dâhil, ismi anılan ve anılmayan tüm peygamberlerin, Amon tapınağının râhibleri (Ha-Amon) ile şiddetli bir mücadele içinde olduklarını ve her defasında onlar tarafından öldürülmek istediklerini görüyordu.²⁰³ Bu yüzden Firavun, kendisi Mûsa'nın karşısında aciz duruma düştüğü zaman, Amon'lara ve onların başındaki Hâmân'a müracaat ederek onların gücünü ve kehânetlerini göstermelerini emrediyordu.

Firavun dedi ki: "Ey Hâmân! Bana yüksek bir kule yap, belki yollara, göklerin yollarına erişirim de Mûsâ'nın ilâhını görürüm(!) Çünkü ben, onun yalancı olduğuna inanıyorum." Böylece Firavun'a yaptığı kötü iş süslü gösterildi ve doğru yoldan saptırıldı. Firavun'un tuzağı, tamamen sonuçsuz kaldı.²⁰⁴

Tanrılara adanan binaların yapımı Amon din adamlarının kontrolünde bulunuyordu.²⁰⁵ Hâmân'ın, piramitler gibi, dini mâbetlerin yapılmasında ve dini âyinlerin yerine getirilmesinde önderlik eden din adamı olduğunu yukarıdaki âyetlerden ve tarihi kaynaklardan çıkarılmaktadır.²⁰⁶

2.1.3. Sâmirî (سَامِرِيُّ)

Sâmirî, asıl adı Mûsa b. Zafer'dir.²⁰⁷ Âlimlerin çoğu onun Sâmirî kabilesinden olduğu görüşündedirler. Tevrat'ta İsrailoğullarının Allah'ın lutfüyle Firavun'un zulmünden kurtulduktan sonra ilk buzağıyı yapanın Hârûn olduğu belirtilir: "*Hârûn altınları*

²⁰⁰ Bkz. Şaban Kuzgun, 'Haman' md., *DİA.*, c. XV, s. 436.

²⁰¹ Amon, "*saklı olan*" demektir. Tanrılarının kralı olarak kabul edilir. Başında kaz tüyü, keçi sakallı ve mavi rengteki insan figürü... (Şaban Kuzgun, *age.*, 15/437.)

²⁰² Ra, Mısır mitolojisinde güneş tanrısıdır. Kutsal merkezi Heliopolis'dir. Genellikle başında bir disk bulunan şahin kafalı insan biçiminde canlandırılmıştır. Firavunlar kendilerini onun soyundan geldiklerini ilan etmişlerdir.

²⁰³ Bkz. Ateş, Süleyman, *age.*, c. VII, s. 252; <http://www.ihsaneliacik.com/2010/08/kur'anda-din-adami-elestirileri.html>

²⁰⁴ Mümin, 40/36-37

²⁰⁵ Şaban Kuzgun, *age.*, c. XV, s. 436.

²⁰⁶ Firavunlardan II Ramsesin Amon isminde bir yardımcısı olduğu söylenir.

²⁰⁷ Râzî, *age.*, c. I, s. 322; ez-Zemahşerî, *age.*, c. II, s. 549.

topladı, oymacı aletiyle buzağı biçiminde dökme bir put yaptı. Halk, “Ey İsraililer, sizi Mısırdan çıkararak Tanrınız budur!” dedi.²⁰⁸

Kur’ân-ı Kerîm ise buzağıyı yapanın ve insanları saptıran kişinin Sâmirî olduğunu belirtir: “Allah dedi ki; “Senden sonra kavmini imtihana soktuk. Sâmirî onları yoldan çıkardı.”²⁰⁹ Mûsa, ‘Ey Sâmirî! Bu yaptığın da ne?’ dedi. ‘Sâmirî dedi ki; “Ben onların göremediklerini görmüş, senin yoluna sık sıkıya bağlanmışım. Ama onu daha sonra hayatımdan çıkardım; hepsi bu. Canım böyle istedi.”²¹⁰ “Sâmirî (ateşten) onlara böğürebilen bir buzağı heykeli çıkarmıştı. Bunun üzerine şöyle demişlerdi: Bu sizin tanrınızdır. Mûsa’nın da tanrısıdır ama o onu unuttu”.²¹¹

Yahudi geleneğinde Sâmirî’den daha çok yaygın ve tefsir kaynaklarımızda Bel’am isminde adı geçen bir şahsa atıfta bulunmak istiyoruz. Bel’am, Tevrat’tın birçok yerinde ismi Beor oğlu Balam olarak zikredilir.²¹² Kur’ân’da bu zatın ismi geçmez, ancak Â’raf suresinin 175-176 âyetlerinin bu şahısla ilgili olduğunu söyleyen birçok müfessir

---

²⁰⁸ Eski Ahit, Çıkış, 32/4.

²⁰⁹ Taha, 20/85.

²¹⁰ Taha, 20/95-96.

²¹¹ Taha, 20/88.

²¹² Tevrat’ta Belam’la ilgili kıssanın özeti şudur: ‘Moav Kralı Balak Balam b. Beoru çağırmak için adamlarını ve ulaklarını göndererek, ‘lütfen gel de benden güçlü olan bu İsrail halkına lanet oku. Çünkü senin lanetleyeceğin kişinin lanetleneceğini biliyorum.’ Balam yanına gelenlere: ‘Ben Rabbin bana söyleyecekleri ile hareket ederim’ diye yanıt veriyor ve Rabbinin danışıyor. Rab ona izin vermiyor. O da gitmekten imtina ediyor. Balak bir daha fazlasıyla adamlarını ve ulaklarını göndererek, kendisini dediğini yaparsa ödüllendireceğini ne isterse yapacağını söylüyor.’ Balam ise aynı karşılığı veriyor. Yine Rabbinle konuşuyor bu kez: ‘Git; ancak sana ne söylersem onu yap’ diyor. Yolda eşeğin konuşma macerası sunuluyor. Belam, Rabbinin buyruğu üzerine; Balaka yedi boğa kurban etmesini söylüyor. Denilenleri tam dört kez tekrar ediyor ve her defasında beddua yerine İsrail oğullarına dua ediyor. Buna öfkelenen Balak ellerini birbirine vurarak, ‘onlara ne lanet oku ne de kutsa!’ dedi. Ancak Balam onları sadece kutsuyor ve Balak’a şöyle diyor: ‘Balak sarayını altınla, gümüşe doldurup bana verse bile, Rabbin buyruğundan öte iyi kötü hiçbir şey yapamam. Ancak Rab ne derse onu söylerim’ dememişmiydim? Balak sonunda onu bırakıyor ve Balam evine dönüyor. Fakat sonraları Tevrat’ta olmadığı halde Yahudi din adamlarının bir iddiası ile; Balam, İsrailoğullarının işlediği zina suçunda suçlu bulunuyor ve öldürülüyor. Hâlbuki o İsrailoğullarının işlediği bu çirkin fiillere karşı gelmiş ve yaptıklarını kötülemişti. (Sayılar, 22:31; Yeşu 13/22; Vahiy, 2/14; Petrusun II. Mek., 2/15)

Bize göre ise Belam’ın, Tevrat’ta vahiy aldığı yazıldığı için onun bir peygamber olma ihtimali vardır. Belam, sadece İsrailoğullarının yaptığı kötülöklere karşı gelmiş, bu yüzden onlar tarafından sevilmeyen birisi olmuştur. İslam literatürüne de Belam’la ilgili gelen kötü rivâyetler Yahudi din adamlarının anlatımıyla sunulmuştur.

vardır.²¹³ İbn Abbas, İbn Mesud, Mucâhit,²¹⁴ Sufyan ve birçoklarından da bu âyetle kastedilenin Bel'am olduğu rivâyet edilir.²¹⁵

2.2. Din Adamları Sınıfı

Kurân-ı Kerîm bize Ehl-i Kitapla ilgili dört farklı din adamı kavramından bahsetmektedir. Bunların ikisi Yahudi din adamları ile ilgili, diğer ikisi ise Hıristiyan din adamları ile ilgilidir.

2.2.1. Yahudi Din Adamları

Yahudilerin Kitapları olan Tevrat; Arapça “*kanun*”, “*emir*”, “*rehber*” anlamlarına gelir. İbranice Tora denir. Tevrat, Yahudilerin yazılı kutsal metninin birinci bölümünü oluşturur. Bundan ilave iki bölüm daha vardır: Neviim (Nebiler) ve Ketuvim (kitaplar). Bu üç bölüm birlikte ‘Tanah’ olarak adlandırılır. Ancak genelde Yahudi din adamları dini konularda Tanah’tan daha çok kendi yorumları ve yazdıklarından istifade etmiş ve dinle ilgili fetvaları kendilerinin ekledikleri kaynaklardan almışlardır.²¹⁶

Yahudilikte “*din adamlığı*” herkese açık ve herkesin yapmasına müsaade edilen bir görev olarak kabul edilmemektedir.²¹⁷

---

²¹³ Bkz. el-Kurtûbî, *age.*, c. VII, s. 205; Taberî, *age.*, c. VI, s. 118-119; Râzî, *age.*, c. V, s. 403.

²¹⁴ Mucâhit ve birçoklarından yapılan rivâyette İlginc olan hususlardan biri; ‘*Belam İsrail oğullarından idi*’-ifadesidir. Hâlbuki diğer rivâyetlerde ve Tevrat’ta da bilindiği üzere Belam İsrailoğullarına bedduaya çağrılır ve İsrailoğullarının düşmanı olarak bilinmektedir.

²¹⁵ Bel'am, Allah'ın nebilerinden bir nebi idi. Mûsa (a.s.) onun duasını Rabbinden öğrenerek aksi duada bulunur. Allah da Mûsa'nın duasıyla Belam'ın imanını çekip alıyor ve kâfirlerden oluyor. (Râzî, F., *age.*, c. V, s. 403).

²¹⁶ Yahudilerin kutsal metinleri ikiye ayrılır: 1.Tanah (yazılı kutsal metinler). 2.Talmut (sözlü kutsal metinler). Öğrenim anlamına gelen Talmut Tevratın yorumudur. Sonraları Yahudi din adamları bu sözlü metinleri yazılı hale getirerek ‘Mişna’ ve ‘Gamara’yı oluşturmuşlardır. İbranice ‘öğrenim’ ‘tekrar’ demektir. Sözlü emirlerin, yorumların kanun haline getirilmiş ilk halidir. Yahudi itikadına göre, Allahu Teâlâ, Mûsa aleyhisselam’a, Tur dağında Tevrat kitabını (Yazılı emirleri) verdiği gibi, bazı ilimleri, yâni (Sözlü emirleri) de söyledi. Mûsa aleyhisselam, bu ilimleri Hârun, Yuşa ve Eliazara bildirdi. Bunlar da, kendilerinden sonra gelen Peygamberlere bildirdiler. Bu bilgiler, nesilden nesile, yâni hahamlardan hahamlara rivâyet edildi. Hahamların yaptıkları yorumlarla oluşan Mişna ve Gamara’yı Yahudi din adamları daha fazla yorumların karşısını almak amacıyla yazıya geçirmişlerdir. (Tümer, Küçük, *age.*, s. 230.)

²¹⁷ Üzüm, Hamza, *age.*, s. 24

Kur'ân'da Yahudi din adamları taşıdıkları görevlere göre farklı isimlendirilmişlerdir.

2.2.1.1. Rabbânîler (رَبَّانِيُونَ)

“Rabbi” kelimesi, “Rabb’e nisbet edilen”²¹⁸ veya “Rabbe tabi olan”²¹⁹ demektir. Ârâmice, “Hocam” anlamına gelen, kutsal yasa uzmanlarına verilen bir ünvanıdır.²²⁰ Aslı “Rabb” olan ve Kur'ân'da Allah lafzından sonra en çok geçen bu kelimenin çoğulu ‘erbab’dır.²²¹ “Elif”, “nun” ve “ya”nın ilavesiyle oluşturulan ‘Rabbânî’ kelimesi ise, Rabb bilgisine sahip olma ve Rabb’e itaat etme özellikleriyle nitelenen kişiyi ifade eder.²²² Rabbânî kelimesi, mübalağa anlamı ifade etmektedir. Dini emirlere son derece bağlı, itaatte mükemmeli yakalama çabası içerisinde olan kimse anlamına gelmektedir.²²³ Mücahid, Rabbânî’lerin ulemanın üstünleri olduğunu söyler.²²⁴

Elmalılı Hamdi Yazır, “Rabb” kelimesinin “terbiye” manasında bir mastar olduğunu söyler.²²⁵ “Rabbaniyyun”, kelime olarak aslı Süryanice olan bir lafızdır.²²⁶ “Kendisini ilimle terbiye edip yetiştiren, geliştiren kişi anlamında,”²²⁷ “Rabbe ibadet eden”, “Rabb’in öğrettiği ilme sahip olan âlimler” demektir.²²⁸

Allah Teâlâ, Rabbânîlerle ilgili Kur'ân-ı Kerîm’de şu öğütte bulunur:

“Allahın kendisine kitap, hikmet ve nebilik verdiği bir kimsenin, insanlara “Allah’ı bırakıp bana kul olun!” demesi mümkün değildir. Aksine onun diyeceği şudur: “Kitabı öğrettiğinize ve okuduğunuza göre sadece Rabbânîler (Rabbe kulluk edenler) olun”.”²²⁹

Âyetten de anlaşılacağı üzere “Rabbânîler olun” kelimesi burada, öğrettikleri kitaba ve okudukları şeylere göre Allah’a samimi olarak yönelen ve ona bağlanan halis kullar

²¹⁸ İbn Manzûr, *age.*, c. I, s. 404.

²¹⁹ Gürkan, Salime Leyla, “Rabbânîyyun” md., *DİA.*, c. XXXIV, s. 376.

²²⁰ Tevrat, Kutsal Kitap Sözlüğü, c. XXXIV, s. 388.

²²¹ el-İsfahânî, *age.*, s. 589.

²²² Gürkan, Salime Leyla, *age.*, 376.

²²³ Zemahşerî, *age.*, c. I, s. 574.

²²⁴ el-Kurtubî, *age.*, c. VI, s. 123.

²²⁵ Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Yenda Yay., İstanbul 1966, c. I, s. 74.

²²⁶ el-İsfahânî, *el-Müfredat*, 588.

²²⁷ el-İsfahânî, *el-Müfredat*, s. 588.

²²⁸ İbn Manzûr, *age.*, c. I, s. 404.

²²⁹ Âl-i İmrân, 3/79.

manasında kullanılmaktadır. Zeccac, burada “*âlimlere ve fakihlere*” işaret edilmektedir, der.²³⁰ Kur’ân’da bu kelime beş yerde kullanılmaktadır.²³¹ Ancak şunu ayırt etmemiz gerekmektedir: İki yerde Âl-i İmrân suresinin 79 ve 146. âyetlerinde nekre olarak geçer ve bu âyetlerde ifade edilen ‘*Rabbânî*’ kelimesi Yahudi din adamlarıyla ilgili değil, âyetlerden de anlaşıldığı gibi; ‘*Rablerine kulluk eden*’ ve O’nun ‘*öğretilerini öğrenen*’ insanlar olun şeklindedir. Dolayısıyla âyet, Yahudilerde mevcut olan din adamı sınıfının ‘*Rabbânîlerinden olun*’ diye teşvik etmemektedir.

“*Rabbânî*” kelimesi, Yahudilerin fâkihleri veya yöneticileri şeklinde de yorumlanmaktadır.²³² İbn Abbas’a, Katade’ye göre bunlar yahudilerin ‘*Fâkihleri*’, ‘*Âlimleri*’²³³, Zemaşşeri, Elmalılı Hamdi Yazıra göre yahudilerin ‘*Zâhitleri*’²³⁴ olduğu da söylenir. Taberî, Rabbânîleri ‘*ıslah ehli*’ diye nitelendiriyor ve görevlerinin Rab olan Allah’ın kitabının öğreticileri, terbiyecileri ve insanları helal-haramla bilgilendiren kişiler olduğunu söylüyor.²³⁵

Muhammed b. Ali ibn Hanefi, Abdullah b. Abbâs (r.a.) öldüğü zaman: ‘*Bu gün bu ümmetin Rabbânîsi öldü*’ diye takdir etmiştir’.²³⁶ Ali (r.a.)’den şöyle rivâyet edilmiştir: ‘*İnsanlar üç türlü olmalı; ‘âlimler’, ‘Rabbânîler’, ‘kurtuluş yolundaki öğrenciler.*’²³⁷

Dolayısıyla ‘*Rabbânî*’ kelimesi tefsirlerde özellikle, Allah bilgisine (mârifetullah) sahip olup O’na içten bağlanan, ilmiyle amel edip nefsinin kötülüklerden arındıran, bilinçli ve metotlu bir şekilde insanları eğiten ve yetiştiren kimsedir. Bütün bunlara ilave olarak o, idari ve siyasi işlerle de meşgul olmaktadır.²³⁸ Yahudilerde Rabbânîler sınıfının ahbârdan daha üst mertebede bulunduğu söylenir.²³⁹ Zamanla rabbi ibaresinin Yahudi din adamları ve liderlerin hemen hepsinin isminin başına künye olarak eklenen bir terim olduğu görülür.

---

²³⁰ ez-Zeccac, Ebu İshak İbrahim b. es-Seri (ö: 311 h), *Maani'l-Kur'ân ve İrabuhu li'z-Zeccac*, thk. Abdülcelil Abduh Şelebi, Daru'l-Hadis, Kahire, 2005/1426, 1/367.

²³¹ Mâide, 5/44, 63; Al-i İmrân, 3/64, 79, 146.

²³² et-Taberî, *age.*, 4/249.

²³³ İbn Kesîr, *age.*, 3/71.

²³⁴ Zemaşşerî, *age.*, 1/326; Yazır, Elmalılı H. *age.*, 3/243.

²³⁵ et-Taberî, *age.*, 3/326.

²³⁶ el-Kurtubî, *age.*, 4/79; *Lisânu'l-Arab*, 1/404.

²³⁷ İbn Manzûr, *age.*, 1/404.

²³⁸ Karşı, *age.*, s. 98.

²³⁹ et-Taberî, *age.*, 4/590; Abduh; Rıza, *age.*, 6/398; Polat, Fethi A., *age.*, s. 9.

Kur’ân-ı Kerîm, Yahudilerin zamanla oluşturdukları bu ayrıcalıklı din adamı vasfını bir makama ve kuruma dönüştürerek, insanları kandırdıklarını ve Allah’la kendi aralarındaki araçlar yerine koyarak dinlerini tahrif ettiklerinden bahseder.²⁴⁰ Fahreddin Râzî şöyle der: Beni İsrailin bu rab edinme işi nasıl oldu diye Ebu’l Aliye’ye sordum. Şöyle cevap verdi: “*Allah Teâlâ’nın kitabında ahbar ve ruhbân’ın sözlerine aykırı nice hükümler buluyorlar ama yine de onların sözlerini kabul ediyorlardı. Allah’ın kitabındakini kabul etmiyorlardı.*”²⁴¹

Özellikle bu hastalık; yâni kendi din adamlarını “*erbab*”, “*birer rabb*” edinmeleri Hıristiyanlara da sirâyet ettiği için Allah Teâlâ, ehl-i Kitaba dinlerinin aslına dönmeleri için ortak çağrıda bulunuyor:

“De ki: “Ey Kitap ehli! Size göre de bize göre de doğru olan söze gelin; Allah’tan başkasına kul olmayalım. Ona bir şeyi ortak koşmayalım. Hiçbirimiz, Allah’tan başka birilerini rabler edinmesin”. Eğer yüz çevirirlerse deyin ki: “Şahit olun, biz teslim olmuş kimseleriz.””²⁴²

Kur’ân-ı Kerîm’in bu öğüdüne benzer bir mesajı İncil’de de bulmaktayız. Hz. İsa (a.s.) Yahudi din adamlarını eleştirirken havarilerine şu tavsiyede bulunuyordu: “*Onlar, insanlar tarafından Rabbi diye çağrılmaktan kıvanç duyarlar. Ama sizler Rabbi diye çağrılmayın. Çünkü öğretmeniniz (Rabbiniz) tektir, hepiniz de kardeşsiniz.*”²⁴³

Mekke müşriklerinin tapındıkları putlar da aslında geçmişde yaşamış olan Allah’ın halis kullarını simgeliyordu. Onları Rab olarak kabul etmiyorlardı.²⁴⁴ Çünkü Mekkeliler de ehl-i kitap gibi âlemlerin Rabbi olan Allah’ın, Rablik otoritesini başkalarıyla paylaşmadığını söylüyorlardı. Ancak kâinatı var eden Allah birtakım işlerini bazı yaratıklarına devretmiştir, şeklinde düşünüyorlardı.²⁴⁵ Bu da onları müşrik yapmaya yetiyordu. Çünkü, Allah’ın hanif dininde, sırf Allah’a ait vasıfların ve hükümlerin

²⁴⁰ Bkz. Bakara, 2/165, 174; Tevbe, 9/31; Mâide, 5/44, 46.

²⁴¹ Râzî, *age.*, c. VI, s. 31; Ayrıca bkz., Özkan, Ercümen, *Tasavvuf ve İslam*, Anlam Yay., Baskı: 3, Yenişehir-Ankara, 2000, s. 246.

²⁴² Âl-i İmrân, 3/64.

²⁴³ *Yeni Ahit*, Matta, 23/7-8.

²⁴⁴ İbn Kesîr, *age.*, c. VIII, s. 208; Zemahşerî, *age.*, c. VI, s. 218; Rıza, Reşit, *age.*, c. XII, s. 156.

²⁴⁵ Bkz. Yunus, 12/106; Şura, 42/21

sadece birinin başka varlıklara veya şahıslara verilmesi Rab edinmesi anlamına gelmektedir.²⁴⁶

2.2.1.2. Ahbâr (أَحْبَارُ)

Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe tefsir ve meallerinde Ahbâr terimine, farklı anlamlar verilmiştir: “*Bilgili âlimler*”,²⁴⁷ “*Âbidler*”,²⁴⁸ “*Zâhitler*”²⁴⁹ vb. “*Hibr*”, çoğulu “*Ahbar*” olan bu kelimelerin hepsi Kur’an’da Yahudi din adamlarını ifade etmektedir. İbn Abbas bunların fâkîhler olduğunu söylemiştir.²⁵⁰ Taberi, “*Te’vil ehl*” ve “*Tevrat’la hüküm verenler*” olduğunu söyler. Elmalılı H. Yazır bu kelimeye, yazarak veya anlatarak “*güzelleştiren, süsleyen büyük âlim*” anlamını vermiştir.²⁵¹ İsfâhânî de “*Habr*” kelimesinin “*âlim*”, “*bilgin*” anlamında kullanıldığını söyler.²⁵² Cevheri, ahbarın “*Yahudi âlimleri*” manasına geldiğini söyler²⁵³ ve Mücahit bunların Rabbânîlerin bir alt tabakası olduğunu ifade etmektedir.²⁵⁴ Rabbânîler Yahudi din adamlarının müctehidleri, ahbarlar ise sıradan âlimleri konumdadırlar.²⁵⁵

“*Ahbâr*” kelimesi, sözlükte birçok anlamlara gelmektedir. Bir anlamı da “*mürekkep*” demektir.²⁵⁶ Bu sebeple ıstilahta kitap, din mevzularında hokka, divit ve mürekkep kullanarak yazılar yazan kişilere de zamanla din âlimi veya ahbâr denmiştir.²⁵⁷ Aslı, Hibr veya Habr olan bu kelimenin çoğulu Ahbar (أَحْبَارُ) dır. Bu kelime Müslüman veya zimmî âlim için de kullanılır.²⁵⁸

Bu kelime de Kur’ân’da dört yerde ve hepsi de çoğul olarak geçmektedir.²⁵⁹ Bu ayetlerin üçünde yerilmişlerdir. Örneğin,

²⁴⁶ Bkz. Mâide, 5/44, 68, 72.

²⁴⁷ Bilmen, Ömer, N., *age.*, c. II, s. 773.

²⁴⁸ Bayraklı, Bayraktar, *Yeni bir Anlayışın Işığında Kur’an Meâli*, Tevbe 31, Âyetinin meali, s. 191.

²⁴⁹ et-Taberi, *age.*, c. IV, s. 589

²⁵⁰ Bkz. Râzî, *age.*, c. VI, s. 30.

²⁵¹ Yazır, Elmalılı H., *age.*, c. III, s. 1690.

²⁵² el-İsfâhânî, *age.*, s. 362.

²⁵³ İbn Manzûr, *age.*, ‘hibr’, md., c. IV, s. 157; Polat, Fethi A., *age.*, s. 8.

²⁵⁴ et-Taberî, *age.*, c. IV, s. 590; Abduh, Muhammed; Rıza, Reşid, *age.*, c. VI, s. 398.

²⁵⁵ Râzî, *age.*, c. XII, s. 4.

²⁵⁶ İbn Manzûr, *age.*, c. IV, s. 157; el-İsfâhânî, *age.*, s. 362.

²⁵⁷ Bkz. Maide, 5/44.

²⁵⁸ Râzî, *age.*, c. VI, s. 30.

²⁵⁹ Bkz. Mâide, 5/44, 63; Tevbe, 9/31, 34.

“Yahudiler Allah’ı bırakıp ahbarlarını; Hıristiyanlar da râhiblerini rabler edindiler...”²⁶⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de Mâide suresi 44 âyetinde ahbâr’ın görevlerinin diğer Yahudi din adamlarıyla Tevrat’ı koruma ve gözetme sorumluluklarından ibaret olduğundan bahsedilmektedir.²⁶¹ Ahbâr, Kur’ân-ı Kerîm’de genelde Yahudi şeriatını ve dini ilimleri bildikleri halde onları gizleyen,²⁶² insanların mallarını haksız yere yiyip onları Allah yolundan uzaklaştıran, Tevrat’taki hükümleri kendi küçük menfaatleri karşısında değiştirenler olduğu ifade edilmektedir.²⁶³ Yahudilerin kendi kitaplarına yabancı kalmalarını, fırsat bilen ahbâr, halkı kendi istedikleri gibi yönetmeyi, dini kendi törelerine ve törenlerine uymaktan ibaret bir dine dönüştürmeyi istemekte, böyle bir din algısını kabul etmemenin ve karşı gelişin ise küfür olduğunu söylemektedirler.²⁶⁴

Bunu İsa (a.s.) olan mücadelelerinden görmekteyiz: *“Dinsel yorumcular²⁶⁵ İsa’ya gelip, ‘öğrencilerin neden ataların töresini çiğniyor?’ dediler, ‘Çünkü yemek yemeden önce ellerini yıkamıyorlar.’ İsa onları yanıtladı: “Ya siz, neden kendi törenize uymak için Tanrının buyruğunu çiğniyorsunuz?” “Törenize uymak için Tanrı’nın sözünü ortadan kaldırdınız”²⁶⁶*

2.2.2. Hıristiyan Din Adamları

Hristos olarak adlandırılan İsa’ya inananlara ilk olarak onun vefatından 20-30 yıl sonra Antakya/Tarsus bölgesinde Hıristiyan denmeye başlanmıştır.²⁶⁷ Yunanca *“Hristos”* sözünden türemiş bu kelime, *“Mesih’in yandaşı”* ve *“Mesih’e bağlı”* anlamlarına gelir.²⁶⁸ Bu kelime İncil’in hiçbir yerinde geçmez.

---

²⁶⁰ Tevbe, 9/31.

²⁶¹ Karşlı, İbrahim H. *age.*, s. 102.

²⁶² Bakara, 2/159, 174.

²⁶³ Bkz. Tevbe, 9/31-34.

²⁶⁴ *Yeni Ahit*, Matta, 23/15, 34.

²⁶⁵ Kutsal yazıları kopya etmek, yorumlamak ve öğretmekle uğraşan Yahudi din adamları anlamındadır. (Tevrat, Kutsal Kitap Sözlüğü, s. 383.)

²⁶⁶ İsa aleyhisselam Tanrı buyruğunu nasıl değiştirdiklerinin örneğini şöyle veriyor: “ Bakın Mûsa (a.s.) ne buyurmuştur: ‘Annene babana saygı göstereceksin. Annesine ve babasına söven kesinlikle öldürülecektir.’ Oysa sizin dediğiniz şudur: ‘Kim bir Kurban armağan ederse, ayrıca anne ve babasına saygı göstermekle yükümlü değildir. (Yeni Ahit, ‘Matta’, 15/1-7; Markos, 7/2-13.)

²⁶⁷ Tümer; Küçük, *age.*, s. 261; Polat, F. A., *age.*, s. 78.

²⁶⁸ Tümer; Küçük, *age.*, s. 261; Polat, F. A., *age.*, s. 78.

Kutsal kitapları olan “İncil”, kelime olarak müjde, iyi haber anlamına gelir. Dört tür İncilleri meşhurdur: Matta, Markos, Luka ve Yuhanna.

İsa aleyhisselamın halka yönelik temel mesajları üç ana noktada özetlenebilir: İnsanları Tanrının Krallığı’na (İslamdaki ‘La İlahe İllellah’ çağrısı) davet etmek. Kendinde önceki İlahi yasalar olan, Mûsa’nın şeriatına davet. Toplumda özellikle Yahudi din adamlarının uydurmalarına (bid’atler) ve yöneticilerin zulümlerine karşı mücadeledir.²⁶⁹

İlk kilise liderliğinin Petrus’a Hz. İsa tarafından verildiği kabul edilmektedir.²⁷⁰ İlk kilise, kutsal ruh vasıtasıyla ilahi güçle dolmuş, kilisenin Hz. İsa’nın bedeni hatırasıyla değil, manevi varlığıyla bütünleşmiştir. O günden sonra Hz. İsa’nın kilisede hazır bulunduğu inancı kuvvetlenmiştir.²⁷¹

Hz. İsa sonrası öne çıkan havariler kendilerini Hz. İsa’nın halifesi olarak görmüşlerdir. Havariliğin ortadan kalkmasıyla da havarileri vekil kabul eden ve tanrı adına görev yaptıkları söylenen Hıristiyan din adamları ortaya çıkmıştır. Bu kimseler mabet hizmetlerini resmîleştirdikleri gibi kilisenin de teşkilatlanmasına ağırlık vermişlerdir. Bu durum kilise teşkilâtının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.²⁷²

2.2.2.1. Ruhban (رُهْبَان)

Kur’an’da Hıristiyan din adamlarını ifade etmek üzere kullanılan kelimelerden biri “*râhib*”tir.²⁷³ R-h-b kökünden türeyen birçok kelime, “*korkmak*” manasına gelmektedir.²⁷⁴ Rehbet, “*korkup çekinmek, derin dini endişelerden dolayı izdirab çekme*” anlamındadır. Râhib de, ‘Allah’tan korkan ve uzlet halinde ibadet eden’ kişiyi ifade eder.²⁷⁵ Bu söz, İslam dışında kalan tüm din adamları için de kullanılır.²⁷⁶

²⁶⁹ Gündüz, Şinasi *Hıristiyanlık*, İsam Yay., İstanbul, 2006, s. 20. Hz. İsa’dan çok kısa bir zaman sonra, Hıristiyanlık, Hz. İsa’nın getirdiği tevhid dini olmaktan çıkmış, Pavlus’un yorumları ile hak din vasfını kaybedip teslis dinine dönüşmüştür. Günümüzün hıristiyanlığı, Hz. İsa’nın getirdiği nizamdan, hak tevhid dini vasfından çok, Pavlus’un ve bu çizgideki kilisenin yorumlarıdır. Kısacası Pavlus’tan günümüze kadar gelen Hıristiyanlık Pavlus’un kendi eseridir. Bu sebeple Hıristiyanlığın ilk din adamı Pavlus’tur. Pavlusa göre; ‘her doğan, Âdem’in yediği yasak meyvenin suçuyla dünyaya gelmektedir ve bütün insanlar doğuştan günahkârdır. (Tümer, Küçük, *age.*, s. 263-264.)

²⁷⁰ *Yeni Ahit*, Matta, 16/18; Bkz., Öztürk, A. E., *age.*, s. 63.

²⁷¹ Tümer, Küçük, *age.*, s. 291-292.

²⁷² Güç, Ahmet, *age.*, s. 288-289.

²⁷³ Tevbe, 9/31, 34; Mâide 5/82; Hadid, 57/27.

²⁷⁴ el-Âlûsi, Ebu’l-Fazl Şihabuddin Seyyid Mahmud el-Bağdadi, *Rûhu’l-Meâni*, thk. Seyyid İmran, Dâru’l-Hadis: Kahire, 2005/1426, 5/5; İbn Manzûr, *age.*, c. I, s. 436;

²⁷⁵ el-İsfâhânî, *age.*, ‘rhb.’ md., s. 643.

Çoğulu “ruhban”dır. Ruhban, “rehbet” “rehbaniyet” kökünden, “Râhib”in çoğuludur.²⁷⁷ Kaynaklar “*ruhban*” kelimesini “*Allah’tan korkan kişiler*”, “*Allah rızasını kazanmak için dünyayı terk etmiş kişiler*” anlamında kullanmıştır. “*Rehbet*” ızdırab ile korkup çekinmektir. “*Rahbâniyyet*” ise fazla korkup çekinmekten dolayı ibadet etmede aşırılık ve ifrat demektir.²⁷⁸ Nitekim, İbn Manzûr bu kelimenin sonradan isim olarak ‘*haddi aşan ve ifrata kaçan*’ anlamında kullanıldığını ifade eder.²⁷⁹ Taberi de bunların Allah’tan korkanlar anlamında ve İsa (a.s.)’ın davetine icabet etmiş, ona tabi olup, şeriatı üzere olanlar olduğunu söylüyor.²⁸⁰ Korkmak, çekinmek anlamlarına gelen bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de fiil ve sıfat halleriyle birçok âyette zikredilmektedir.²⁸¹ Örneğin: “*Ey İsrail oğulları! Sizlere verdiğim nimetleri hatırlayınız. Siz benim ahdimde vefa gösteriniz ki, ben de sizin ahdinize vefa göstereyim. Sadece benden korkun*”²⁸²

Arapçada ‘*râhib*’ (korkan, çekinen) kelimesi, nefis tezkiyesi için manastırda münzevi hayat yaşayan Hıristiyan zahitleri tanımlamak için kullanılır.²⁸³ Türkçede papaz, keşiş olarak da ifade edilir.

Katolik mezhebine göre, râhibler günahları kilise adına affetme yetkisine sahiptirler ve evlenemezler. Evlilikler kilisede papazların takdisi yoluyla gerçekleştirilir. Aksi halde Katolik mezhebine göre evlilik geçersiz olur.²⁸⁴

Râhibler, insanların Allah ile olan ilişkilerinde günahlara karşı adaklar ve kurbanlar sunmak üzere atanan kişilerdir.²⁸⁵

Ruhbanlık kurumu oluşumundan günümüze kadar, dünyevi yaşamla dini yaşam arasında aracılık işlevini yerine getirmeyi amaçlamaktadır.²⁸⁶ Katolik hiyerarşisine göre

---

²⁷⁶ Polat, Fethi, *age.*, s. 2.

²⁷⁷ İbn Manzûr, *age.*, c. I, s. 436.

²⁷⁸ el-İsfâhânî, *r.h.b.* md., s. 643.

²⁷⁹ İbn Manzûr, *age.*, c. I, s. 436.

²⁸⁰ et-Taberî, *age.*, c. V, s. 5.

²⁸¹ Bakara, 2/40; Âraf, 7/116-154; Enfal, 8/60; Nahl, 16/51; Enbiya, 21/90; Kasas, 28/32

²⁸² Bakara, 2/40.

²⁸³ İbn Manzûr, *age.*, c. I, s. 436; Atalay, Orhan, “Ahbar ve Ruhban”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 25, Erzurum 2006, s. 34.

²⁸⁴ Katolik Kilisesi, *age.*, par., 1539; Bkz: Bayındır, Abdülaziz, *Kur’an Işığında Aracılık ve Şirk*, Süleymaniye Vakfı Yay., İstanbul, 2012, s. 84.

²⁸⁵ Katolik Kilisesi, *age.*, par., 1539; Bkz., Bayındır, *age.*, s. 84.

²⁸⁶ Polat, Fethi A., *age.*, s. 6.

Râhib yetkisini piskopostan alır ve piskoposlar da papa tarafından seçilir.²⁸⁷ Râhibler Hıristiyanlarca din adamlarının en alt tabakasını teşkil ederler.²⁸⁸

Tarihi bilgilere göre ruhbanlık, Hıristiyanlar arasında ilk önce Mısır'da görülmüştür. Ruhbânlığın kurucusu Aziz Anthony olduğu söylenir. Doğu Hıristiyanlığında inziva yaşamının öncüsü olarak Mısır'lı Antony gösterilse de, ilk Hıristiyan münzevisi olarak Aziz Paul bilinmektedir. Aziz Paul Decian takibatında M.S.250 çöle çekilmiş ve uzun yıllar bir mağarada yaşamıştır.²⁸⁹ Hıristiyan din adamları, Romalıların seks, fuhuş, ahlaksızlık ve dünya sevgisini insanlardan uzak tutabilmek için onlara karşı aşırı bir tepki ortaya koydular.²⁹⁰

Özetle, Hıristiyanlıkta sonradan oluşan ve böyle bir tanımlamaya ve göreve yeltenen bu tip ruhbanlık kurumunun varlığı, yeryüzünde Tanrılığı simgeliyor. Kur'ân-ı Kerîm'in Hadid suresinde ifade edildiği gibi Ruhbanlığın Hıristiyanlıkta sonradan ortaya çıkmış bir bidat olduğu söylenebilir: *“Sonra onların ardından da Elçilerimizi gönderdik. Meryemoğlu İsa'yı da onların ardından gönderdik ve ona İncili verdik. Ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet duyguları koyduk. Ruhbanlığı ise kendileri uydurdular. Biz onu kendilerine emretmedik. Ancak onlar Allah'ın rızasını kazanmak arzusu ile bunu yaptılar; ama buna gereği gibi de uymadılar. Onlardan da inananlara ödülleri verdik. Onların çoğu yoldan çıkmışlardır.”*²⁹¹

2.2.2.2. Kıssis (كيسيس)

Kıssis kelimesi, “akıllı”, “zeki”, “dedikodu edenler” manasına gelen “Kasse” den türemiştir. Tekil ve çoğul olarak da kullanılır.²⁹² Araplar arasında kullanılan bu kelime Ârâmi'ce kökenli olup “kâhin” ve “şeyh” anlamlarını taşımaktadır.²⁹³ Zemahşerî, *‘bilginler ve kendilerini ibadete adanmış kişiler’*²⁹⁴ olduğunu söyler. Taberî ise, *‘İsa (a.s.)'in davetine icabet etmiş, ona tâbi olup, şeriatı üzere olanlar’* olduğunu söyler.²⁹⁵

²⁸⁷ Katolik Kilisesinin din adamlarının yukarıdan aşağıya doğru hiyerarşisi şöyledir: 1. Papa. 2. Kardinal. 3. Piskopos. 4. Patrik. 5. Râhib. 6. Papaz. (Karlı, *age.*, s. 197.)

²⁸⁸ Abduh; Rıza, *age.*, c. XII, s. 150; Özkan, Ercümen, *age.*, s. 243.

²⁸⁹ Jordan Aumann, *Encyclopediya*, s. 39; Gündüz, Şinasi, *age.*, s. 21

²⁹⁰ Polat, F. A., *age.*, s. 84.

²⁹¹ Hadid, 57/27.

²⁹² İbn Manzûr, *age.*, c. VI, s. 173.

²⁹³ Râğîb, *age.*, s. 1205.

²⁹⁴ ez-Zemahşerî, *age.*, c. I, s. 333.

²⁹⁵ et-Taberî, *age.*, c. V, s. 5.

Kurtubî, bunların ‘*dininden sapmayan ve onun emirlerine göre hayat süren*’ kimseler olduğunu belirtir.²⁹⁶ Yahudi bilginlerine ‘*ahbâr*’ denildiği gibi, Hıristiyan bilginlerine de ‘*Kıssis*’ denmektedir.²⁹⁷

Kıssis, Kus’un çoğuludur. Arapçada “*kas*” ve “*kıssis*” diye bilinen bu kelime, Farsçada Hıristiyanların *âlim*, *zâhit* ve *ileri gelen* din adamlarını tanımlamak için kullanılan keşiş kelimesinin, Süryânicede ‘*pir*, *şeyh*, *kâhin*’ anlamındaki karşılığı keşişa, Ârâmi’cede keşişa’dır.²⁹⁸ Râğıb el-İsfahani ‘*Kass*’ ve ‘*Kıssis*’i, Hıristiyan reislerin âlim abidlerine verilen bir isim olarak zikreder.²⁹⁹

Kur’ân-ı Kerîm’de ‘*Kıssis*’ kelimesi sadece bir âyette geçer ve olumlu anlamda kullanılır:

*“Göreceksin, insanlar arasında müminlere ileri derecede düşman olanlar Yahudiler ile şirk koşanlar olacaktır. Yine göreceksin, müminlere en yakın olanlar da biz Nasranîyiz diyenler olacaktır. Bunun sebebi içlerinde büyüklük taslamayan kıssislerin (araştırmacı âlimlerin) ve ruhbanların (din adamlarının) bulunmasıdır.”*³⁰⁰

Âyetten de anlaşılacağı üzere kıssis’lerle ruhban’ların Hıristiyan din adamları olduğu ve bunların Müslümanlara en yakın olanları ve hakikatlere karşı kibirlenip düşman kesilmeyenleridir. Kâtâde, bu âyetin İsa (a.s.)’a gelen hak şeriata bağlı ve Muhammed (sav.) gönderildikten sonra da ona iman etmiş olan ehl-i Kitap hakkında indiğini ve neticede Allah’ın onları övdüğünü söylemektedir.³⁰¹

Anlaşıldığı kadarıyla kıssisler, alçakgönüllü olup, hiç olmasa gerçeklerin önünde durmayan, kendi hallerinde olan insanlardır.

Bütün dinlerin kendi tarzında keşişleri vardır. Ancak Kur’ân-ı Kerîm’de Kıssis diye ifade edilenler Hıristiyanların keşişleridir. Bütün keşiş’lerin uyması gereken kuralların başında yoksulluk, alçakgönüllülük, teslimiyet, bekarlık ve nefis gibi ihtirasları kırmayı amaçlayan hususlar gelir. Hayat tarzı açısından Keşiş’leri iki sınıfa ayırmamız

²⁹⁶ el-Kurtubî, *age.*, c. VI, s. 166.

²⁹⁷ Mâide, 5/82.

²⁹⁸ Muhammed Hüseyin-i Tebrizi, *Burhan-ı Katt*, nşr., Muhammed Muîn, Tahran, 1342, c. III, s. 1657; Gündüz, Şinasi, ‘Keşiş’ md., *DİA.*, c. V, s. s. 322.

²⁹⁹ el-İsfâhânî, *age.*, s. 1205.

³⁰⁰ Mâide, 5/82.

³⁰¹ el-Kurtubî, *age.*, c. VI, s. 166.

mümkündür: Tek başına çölde, dağda, mağaralarda kalanlar. Manastırlarda yaşamını sürdürenler.³⁰²

2.3. Mekke'de ve Cahiliye Araplarında Din Adamı

Bir daha çalışmamızda kurumsallaşmış din adamı sınıfı ile ferdi şekilde faaliyet gösteren din adamı ayrıcalığını hatırlatmak isteriz. Mekke'de din adamları kurumu diye bir ruhban grubu mevcut değildi. Sadece, Arapların râhipleri diye bilinen temelde sadin; yâni o tapmağı gözeten, misafirleri kabul eden ve hediyeleri alan Kâbe'nin muhafızları vardı.³⁰³

Mekke toplumu dini ibadetleri, hizmetleri toplumsal şekilde yerine getirirlerdi. Putlarının hizmetini yürütenler, hac, kurban ve diğer ayinleri yapanlar özel din görevlileri değil, Kureyş kabilesinin kendi aralarında görevlendirdikleri sıradan adamlardı. Bunlar hac zamanı kendi görevlerini üstlenir, hac bittiği zamanda kendi işlerine, alış-verişlerine yönelirlerdi. Mekke devlet sistemini ve faal görevlerini yürütmek için '*Dâru'n-Nedve*' diye bir kurum oluşturmuşlardı.³⁰⁴ Bu kurum, toplumun ticari, medeni, askeri, hukuki, kamu işlerini yürütürdü.³⁰⁵ Dini konularda veya aralarında herhangi bir konuda anlaşmazlık olursa, gerektiğinde çözüm için fal oklarına ve kâhinlerine başvuruyorlardı.³⁰⁶ Bu kâhinlerin her hangi bir dine, ırka mensup olmaları Araplar için önemli değildi. Çünkü Araplar, kâhinin her şeyi ve gelecekteki olayları, hatta gaybı da bildiğini, bu bilgisini onlara ruhların ve cinlerin öğrettiğine inanıyorlardı.³⁰⁷ Meleklerle Allah'ın kızları diyor³⁰⁸ ve onları kendi aralarında aracı

³⁰² Gündüz, Şinasi, 'Keşiş' md., *DİA*, c. V, s. 322.

³⁰³ Üzüm, Hamza, *age.*, s. 35.

³⁰⁴ Vatandaş, Celaleddin, *Tevhid ve Değişim*, Pınar Yay., Baskı: 8, İstanbul, 2013, s. 32.

³⁰⁵ Dâru'n-Nedvenin üyesi olmak için, ileri gelenlerden olmak ve 40 yaşını doldurmak gibi bazı kurallar oluşturulmuştur. Bu üyeler Mekkenin dış ve iç hizmetlerini yürütürlerdi. (Vatandaş, Celaleddin, *age.*, s. 33.)

³⁰⁶ Vatandaş, Celaleddin, *Hz. Muhammedin Hayatı ve İslam Daveti*, Pınar Yay., Baskı: 6, İstanbul, 2010, s. 86.

³⁰⁷ Alan, Hüseyin, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arâbistan*, Beyan Yay., İstanbul, 2012, s. 434.

³⁰⁸ Bkz. Nahl, 16 /57; Tur 52/ 39; Saffat, 37/149.

yapıyorlardı.³⁰⁹ Her cahiliye toplumunda olduğu gibi Mekke toplumunda da büyü, sihir, falcılık gibi işler ve bu işlerle meşgul olanlar vardı.

Cahiliye Arapları dindar müşriklerdi. İnançları tahrif edilmiş olsa da dinlerine çok bağlı idiler. Kendilerinden bazı ibadet şekilleri geliştirmiş, haram ve helallerin kurallarını koymuşlardır.³¹⁰ Kur'ân âyetleri ile özetleyecek olursak:

“Allah'ın yarattığı ekinlerle hayvanlardan Allah'a pay ayırıp zanlarınca, bu Allah'a, bu da ortaklarımıza (putlarımıza) dediler. Ortakları için ayrılan Allah'a ulaşmıyor, fakat Allah için ayrılan ortaklarına ulaşıyor! Ne kötü hüküm veriyorlar?”³¹¹

Câhiliye Araplarının din adamları, ekinlerinin ve hayvanlarının bir kısmını Allah ile putları arasında bölüştürürler ve *“Şu Allah'ın payı, bu da tanrılarımızın payıdır”* derlerdi. Allah için ayırdıklarını konuklara ve fakirlere harcarlar, tanrılar için ayırdıklarını da onların huzurunda yapılacak âyin vb. şeylere sarfederlerdi. Eğer Allah'ın hakkından putun hakkına bir şey geçerse onu öyle bırakırlardı. Putun hakkından Allah için ayrılan tarafa bir şey geçerse, onu alıp tekrar putun payına katarlardı. Ve *“Allah zengindir, bunlar ise fakirdir”* derlerdi. Puta ayrılan, neticede yine kendilerine kalacağından, onun payından Allah için ayrılan tarafa bir şey geçmemesine dikkat ederlerdi:

“Tıpkı bunun gibi müşriklerin çoğuna, onların ortakları, çocuklarını öldürme işini güzel gösteriyordu. Bunu hem onları geriletmek, hem de dinlerini bulandırmak için yapıyorlardı. Allah zorlayıcı düzen koysaydı bunu yapamazlardı. Öyleyse onları iftiralariyle baş başa bırak.”

“Bunlar En'âmdır³¹², bunlar da ekinlerdir; hepsi de kutsaldır.” dediler. İddialarınca: *“Bizim tercih ettiklerimizden başkası onları yiyemez. En'âma yük yüklemek ve binmek haram edilmiştir.”* dediler. Diğer bir kısım da: *“En'âm'ı keserken de özellikle Allah'ın adını anmazlar. Bütün bunları Allah'a iftira ederek yaparlar. Allah iftiralalarının cezasını verecektir.”³¹³*

---

³⁰⁹ Bkz. Nisa, 4/117; Sebe, 34/40.

³¹⁰ Bkz. En'âm, 6/138-140.

³¹¹ En'âm, 6/136.

³¹² Deve, sığır, keçi ve koyun.

³¹³ En'âm, 6/137-138.

Müşrikler, bahîra, sâibe ve vasîle diye tarif ettikleri deve ve koyunların et ve sütlerini, kendi istediklerinden başkalarına haram kılmışlardı.³¹⁴

Mekke müşrikleri Ka'be'nin hizmetini yürüttükleri için başkalarına karşı övünüyorlardı. Bu övünmeleri, onları özel statüye sahip bir ırk olma inancına götürmüştü. İslam'ı kabul ettikten sonra da bazıları bu özellikleri ile övünmekte devam ettiler. Ataları İbrahim'den (a.s.) kalma ritüellere şirk katarak devam ettiren Mekke müşrikleri; hac yaparlar, oruç tutarlar, bazıları namaz da kılıyorlardı. Genelde kurbanlarını putlarına adıyorlardı. Meşhur ve en büyük putları; Lat, Menat, Uzza ve Hubel'di. Bunlardan başka bir de her kesin kendisiyle taşıdığı veya evinde sakladığı putu vardı. Belki de bu yüzden, Mekke müşriklerinde Yahudi ve Hıristiyanlardaki gibi din adamı sınıfı oluşmamıştır. Yâni-geleneksel siyer algısının tersine-, Mekke müşrikleri Allah inancına sahip, O'nun var ve bir olduğunu bilen, dini kültürü olan insanlardı. Bu onların Dâru'l Nedve müessesini kurmalarından da anlaşılır.

Mekkeliler de, Rab³¹⁵ sıfatının bazı gereklerini Allah'tan başkalarına ait kılmışlardır. Zanlarınca, her şeyi yaratan ve evreni kontrol eden yüce Allah, bir kısım işlerini bazı

---

³¹⁴ Mâide, 5/103

³¹⁵ Mekkelileri müşrik yapan en önemli hususlardan biri, başka dinlerde olduğu gibi, Rab sıfatını algılama biçimi ile ilgilidir. Aslında Rab; dinde hüküm koyucu demektir. Hüküm yalnız Yüce Allah'ındır, Yüce Rabbimiz dinde, uluhiyette, rububiyette, hükümde, ibadette ve hükümlanlıkta hiçbir kimsenin ortaklığını kabul etmez. Mekkeliler Tevhidin gerekli bazı şartlarını; Allah'ın Rübubiyetini, yâni 'yaratıcı' olduğunu gereği gibi kabulleniyorlardı. Uluhiyetine şirk katarak, yâni araçlar edinerek ibadet ediyorlardı. Ancak isim ve sıfatlarından en önemlisi, Rab sıfatına şirk katıyorlardı. Aynen diğer şirke düşmüş kavimler ve Firavun gibi: "Âlemlerin Rabbi de nedir?" diyorlar. (Şuara 26/23.) Tevrat'ta da buna benzer ifadelerle Mûsa'ya şöyle diyor: 'Firavun, «Rab kim oluyor ki, Onun sözünü dinleyip İsrail halkını salıvereyim?» dedi. 'Rabbi tanımıyorum. İsraililerin gitmesine izin vermeyeceğim.' (Eski Ahit, Mısırdan Çıkış, 5/2.) Firavun, yerdekiler üzerinde hâkimiyetin sadece kendisine has olduğunu, kimsenin onun yaptıklarına karışmaması gerektiğini söylüyordu. Kendilerinin oluşturdukları, menfaatlerine hizmet eden bir dinleri vardı. Bu yüzden Firavun şöyle diyordu: '...Ben onun, dininizi değiştireceğinden, yahut yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum.' (Ğafir 40/26.) Bu âyetin Firavunun diliyle bize aktarılması çok manidardır. Çünkü, bu âyet, bütün şirk dinin mensuplarının ortak kaygısını özetler mahiyettedir: 1. Oluşturdukları dinlerinin bozulması. 2. Düzenlerinin yıkılması. Firavun, bu ikisi üzerine Rablğını kuruyordu. Birinci hitap dindarlaraydı. 'Dininiz elden gidiyor, ona sahip çıkın,' yaygarası şeklinde karşı çıkıyordu. (Ğafir, 40/26.)

İkincisi ise, düzenin muhafızlarına, 'düzen elden gidiyor,' bunlar bu ülkenin fesatçılarıdır' diyerek, kendini savunuyordu. (Ğafir, 40/26.) Firavuna göre, Mûsa; dinini ve devletini yıkmaya çalışan bir teroristi...

Sonradan Allah'ın Mûsa'ya verdiği şeriatı sahiplenen Yahudi din adamlarına göre de İsa (a.s.) dinlerini değiştirmeye çalışan, düzenlerini bozan bir teroristi. Çünkü Yahudi din adamları da kendilerini rabler edinmiş ve bu adla çağrılmaları hoşlarına gitmişti. (Yahudi din adamları çarşıda, meydanlarda saygıyla selamlanmaktan ve insanlar tarafından Rabbi diye çağrılmaktan kıvanç duyarlar. (Yeni Ahit, Matta, 23/7.) Her ne kadar İsa (a.s.) Yahudileri bundan vazgeçirmeğe çalışsa da, sonuçta kendisine inananlar bile onu Rabb edinmeye başladılar. Aslında Yahudi ve Hıristiyanları müşrik yapan en önemli husus da budur. İncilin ihbarını unutup, uluhiyette İsa'yı Allah'a ortak ettiler. Böylece, Rablik sıfatını Allah'tan başkasına,

yarattıklarına devretmiştir.³¹⁶ Örneğin: Allah Teâlâ, yerdekiler üzerindeki hâkimiyeti, kuralları, yasakları ve onları idare etmeyi, özellikle, ahiretle ilgili birçok işleri aracılara, şefaathçilere, yardımcılarına, kendi inandıkları ve güvendiklerine devrettiğini düşünüyorlardı. Bunlar, melekler, putlar, cinler ve onlarla irtibat kurduğuna inanılan kâhinlerdi.³¹⁷

Mekkeliler telbiye getirirken Allah'ı zikrederlerdi. '*Lebbeyk Allahumme lebbeyk, lebbeyk la şerike leke,*' '*Emret Allah'ım emret, Senin hiçbir ortağın yok,*' diyorlardı. Ancak burada durmuyorlardı, Allah Resûlu: '*Yazık size! Burada kesin!,* sonrasını söylemeyin derse de onu dinlemiyor, '*İlla şerikun huve lek temlikuhu vema melek*' yâni '*Ancak bir tane şerikin var, onun da, yetkilerinin de sahibi sensin,* diyorlardı.³¹⁸

Müşrik inancına göre Allah'ın insanlarla ilgisi, sadece ve sadece hayatın başındaki (doğum) ve hayatın sonundaki (ölüm) müdahaleden ibarettir.³¹⁹

Sonuç olarak, farklı dinlerin ve din adamlarının tezimizde örneğini veremediğimiz birçok farklı din ve din adamlarının, kavramlarının ortaya çıkmasında benzer tarihi sebeplerin olduğunu müşahade etmekteyiz.³²⁰ Aslında farklı isimlerle meşhur bütün

---

İsa'ya (a.s.) yakıştırdılar. Şu ana kadar bütün Hristiyanlar İsa'ya rab diye hitap ediyorlar. Hâlbuki İsa (a.s.): '*Dinle ey İsrail! Yeryüzünde hiç kimseye Baba (Rab) demeyin. Çünkü, gökteki babanız (Rabbiniz) tektir.*' İsa aleyhisselamın: '*Yeryüzünde hiç kimseye Baba demeyin.*' Veya İncil'deki başka ifadeyle '*Gökyüzündeki gerçek Babanız O'dur*' sözünden kasıt, Yeryüzünde hiç kimseyi ilahlaştırıp, rab edinmeyin. Sizin gerçek Rabbiniz gökteki Allah'tır. Ancak bildiğiniz gibi Hristiyanlar, İsa'nın, İncilin başka yerinde de kullandığı 'Baba' kelimesini tahrif ederek, izafi anlamından gerçek anlamına kaydirdılar ve Tanrıyı İsa'nın gerçek babası olduğunu, İsa'nın da O'nun gerçek oğlu olduğunu iddia ettiler. (*Yeni Ahit, Matta,23/10.*)

Bir din bilgini yaklaşıp ona, "Tüm buyrukların en önemlisi hangisidir?" diye sordu. İsa şöyle karşılık verdi: "En önemlisi şudur: '*Dinle, ey İsrail! Tanrımız olan Rab tek Rab'dir. Tanrın olan Rab'bi bütün yüreğinle, bütün canınla, bütün aklınla ve bütün gücünle seveceksin*' (*Yeni Ahit, Markos,12/29-30.*)

Müşrikler Rab sıfatını diğer tahrif olunmuş dinlerdeki gibi, yaratan Allah'tan başkasına da nisbet ediyorlardı. Onlara göre rab, Allah'tan başka şeyler ve kişilerdir. Zira, inandıkları rablerinin yaratma özelliği de yoktu. (Vatandaş, Celalettin, *age.* s. 86.) Bu yüzden Allah Teâlâ ilk indirdiği âyetle mevcut inancı kökünden şöyle sökü� atıyordu: '*Yaratan Rabb'in adıyla oku! O insanı mayalanmış hücreden yarattı*' (Alak 96/1-3.) Bu âyetlerden sonra, Mekke müşriklerini uyarmak için, Resûlune Müddessir süresindeki şu talimat veriliyor: '*Kalk ve uyar, Rabb'ini yücelt*' (Müddessir, 74/2-3.) Sonraki tüm halde indirilen Fatıha süresinde: '*Elhamdulillahi Rabbi'l Âlemin,*' Allah âlemlerin Rabbidir. Hiçbir şey O'nun egemenliği dışında değildir. Bütün kontrol O'na aittir, demekle, hem Mekke müşriklerine, hem de kendilerini başka rabler edinen bütün sapık dini inançlara son noktayı koymuş oluyor.

³¹⁶ Vatandaş, Celalettin, *Hz. Muhammedin Hayatı ve İslam Daveti*, Pınar Yay., Baskı: 1, İstanbul, s. 86.

³¹⁷ Bkz. En'âm, 6/100; Nisa, 4/100.

³¹⁸ Müslim, Ebü'l-Hüseyin el-Küşeyri en-Nişaburi (v. 261/875), *Sahihi Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Daru İhyai't-Turasi'l-Arâbi, Beyrut, 1991/1412, bab. "Hacc", c. III, s. 22.

³¹⁹ Vatandaş, Celalettin, *age.*, s. 86.

³²⁰ Peygamberimiz (sav.): "*Sizden öncekilerin yoluna tıpatıp uyacaksınız. Onlar, kertenkele deliğine girse siz de peşlerinden gireceksiniz.*" Sahabîler: "Ey Allah'ın Rasûlü, Yahudi ve Hristiyanları mı

dinlerin isminin, kökünün aynı olduğuna ve aynı kaynaktan tevarüs ettiğine inanıyoruz. İtikadi yönden aynı ilaha inanıyor, ameli yönden ise benzer ibadetleri; “*namaz*”, “*oruç*”, “*zekat*”, “*hac*” vb. yerine getiriyorlar. Sadece bu inanç ve ibadetlerin, müntesipleri tarafından özellikle de din adamları tarafından tahrif edilmesiyle Allah Teâlâ yeniden öncekileri tasdik eden kitabını ve elçilerini göndermiştir. Dolayısıyla Allah’ın gönderdiği elçilerin görevleri, din mensuplarının yanlışlıklarını düzeltmek ve din adamlarının dine yaptıkları tahriflerden uzaklaştırmak olmuştur. Elçilerle din adamları arasındaki mücadele de hep bu sebeple başlamış ve devam etmiştir.

2.4. Aracı Yapılan Şahıslarla İlgili Kavramlar

Kur’ân-ı Kerîm’i incelediğimizde Onun en büyük amacının, insanları, Allah’la kendileri arasında aracı konumuna getirdikleri varlıklardan kurtarmak olduğu anlaşılmaktadır. Bu varlıkları aracı yapanların şirke kapı açtıklarını ve şirkin de asla affedilmeyeceği belirtilmektedir.³²¹

Kur’ân’ın en çok uyardığı, İblis’in ise insanları azdırmak için kullandığı kavramları, araçları ve şahısları aşağıda gibi tasnif edebiliriz:

2.4.1. Evliya (أَوْلِيَاءُ)

“Veli”, Allah’ın isimlerindedir. Çoğulu “evliya”dır. Türkiye’de genelde bu çoğul tekil anlamında kullanılır. Veli, her şeyde ‘tasarruf sahibi’ demektir. Veli ve Mevla Arap kelamında aynı anlamı ifade eder. Bu kelime: “*Rabb*”, “*Mâlik*”, “*Yardım eden*”, “*Sâhip*”, “*Seyyid*”, “*Dost*”, “*Halef*”, “*Yakın*”, “*Bağlı*” gibi birçok anlamlara gelir.³²² İsfâhânî bu kelimenin dostluk, yardım ve inanç bakımından yakınlıkla ilgili kullanıldığını söyler.³²³ Bir başkasının işini deruhte eden, üstlenen ve yakınlık eden bir kimseye ‘veli’ denir.³²⁴ Bu sebeple Kur’ân: “*Rabbinizden size ne indirilmişse ona uyun, Allah ile aranıza koyduğunuz velilere uymayın. Ne kadar az tezekkür ediyor; bilgilerinizi ne kadar az kullanıyorsunuz.*”³²⁵

---

kastediyorsun?” diye sorunca Allah Rasûlü (sav.): “*Ya kim olacak?*” diye buyurmuştur. (Buhârî, bab. “İtisam”, s. 6889; Müslim, bab. “İlim”, s. 2669)

³²¹ Nisa, 4/48.

³²² İbn Manzûr, *age.*, c. XV, s. 408-409.

³²³ el-İsfâhânî, *age.*, s. 1590.

³²⁴ el-İsfâhânî, *age.*, s. 1593.

³²⁵ Â’raf, 7/3

Taberî, iki türlü veli olduğuna işaret eder. Allah'ın nuruna götüren veliler vardır ki, bunlar Allah'ın kendisi ve müminlerdir. Bir de insanları aydınlıktan karanlığa, Tâğuta götürenler vardır ki, bunlar kâfirler ve şeytanlardır.³²⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de bu kelime en çok dost anlamında kullanılır:

*“Allah inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin dostları ise Tâğuttur; onları aydınlıktan alıp karanlıklara götürür...”*³²⁷

Herkesin bir dostu vardır. Kimilerin dostları ve yardımcıları Allah ve mü'minler, kimilerinin tâğüt veya şeytan olur: *“Şeytanları inanmayanların dostu yaptık.”*³²⁸

İbn Kesîr velilerle ilgili bu âyeti ele alarak şöyle bir örnek verir: İnkâr, şek, şüphe yollarından sıyrılıp, kolay, açık ve selamet yollarına tabi olan kimseler, Allah'ın ve müminlerin dostlarıdır. Aynı zamanda cehalet ve delalet yolunu örnek alanların dostları vardır ki, kendilerine bu yolun zorluklarını, kötülüklerini, çıkmazlarını süslü gösterirler. Bunlar onların şeytan ve kâfir dostlarıdır.³²⁹

Allah, her insanın velisi olabilir. Bunun için insanın Ona inanması ve itaat etmesi yeterlidir. Şu âyet-i kerîme konuyu daha iyi açıklamaktadır:

*“Bilesiniz ki Allah'ın velilerine ne bir korku olur ne de üzürlük. Onlar inanan ve sakınan kimselerdir”*³³⁰

Tarikatlerin birçoğunda bu kavram farklı anlaşılır. Onlarda velilik tarikat şeyhinin vasfıdır. Tarikat şeyhi, tıpkı Hıristiyan azizi gibi ruhani lider sayılır ve ruhani âlemle bağlantısının olduğuna inanılır. O, Allah ile müritler arasında bir vesile ve vasıta yerine konulur. Kur'ân-ı Kerîm'e göre Allah her mü'min'in dostu iken bu vasıfa sadece tarikat büyükleri uygun kılınmıştır. Dostun dosta nazı geçer, denilerek Allah'ın bunların nazını çekeceğine ve bu veli kullarının nazının da geçeceğine inanılmaktadır. Dolayısıyla böylesi tarikat üyelerinin müritleri, Allah'ın velisi olarak gördükleri şeyhlerinin

³²⁶ et-Taberî, *age.*, c. III, s. 23.

³²⁷ Bakara, 2/257.

³²⁸ Â'raf, 7/27.

³²⁹ İbn Kesîr, *age.*, c. I, s. 682.

³³⁰ Yunus, 10/62-63.

olağanüstü yollarla insanlara yardım edeceğine inanmaktadırlar. Böylece kurtuluş yolu olarak kabul ettikleri tarikatlarına girme, el alma şeklinde bir törene bağlanır.³³¹

2.4.2. Şureka (شُرْكَاء)

Tekili “Şirk” olan kelimenin cemisi “Eşrak” tır. İsmi fail şeklinde insan ismi de olur.³³² “Ortak” anlamındaki “Şerik” sözünün çoğulu “şureka”dır. Yâni ortaklar. İsfâhânî şöyle demektedir: “Allah’a şirk koşturmak, O’nu mülkünde ortak etmektir.”³³³ Şirk koşturular muşrik olarak adlandırılır. Lokman (a.s.) oğluna şöyle vasiyet eder:

*“Lokman’ın oğluna şu öğüdünü hatırla! O şöyle öğüt veriyordu: “Yavrucuğum! Allah’a asla ortak koşturma; çünkü şirk büyük bir zülümdür.”*³³⁴

“Şureka”, Kur’ân’ın ifadesiyle, Allah’la birlikte başkalarını din konusunda aracı kılıp, Allah’a değil, aracılara kulak verip, yaşamlarını sürdürenlerdir. Bu kimseleri Allah şöyle uyarmaktadır:

*“Ve derler ki: ‘Rabbimiz! Biz, efendilerimize, büyüklerimize itaat ettik de bizi yoldan saptırdılar. Rabbimiz, onlara iki kat azap ver; onları büyük bir lanetle lanetle!’”*³³⁵

Bu âyet, dini konuda Allah’ı, kitabını, elçisini bırakıp, insanların hiçbir delile dayanmadan körü-körüne büyüklerini, atalarını taklit etmenin, onlara itaat etmenin bir yanlışlık ve sapma olduğunu bildirmektedir. Akletmeyi bir kenara atanların imtihanı da kaybedeceğini, akli taklide, atalarından gördüklerine, onların verdiklerine teslim edenlerin sonuçta, Allahın dinini ve bütün gerçekleri de kaybedeceklerini Kur’ân bize haber vermektedir:

*“Şirke girenler Allah’a ortak saydıkları kişileri gördüklerinde derler ki: “Rabbimiz! Ortak sayıp senden önce yardıma çağırduğumuz işte bunlardır.” Onlar hemen şu karşılığı verirler: “Sizler gerçekten yalancı kimselersiniz.” “Uydurdukları şeylerin işlerine yaramadığı gün Allah’a teslim olduklarını dile getirirler.”*³³⁶

2.4.3. Endad (أنداد)

³³¹ Bayındır, Abdülaziz, *Din ve Devlet İlişkileri*, Süleymaniye Vakfı Yay., İstanbul, 1999., s. 38.

³³² İbn Manzûr, *age.*, ‘Şirk’ md., c. IV, s. 449-451.

³³³ el-İsfâhânî, *age.*, ‘Şirk’ md., s. 789.

³³⁴ Lukman, 31/13.

³³⁵ Ahzap, 33/67-68.

³³⁶ Nahl, 16/86-87.

Kur'ân-ı Kerîm'de bazen şureka kelimesinin yerine ona yakın anlamda 'Endad' kelimesi kullanılır. "Endâd" kelimesi, "nidd" in çoğuludur. Nidd: "Eş", "ortak", "benzer", "denk", anlamlarına gelir. Kur'ân'da altı yerde ve hepsi çoğul olarak geçer:³³⁷

*"Yeri size bir yaygı, göğü bina yapan odur. Gökten su indirir ve onunla çeşit çeşit ürünler çıkarır ki, size rızık olsun. Olmadığını bile bile, Allah'a benzer nitelikte varlıklar uydurmayın."*³³⁸

Nidd, bir nesneyle cevherde ortak olana denilir.³³⁹ Şâtîbî Nidd'i, "karşıtına zıt olan ve onunla çatışma halini sürdüren demektir" der.³⁴⁰ Fahreddin Râzî, şöyle demektedir: "Allah'tan başka kalbini meşgul eden her şeyi, sen, kalbinde Allah'ın birer niddi (eşi, ortağı) kabul etmişsin" demektir.³⁴¹

"Allah'ın yolundan saptırmak için O'na endâd/eşler koştular. De ki: "Geçinip gidin; ama gidişiniz kesinlikle ateşe doğrudur."³⁴² "Kimi insanlar, Allah'tan önce ona benzer nitelikte saydıkları şeylere sarılır, onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah sevgisi daha kuvvetlidir. Bu yanlış düşünenler, bütün kuvvetin Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın azabının şiddetini, o azabı görecekleri gün gibi keşke şimdiden görebilselerdi..."³⁴³

2.4.4. Tâğüt (طَّاغُوت)

"Tâğüt" lugatte, "Kâhin", "Cin", "Sihirbaz", "Haktan çevirenler", "Şeytan", "Put" gibi anlamlarına gelir.³⁴⁴ Tağüt kelimesi, "her türlü haddi aşan" ve "Yüce Allah'ın dışında tüm ibadet edilenleri, tapınanları ifade eder."³⁴⁵ Kelimenin mastarı 'tuğyan' ve 'tuğyan' şeklinde gelir ki, "isyanda", "itaatsizlikte haddi aşmak", "azmak"³⁴⁶ anlamına

³³⁷ Bkz. Bakara, 2/22-165; İbrahim, 14/33; Sebe 34/33; Zümer, 39/8; Fussilet, 41/9.

³³⁸ Bakara, 2/22.

³³⁹ el-İsfahani, age., "Nidd" md. s. 1430.

³⁴⁰ Şâtîbî, İbrahim b. Mûsa b. Muhammed, *el-Muvafakat*, Çevr: Mehmet Erdoğan, İz Yay., İstanbul, 1999, c. III, s. 385.

³⁴¹ Râzî, age., c. IX, s. 678.

³⁴² İbrahim, 14/30

³⁴³ Bakara, 2/165.

³⁴⁴ İbn Manzûr, age., c. XV, s. 9; Et-Taberî, age., 3/20.

³⁴⁵ el-İsfâhânî, age., s. 924; İbn Manzûr, age., c. XV, s. 7; et-Taberî, age., c. IV, s. 21.

³⁴⁶ el-İsfâhânî, age., s. 923.

gelir. Aynı zamanda isim/sıfat olup müfred-cem ve müzekker-müennes aynı şekilde kullanılır.³⁴⁷

Istilahta, “Allah yolundan uzaklaştıranlar”, “hak yolundan döndürenler, çevirenler, Allah’ın dışında tapınılan her şey, her türlü hayırdan uzak” olanlar kastedilmektedir.³⁴⁸

“Dinde zorlama olmaz. Doğru ile eğri birbirinden iyice ayrılmıştır. Kim Tâğüt’u inkâr eder, Allah’a inanırsa, kopması imkânsız en sağlam kulpa yapışmış olur. Allah işitir, bilir.”³⁴⁹

“Tâğüt’a kulluk etmekten uzak durup Allah’a yönelenlere müjdeler olsun. Sen, bu kullarımı müjdele!”³⁵⁰

İbn Abbâs, Kâb b. Eşrefin Tâğüt olduğunu söyler.³⁵¹ Ömer (r.a.), Mücahit, Dahhak Tâğütun ‘şeytan’ olduğunu söylerler.³⁵² Günümüzde en çok istismar edilen kelimelerden biri de Tâğüt kelimesidir. Kur’ân’da genel olarak, batıl inançları ve şer odakları ifade etmektedir. Bu yüzden bu kelime, dini hassasiyetlerde ve ithamlarda ölçüyü kaçıranların dilinde yerli yersiz kullanılmaktadır. Türkçemizde de bu kelimenin olduğu şekliyle ifade edilmesi bu özelliği sebebiyledir.

2.4.5. Cibt (جبت)

Kur’ân-ı Kerîm’de “Cibt” kelimesi sadece bir yerde geçer:

“Görmedin mi kendilerine kitaptan pay verilmiş kimseleri? O hayırsızlara (Cibt’e) ve putlara bel bağlamışlardı da kâfirleri memnun etmek için şöyle diyorlardı: "Bunların yolu müminlerinkinden daha doğrudur”³⁵³

Cibt, kendisinde hiçbir “hayır bulunmayan, aşağılık, adi, değersiz” kişiye denir.³⁵⁴ Sihirbaz ve Kâhin’lere bu ad verilmiştir.³⁵⁵ Allah’ın dışında tapılan her şeye de “cibt”

³⁴⁷ İbn Manzûr, *age.*, “Tâğüt”, md., c. XV, s. 8.

³⁴⁸ el-İsfâhânî, *age.*, s. 924

³⁴⁹ Bakara, 2/256.

³⁵⁰ Zümer, 39/17.

³⁵¹ et-Taberî, *age.*, c. III, s. 20.

³⁵² et-Taberî, *age.*, c. III, s. 20.

³⁵³ Nisa, 4/51.

³⁵⁴ el-İsfâhânî, *age.*, s. 302.

³⁵⁵ İbn Kesîr, *age.*, c. II, s. 371; Taberî, *age.*, c. IV, s. 134.

diyorlar.³⁵⁶ Katade “şeytan” olduğunu söyler. Cibtden kastedilenin Kab ibn Eşref olduğu da rivâyet edilir.³⁵⁷ İsfâhânî ve Taberî de Tâğut’u ve Cib’ti Allah’ın dışında ibadet ettikleri iki ilah olduğunu vurgular.³⁵⁸

Verilen bilgilerden Tâğut ve Cib’tin birbirine yakın anlamları ve fonksiyonları olan varlıklar olduğunu görüyoruz. Nitekim Taberî, bu ikisinin; “taş”, “put”, “insan”, “şeytan” ve *cahiliyyede ibadet edilen her şey olabilir*” demektedir.³⁵⁹

2.5. Yoldan Çıkaranlarla İlgili Terimler.

Kur’ân-ı Kerîm, insanların birçoğunun babaları, yakınları, arkadaşları ve geleneksel dinleri yüzünden yoldan çıktıklarını ve pişman olduklarını vurgulamaktadır.³⁶⁰ Bunun nedeni kabullendikleri dini Allah’ın kitabından öğrenmeleri gerekirken, kendilerine yakın bildiği şahıslardan öğrenmeleri ve öğrendiklerini sorgulamamalarıdır. Tabî ki herkes yakınlarından bir şeyler öğrenmek zorundadır ve her öğrenen de kendi büyüklerini din adamı konumuna getirmemektedir. Lakin çalışmamız gereği, Kur’ân’ın bize örneklerini verdiyi ve toplumların bir çoğu tarafından din adamı konumuna getirilmiş şahısları belirtmemiz gerekmektedir.

2.5.1. Âbâ (آبَاء)

“Âbâun” kelimesi arabça “ebun” kelimesinin çoğuludur. “Ebun,” yani, daha çok “baba” anlamına gelen bu söz Araplar tarafından künyelerde de kullanılır. Örneğin, Ebu Ali, ebu Cehil, ebu’l-Hayr gibi. İstlahta, “hoca”, “öğretmen”, “bilgin”, “toplumun babası, ulusu”, “bir şeyin mücedidi, sahibi” gibi anlamlara gelmektedir.³⁶¹

Kur’ân’da geçen ‘âbâenâ’ kelimesinden kasıt; “bizi yetiştiren”, “ilim” ve “terbiye eden bilginlerimiz” demektir. Bir şeyin var oluşunun, ortaya çıkışının ya da ıslahının sebebi olan herkes “ebun” şeklinde adlandırılır.³⁶²

“Hayır! ‘Sadece, biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izinde gidiyoruz” derler.”³⁶³

³⁵⁶ Bkz. Taberî, *age.*, c. IV, s. 21; el-İsfâhânî, *age.*, s. 302; İbn Manzûr, *age.*, “cibt” md., c. IV, s. 21.

³⁵⁷ Bkz. İbn Kesîr, *age.*, c. II, s. 371; Taberî, *age.*, c. IV, s. 137; Zemahşerî, *age.*, c. IV, s. 91.

³⁵⁸ Bkz. Taberî, *age.*, c. IV, s. 135; el-İsfâhânî, *age.*, s. 302.

³⁵⁹ Taberî, *age.*, c. IV, s. 132.

³⁶⁰ İbrahim, 14/21-22.

³⁶¹ İbn Manzûr, *age.*, “Ebun” md., c. I, s. 23; el-İsfâhânî, *age.*, s. 92.

³⁶² el-İsfâhânî, *age.*, s. 91.

Bütün müşriklerin ortak özelliklerinden birisi de atalarını kutsallaştırmaları, onların bıraktığı yanlış çizgide devam etmeleridir. Buna dinde, taassup da denir.

*“Onlara Allahın indirdiğine ve Elçisine gelin dense; ”Atalarımızda gördüğümüz bize yeter” derler. Ya ataları bir şeyi bilememiş ve doğruyu bulamamışlarsa?”*³⁶⁴

Taberî bu âyeti tevil ederken müşriklerin şöyle dediğini rivâyet eder: Kendilerine elçiler gönderilen kavimlere Allahın indirdiklerine uyun dendiğinde, kavmin ileri gelenleri *“Biz babalarımıza tabiyiz. Onlar bizim önderlerimiz ve komutanlarımızdır. Onların bize sundukları bize yeter. Onların koydukları helal ve haramlara biz razıyız”* diyorlardı.³⁶⁵

2.5.2. Kuberâ (كبراء)

el-Kebir, Allah’ın sıfatıdır. Yâni *“Büyük”, “Azametli”, “Yücelik sahibi”* demektir.³⁶⁶

Kâtâde, Kur’ân’da ifade edilen *‘kuberâ’*dan kastın *“reisler”* olduğunu söyler.³⁶⁷ Toplumun *“büyükleri”, “yaşlıları”* anlamına da gelir.³⁶⁸

Allah Teâlâ, kendi emirlerine, gerçeklere karşı büyüklenenleri yermekte ve başta İblis olmak üzere bu ismi farklı vecihleriyle Kur’ân’da bildirmektedir: *“İstekbera”, “tekebbür”, “kibr”, “kuberâ”* şeklinde çeşitli sığalarla hep olumsuz anlamda kullanılmaktadır. Bu kelimeler, kendilerini beğenenlerin halini ifade etmektedir.³⁶⁹ Taberî, bunların ibadeti ve ulûhiyeti kabullenmeyenler olduğunu söyler.³⁷⁰ Kur’ân-ı Kerîm’de âyetlerin genelinde, Allah’ın emirlerinden büyüklük taslayıp yüz çevrenlerin, kâfir ve cehennemlik olacakları bildirilmektedir. *“Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, kabul edeyim. Çünkü bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme gireceklerdir.”*³⁷¹

³⁶³ Zuhruf, 43/22.

³⁶⁴ Mâide, 5/104.

³⁶⁵ et-Taberî, *age.*, c. V, s. 94.

³⁶⁶ İbn Manzûr, *age.*, c. I, s. 125.

³⁶⁷ et-Taberî, *age.*, c. X, s. 335.

³⁶⁸ İbn Manzûr, *age.*, c. I, s. 126.

³⁶⁹ el-İsfâhâni, *age.*, s. 1254.

³⁷⁰ et-Taberî, *age.*, c. XI, s. 73.

³⁷¹ Gafir, 40/60.

‘Kuberâ’ dan olup, kibir vasfıyla ilk kâfir olan ve Allah’ın huzurundan kovulan İblis olmuştur. Onunla ilgili Allah: *“Yalnız İblis secde etmedi. O büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.”*³⁷² buyurmaktadır.

Büyüklük taslamak kibri doğurur. Kibir, kendi gerçeklerini ve diğer bütün gerçekleri dışlamaya götürür. Bu vasfa sahip kimselere itaat etmek, yoldan çıkmaya ve bir toplumun helak olmasına sebep olur:

*“Bir kenti yok etmek istersek (elçimizle) oranın ileri gelenlerine emirlerimizi ulaştırırız; onlar, orada yoldan çıkarlar ve cezanın şartları olgunlaşır. Sonra orayı tarumar ederiz.”*³⁷³

Hayatlarını büyüklerine uyararak geçirenler ahrette karşılaştıklarında birbirlerine şöyle diyeceklerdir:

*“Ahirette hepsi Allah’ın huzuruna çıkarılırlar. Zayıflar, kendini büyük görenlere derler ki, “Biz size uyan kimseleriz; Allah’ın herhangi bir azabından bizi kurtarabilirsiniz değil mi?” Onlar şöyle derler: “Allah bizi yola getirseydi biz de sizi yola getirirdik. Artık sızlansak da bir, katlansak da, bizim için kurtuluş yoktur.”*³⁷⁴

Bu âyetlerde, kendilerine gelen hakkı umursamayıp büyüklenenlerin, aynı zamanda başkalarını da bu haktan alıkoydukları görülmektedir. Kibrin gerçek anlamlarından biri de rivâyet edilen şu meşhur hadisten çıkarılabilir: Abdullah İbni Mes’ûd (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *“Kalbinde zerre kadar kibir olan kimse cennete giremez.”* Sahâbînin biri: *“İnsan elbise ve ayakkabısının güzel olmasını arzu eder”,* deyince şunları söyledi: *“Allah güzeldir, güzeli sever. Kibir ise hakkı kabul etmemek ve insanları küçümsemektir.”*³⁷⁵

2.5.3. Mele (مَلَأَ)

Mele, *“reisler”, “kavmin büyükleri”* ve onların *“işlerini yürütenler”* anlamlarına gelir.³⁷⁶ İsfahânî, *“topluluk”, “grup”* ve *“beyni dolduran nezle”,* diye zikreder.³⁷⁷

³⁷² Sad, 38/74.

³⁷³ İsrâ, 17/16.

³⁷⁴ İbrahim, 14/21.

³⁷⁵ Müslim, “İmân”, had., no: 147, c. I, s. 93.

³⁷⁶ İbn Manzûr, *age.*, c. XIV, s. 291.

³⁷⁷ el-İsfâhâni, *age.*, s. 1394.

Taberî, “*cemaat*”³⁷⁸ olduğunu söylemiştir. Kur’ân’da çoğunlukla, nebilere karşı gelen önder gruplar bu adla isimlendirilir:

“Nuh’u kavmine elçi göndermiştik. Onlara şöyle demişti: “Ey kavmim! Allah’a kul olun; sizin başka ilahınız yoktur. Ben başınıza zor bir günün azabının gelmesinden korkuyorum.” “Kavminden ileri gelenler dediler ki: “Biz seni açık bir sapıklık içinde görüyoruz.” “Şu ayak takımı kimseler peşindeyken sana inanmamızı mı bekliyorsun?”³⁷⁹ dediler.

Kur’ân-ı Kerîm’de bunların genellikle maddi bir gücün etrafında toplanan bir zümre oldukları anlaşılır. Mele’nin bu güce sahip olmayanlara karşı geldikleri ve özellikle nebilere baş belası oldukları anlaşılmaktadır. Bunların aynı zamanda Nuh’a, İbrahim’e, Mûsa’ya, Salih’e ve birçok nebilere karşı çıktıkları bildirilmektedir. Süleyman (a.s.)’ın mele’lerini çıkarsak, Kur’ân’da ‘mele’, toplumda güç sahibi, kişisel çıkarlarını toplumun yararından üstün tutan zümrenin adıdır.³⁸⁰ Nitekim Mekke’nin Mele’lerinin de Resûlullah (a.s.)’a karşı çıktıklarını Kur’ân şöyle haber vermektedir:

“Onlardan ileri gelenler: Yürüyün, tanrılarınıza bağlılıkta direnin, sizden istenen şüphesiz budur. Son dinde de bunu işitmedik. Bu, ancak bir uydurmadır. Kur’an aramızdan ona mı indirildi? diyerek kalkıp yürüdüler. Hayır! Onlar kitabım hakkında şüphe içindedirler. Hayır! Azabımı henüz tatmadılar.”³⁸¹

‘Mele’, kelimenin anlamından ve Kur’ân-ı Kerîm’in kullanımından hareketle, bu kavramın bir kavmin ileri gelenleri, seçkin kimseleri olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar toplumun en önemli işlerinde onları yönlendiren, görüş bildiren, söz ve fikir sahibi kişilerdir.

2.5.4. Mutrafın (مُتْرَفِينَ)

Araplar “*Nimette genişlik*”, “*bolluk*”, “*refah*” gibi şeyler verilen kişiye “*mutraf*” derler. Birine nimet verildiği zaman “*utrife fulanun*” denir.³⁸² Yâni, *nimetin, bolluğun*

³⁷⁸ et-Taberi, age., c. V, s. 537.

³⁷⁹ A’raf, 7/60, 61.

³⁸⁰ Şeriati, Ali, ‘*Dine Karşı Din*’, İşaret Yay., Çev: Hüseyin Hatemi, İstanbul, 2000, s. 42.

³⁸¹ Sad, 38/6.

³⁸² el-İsfâhânî, age., s. 272; İbn Manzûr, age., c. IX, s. 17.

azdırdığı kişi.³⁸³ Bu kelime, verilen nimetten bedeni şişmanlamış, refah, bolluk, zenginlik içinde, verilen nimetlerin nerden geldiğine aldırmayan, dünya lezzetlerini kendi amaçlarına ve şehvetlerine kullananlar için de ifade edilir. Örneğin: “*utrafu’r-racul*” ‘kendisine şehvet verilen adam’ anlamına gelir. Dünyalık geniş nimetlere ve imkânlarla sahip olan kişiye de “*mutraf*” denir.³⁸⁴ Bunlarla ilgili Kur’an:

“ ... Dünya hayatında kendilerine geniş imkânlar verdiğimiz halde Ahiret buluşmasını yalan sayan önderler şöyle dediler: Bu adam sizin gibi bir insandan başka ne ki? O da sizin yediğinizden yiyor; içtiğinizden içiyor.”³⁸⁵

Taberî, “*mutraf*” kelimesinin Arap kelimelerinde “*lezzetlerle beslenenler*” anlamına geldiğini ifade eder.³⁸⁶ Râzî, bunların şehvetlerine tabi olmuş, makam peşinde koşan “*günahkârlar*” olduğunu, emir bi’l maruf yapmayı, “*kötülük*” ve “*nankörlük*” yapan kimseler olduğunu söyler.³⁸⁷

Böylelerine örnek olarak Nemrut’u ve Karun’u verebiliriz. İbrahim (a.s.)’la ilgili hadis-i şeriflerin birinde şöyle buyrulur: “*Şüphesiz İbrahim, cebbar mutraftan (katı azgından) kaçırıldı.*”³⁸⁸

Kur’ân-ı Kerîm’in üç yerinde değişik zamirlerle vafettiği “*mutraf*”lar hep olumsuz olarak ifade edilir:

“*Bir kenti yok etmek istersek (elçimizle) oranın azıtanlarına emirlerimizi ulaştırırız; onlar, orada yoldan çıkarlar ve cezanın şartları olgunlaşır*”³⁸⁹. *Sonra orayı tarumar ederiz.*”³⁹⁰

Âyet’teki “*mutrafi*” lerden kasıt yâni, refah sahibi kötü, azıtmış idareciler ve önderlerdir.³⁹¹ Emirlerimizi onlara ulaştırırız, onlar ise bu emirlerimize aldırış etmezler ve neticede cezayı hak etmiş olurlar. Şu âyette olduğu gibi:

³⁸³ Mevlût Sarı, *el-Mevârid*, Bahar Yay., İstanbul, Tarihsiz, ‘Mutrafın kelimesi.’

³⁸⁴ Râzî, *age.*, 409; İbn Manzûr, *age.*, c. IX, s. 17.

³⁸⁵ Mûminin, 23/33.

³⁸⁶ et-Taberî, *age.*, c. VII, s. 137.

³⁸⁷ Râzî, *age.*, c. VI, s. 409.

³⁸⁸ Ankebut, 29/24; İbn Manzûr, *age.*, c. IX, s. 17.

³⁸⁹ “*Biz elçi göndermeden azap etmeyiz.*” Sözü, (İsra, 17/15.)

³⁹⁰ İsra, 17/16.

³⁹¹ İbn Manzûr, *age.*, c. VII, s. 17.

“Çünkü onlar bundan önce, varlık içinde sefahete dalmışlardı. Büyük günahı işlemekte ısrar edip dururlardı.”³⁹²

2.5.5. Sâde (سَادَة)

Sâde, “Önderler”, “reisler”, “efendiler” anlamlarına gelir.³⁹³ “Seyyidu’l-kavmi”, kavmin, toplumun “Reisi” demektir.³⁹⁴ Katade de aynı anlamı vermiştir.³⁹⁵ Nefsini “kirlerden temizlemiş, nefesine hâkim, dürüst” insana da “sâde” denir. Taberî tefsirinde ‘Önderler’ olarak zikreder.³⁹⁶

“Ve derler ki "Rabbimiz biz efendilerimize, büyüklerimize itaat ettik de böylece onlar bizi yoldan saptırdılar.”³⁹⁷

Râzî, bu âyetle ilgili müşriklerin şunu söylemek istediklerini söyler: “Yâni biz, seyyidlerin seyyidine, büyüklerin büyüğüne itaati terk ettik.”³⁹⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de aynı zamanda bir kadının kocası ile ilgili de seyyid kelimesi kullanılır.³⁹⁹ Şia’da, seyyid kelimesiyle çoğu zaman Resûlullah’ın torunları kastedilir. Bu kelimeyle, özellikle İran’da insanlar dini istismar eder ve duygu sömürsü yaparak seyyid’lere özel statü verirler. Seyyid, yâni Peygamber soyundan geldikleri kanıtlanan bu şahıslara insanlar kazançlarının 1/5 den (humus) pay ayırırlar.⁴⁰⁰ Allah’ın seçkin kulları olarak görülen seyyidler, İranda farklı bir statüye ve kutsallığa sahiptirler.

Günümüzde halk arasında peygamberimiz için kullanılan seyyid kelimesini “seyyidu’l-kâinat” eklemleriyle ifade edilmesi, Resûlullah’ı olduğu konumdan çıkarmaya itmektedir. Zamanında kendisine bu anlamda “Seyyidinâ/Efendimiz” diye seslenenlere

³⁹² Vakıa, 56/45, 46.

³⁹³ Karaman, Hayreddin; Çağrıçı Mustafa; Dönmez, İbrahim Kafi; Gümüş, Sadreddin, *Kur’ân Yolu Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, 4/362.

³⁹⁴ el-İsfâhâni, *age.*, s. 762.

³⁹⁵ et-Taberî, *age.*, c. X, s. 335.

³⁹⁶ el-İsfâhâni, *age.*, s. 762.

³⁹⁷ Ahzab, 33/67.

³⁹⁸ Râzî, *age.*, c. IX, s. 185.

³⁹⁹ Yusuf, 12/25.

⁴⁰⁰ Humus- Arapça olan bu kelime İslam fikhında savaş ganimetlerinin 1/5 hissesini Allaha ait olduğunu ifade eder. Kur’ân-ı Kerimde bu konudaki âyet şöyledir: “Şunu da bilin ki, eğer Allah'a ve hak ile batılın ayrıldığı gün, iki ordunun çarpıştığı gün kulumuza indirdiklerimize iman etmiş iseniz, ganimet olarak aldığınız herhangi birşeyin beşte biri Allah'ındır, peygambere, yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir.”(Enfal, 8/41.)

Resûlullah, “Efendi ancak Allah’tır” diyerek karşılık vermiş ve: “Söylediğinizin hepsi bu veya buna yakın bir söz olsun. Şeytan sizi (mübalağalı medihlerde) koşturmasın!” buyurmuşlardır.⁴⁰¹

2.5.6. Karîn (قَرِينٌ)

Sözlükte “Karîn”⁴⁰² yaklaştırmak, bir araya getirmek anlamında “karn” kökünden türemiş bir sıfat olup “dost”, “eş”, “arkadaş” manalarına gelir. Çoğulu ‘Kurena’dır.⁴⁰³

“Kim Rahman’ın Zikri’ni (Kur’ân’ı) görmezden gelirse, başına bir şeytan sararız. O, onun arkadaşı olur. Onlar bunları yoldan çevirirler ama bunlar doğru yolda olduklarını hesap ederler.”⁴⁰⁴

Râzî, şeytanın karini, dizinde oturup birçok faydalar elde etmeğe uğraşanlar ve bu sebeple “uzağı yakın, eğriyi doğru görmeğe başlayanlar” olarak nitelemektedir.⁴⁰⁵ Kur’an’da insana refakat edip, onu manevi acıdan ve daha çok menfi yönden etkileyen, görünmez varlık olan “şeytan”, “inkârcı arkadaş, insan” anlamında yahut “melek” anlamında da kullanılmaktadır.⁴⁰⁶

İsfâhânî, ‘karin’in bir araya gelmiş “topluluk”, “nesil”, “kuşak” olduğunu söyler.⁴⁰⁷

“Onlara bir takım arkadaşlar hazırlarız da onlar, bunların yaptıkları ve yapacakları bütün işleri kendilerine güzel gösterirler.”⁴⁰⁸

Âyetin devamında kendisine yakın bildiği insana ahirette şöyle yakındığı bildiriliyor:

“Keşke benimle senin aranda iki/doğu dünya kadar uzaklık olsaydı. Sen ne kötü bir arkadaşmışsın.”⁴⁰⁹

Tahrif edilmiş dinle ilgili yanlış işleri insanlara güzel gösterenlerin en başarılı olanları din adamlarıdır. Bütün din mensuplarının çoğunun bunlardan etkilendiğini tarihi

⁴⁰¹ Ebu Davud, Süleyman b. Eşas es-Sicistânî (ö. 275) *Süneni ebu Davud*, “Edeb”, Beyrut-Lübnan 1988, Had., no: 4806, c. II, s. 669.

⁴⁰² Ma’rife ve nekre olarak Kur’anda dört yerde geçer: Fussilet, 41/25; Zuhruf, 43/36, 38; Saffat, 37/51.

⁴⁰³ İbn Manzûr, *age.*, XIII, s. 337; el-İsfâhânî, *age.*, s. 1201.

⁴⁰⁴ Zuhruf, 43/36-37.

⁴⁰⁵ Râzî, *age.*, c. IX, s. 558.

⁴⁰⁶ İbn Manzûr, *age.*, c. XIII, s. 336.

⁴⁰⁷ el-İsfâhânî, *age.*, s. 1201.

⁴⁰⁸ Fussilet, 41/25.

⁴⁰⁹ Zuhruf, 43/38.

hadiselerden ve günümüz vakâlarından müşahede etmekteyiz. Âyet-i kerîmenin de ifade ettiği üzere, insanlar kendilerini yoldan çıkaranları en yakınları olarak görürler.

Karîn, bir insana mûsallat olan şeytan olduğu gibi, insanları dinle ilgili yanlış sevk edecek din adamı, babası, eşi, çocuğu ve dostu da olabilir. “İçlerinden birisi; ‘benim bir arkadaşım vardı, der.’”⁴¹⁰ Nitekim, bu arkadaşının ahirete inanmadığını ve cehennemde olduğunu sonraki âyetler anlatmaktadır.

Sonuç olarak, Kur’ân-ı Kerîm’in ister terimlerle ifade ettiği, ister şahıslarla ilgili verdiği örnekler, insanların Allah’la kendi aralarına koydukları veya koya bilecek vasıtaları göstermekte ve onların gerçek vasıflarını ortaya koymayı amaçlamakta olduğu müşahede edilmektedir. Bir çokları terimleri, şahısları yanlış anlamlandırmak ve gerçek vasıflarından saptırmak suretiyle Allah adına onları söz ve yetki sahibi gibi göstermeye çalışmışlardır. Bunu yapanların da genellikle din adamları olduğunu yukarıda göstermeye çalıştık. Bundan sonraki kısımlarda Allah Teâlâ’nın yukarıda bahsettiğimiz kişi ve kurumlara yönelik eleştirilerini vermeye çalışalım.

2.6. Kur’ân’da Din Adamlarının Özellikleri

Kur’ân-ı Kerîm’de bizzat isimleri ifade edilen din adamlarının isimlerini ve onlarla ilgili verilen terimleri birinci bölümde açıkladık. Bu başlık altında ise din adamlarının genelde insanlara etkilerinden, öğretilerinden, yaptıklarından, dini kendi kuşaklarına ve sonraki kuşaklara nasıl aktardıklarından bahsetmeğe çalışacağız.

Müslümanlar’ın feth ettikleri yerlerin dinleri ve din adamları ile yakın ilişkide olmaları sebebiyle bazı meselelerde onlardan etkilendiği görülmektedir. Bu yüzden yukarıda örneklerini verdiğimiz önceki dinlerin inanç esaslarının ve din adamlarının özelliklerinin İslam’a da nasıl sirayet ettiği görülecektir. Çalışmamızda, önceki dinlerin ve din adamlarının etkisiyle bizim din anlayışımızda sonradan oluşan din adamı varlığının ve bir takım bidat’lerin dinimizle ilgisi olup-olmadığı takdim edilmeye çalışılacaktır.

Kur’ân, Müslüman din adamları ile ilgili isimleri belirterek kötü örnek olan herhangi bir din adamı sınıfından veya kurumundan bahsetmez. Çünkü Müslümanlar arasında o

---

⁴¹⁰ Saffat, 37/51.

dönemde herhangi bir din adamı sınıfı veya kurumu mevcut değildi. Ancak Müslümanlar arasında böyle bir kurumun olmaması, Kur’ânda bahsedilen din adamları sınıfının onlarla bir ilgisi olmadığı anlamına gelmez. Nitekim Kur’ân’da ifade edilerek övülen ve yerilen din adamları örneklerinin bazı özelliklerinin sonradan Müslümanlar arasında ortaya çıkan din adamlarında görmek mümkündür. Şimdi Kur’ân’da geçen övülen ve yerilen din adamları örneklerini sunmaya çalışalım:

2.6.1. Kur’an’da Yerilen Din Adamları

Kur’ân’da yerilen din adamlarından daha çok bahsedildiği için biz de tezimizin bu başlığında önceliği onlara verdik ve bu din adamlarının genel vasıflarını açıklamaya çalıştık.

2.6.1.1. Allah’a İftira Etmeleri

Bütün ilâhî kitapların ortak amacı, Allah’ın birliği inancını iletmek ve insanların Allah’la kendi aralarına koydukları bütün nesnelere şirk olduğunu bildirmektir. İnsanların Allah’a yaptığı en büyük iftira Allah’la beraber başka ilahlar uydurmalarıdır. Allah Teâlâ’nın en çok ikaz ettiği ve bağışlamayacağı bir günah olan bu iftira şirkdir. En çok sakınılması gereken bu inanç maalesef çoğu insanların savunduğu bir din haline gelmiştir.

“Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, bundan başka günahları, tercih ettiği kişi için bağışlar. Kim Allah’a ortak koşarsa, ona büyük bir iftirada bulunmuş olur.”⁴¹¹

Genelde müşriklerin yaptığı bu iftira ehl-i Kitab’a da bulaştığı için Allah Teâlâ, ehl-i Kitab’ı müşriklerle aynı dili kullanmalarından dolayı eleştirmektedir:

“Yahudiler; “Üzeyir Allah’ın oğludur” dediler. Hıristiyanlar da “Mesih Allah’ın oğludur” dediler. Bu, dillerine doladıkları sözleridir. Önceki kâfirlerle aynı ağzı kullanıyorlar. Allah kahretsin onları! Bu iftiraya nereden sürükleniyorlar?”⁴¹²

Hayret içeren bu ifadeler, iftira olayının vehametini bildirmektedir. Tarihsel verilere göre, Yahudiler bu sonuca, her şeyi maddiyata indirgemelerinden, Hıristiyanlar ise, aşırı mistik yüceltmelerden hareketle varmışlardır. İster indirgemeci zihniyet, ister aşırı

---

⁴¹¹ Nisa, 4/48.

⁴¹² Tevbe, 9/30.

yüceltmeci yaklaşım farklı görünseler de, sonuç itibariyle aynıdır.⁴¹³ Yâni, Allah'ı kendi târifinin dışına iterek O'na iftira edilmektedir. Bunların benzer örneklerini İslam'a sirayet eden birçok tasavvuf erbabında⁴¹⁴ ve şia'nın gulat kısmında görmekteyiz.⁴¹⁵

Ehl-i Kitap'ta olan böyle bir vahim sapmanın, Müslümanlara bulaşmaması için, Allah Resûlü sahâbesine şöyle bir uyarıda bulunmuştur: *“Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'yı aşırı yücelttikleri gibi siz de beni aşırı yüceltmeyin. Ben sadece ve sadece bir kulum. O halde bana “Allah'ın kulu ve elçisi” deyin.*⁴¹⁶

Aşırılık hem yaratana hem de yaratılanı gerçek vasfının dışına itmektir. Bu yüzden ehl-i Kitap'la ilgili Kur'ân şu gerçekleri söylemekte ve biz Müslümanları da uyarmaktadır:

*“De ki: Ey kitap ehli, dininizde haddi aşmayın. Evvelce sapmış, birçoklarını da saptırmış bir toplumun hevasına uymayın. Onlar doğru yoldan sapmışlardır. İsrail oğullarından kâfir olanlar, Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle dışlandılar (lânetlendiler). Bunun sebebi, isyan etmeleri ve saldırgan olmalarıydı.”*⁴¹⁷

Bu âyet, ehl-i Kitap'ın yanlışlarını bildirmekte ve kendi büyüklerinin, din adamlarının aşırılığı yüzünden yoldan çıkıp, şirke düştüklerini haber vermektedir. Bu yanlıştan dönmeleri için kendilerine indirilen kitaplara uymalarını emretmektedir. *“...Rabbinizden indirileni uygulamadıkça hiçbir temeliniz olmaz.”*⁴¹⁸ Allah'ın indirdikleriyle yetinmeyip, O'na en büyük iftirayı edenler bile kendilerinin doğru yolda olduklarını söylerler. Örneğin, Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu ve onun yardımıyla cennete gireceklerine inanmaktadırlar.⁴¹⁹ Böyle bir iftiranın bir başka şekli, İslam coğrafyasında Müslüman (!) din adamlarından olan tarikat şeylerinin bir

⁴¹³ İslamoğlu, Mustafa, *Üç Muhammed*, Düşün Yay., Baskı: 15, İstanbul, 2009, s. 138.

⁴¹⁴ Demirci, Mehmet, 'Hakikati Muhammediyye', *DİA.*, c. XV, s. 179-180; Bayındır, Abdülaziz, *Kur'an Işığında Aracılık ve Şirk*, Süleymaniye Vakfı Yay., Baskı: 4, İstanbul 2012, s. 118.

⁴¹⁵ Şia'nın “Hâkimiyye” fırkası, “Allah'ın imama hüml ettiğini ve insanların imama ibadet etmesi gerektiğini” söylerler. “Nusayriye” kolu ise, “Ali'nin (r.a.) Allah olduğu, onun ebediliği ve tekrar döneceği” görüşünü savunmuşlardır. (Muhammed Ebu Zehra, *İslamda Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, Çvr., Şener Abdülkadir, Hisar Yay., Beyazıt-İstanbul, Tarihsiz, s. 68-69.)

⁴¹⁶ *Buhâri*, Bab: “Enbiya”, 3/1271; Ahmed b. Hanbel, (ö. 241.) Thk., Ahmed Muhammed Şakir, Hamza ez-Zeyn, *el-Müsned*, Darul-Hadis, Kahire, 2005/1426,1/24; İslamoğlu, age., s. 49.

⁴¹⁷ Mâide, 5/77.

⁴¹⁸ Mâide, 5/68.

⁴¹⁹ İstanbul Luteryan Kilisesi, *Temel Hıristiyan İnancı*, GDK., Yay., İstanbul, 2010, s. 18; Nisa, 4/171.

kısımında rastlanmakta ve hatta bunlar tarafından Muhammed'in (s.a.v.) kendisinin Allah olduğu söylenmektedir.⁴²⁰

Kur'ân bu gibi iftiralarda bulunan, kendisinin yarattıklarını O'na benzetenleri şöyle uyarmaktadır: *"Ama onlar, kullarından bir kısmını, O'nun bir cüzü kıldılar. Gerçekten insan apaçık bir nankördür."*⁴²¹ Aynı zamanda böyle yapanların küfre düştüklerini şöyle belirtmektedir: *"Allah'ın hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koşmaları sebebiyle, kâfir olanların kalplerine korku salacağız. Gidecekleri yer de ateştir. Zâlimlerin varacağı yer ne kötüdür!"*⁴²²

2.6.1.2. Haktan Saptırmaları

Kur'ân'-ı Kerim'in birçok yerinde yerilen din adamlarının kendilerince verdikleri yanlış fetvaları ve din adına yaptıkları birçok eylemleri sebebiyle kınandıklarını müşahade etmekteyiz. Şimdi bu şekilde haktan saptırmalarını Kur'ân'dan vereceğimiz örneklerle müşahhas hale getirelim.

*"Allah, kendilerine kitap verilenlerden kesin söz aldığı anda şunları söyledi: "O Kitabı insanlara kesinlikle açıklayacaksınız ve asla gizlemeyeceksiniz."⁴²³ Ama onlar Kitabı arkalarına attılar ve karşılığında geçici bir bedel aldılar. Aldıkları o şey ne kötüdür!"*⁴²⁴

Yerilen din adamlarının en önemli özelliklerinden biri, Allah'ın kitabına değil, kendilerinin oluşturduğu dine çağırmalardır. Kendilerinden olmayanların ise batıl yolda olduklarını ve cehenneme gideceklerini söylemeleridir:

"Yahudiler, "Hıristiyanların bir temeli yoktur" derler. Hıristiyanlar da "Yahudilerin bir temeli yoktur" derler. Oysa hepsi de o Kitabı (Tevrat'ı) okurlar. Bilmeyenler de tıpkı

---

⁴²⁰ Ör: Hurufiliği önce mezhep, sonra din haline getiren Fazlullah Esterabadi (Naimi) (740-796./1340-1394) hakkında müritleri: *"Allah insanda, özellikle Fazlullah'ta görünmüştür."* Fazlullah'ın *"Cavidaname"* adlı kitabı Alevilerin temel kaynaklarından biri sayılır. Talebesi İmameddin Nesîmi (1369-1370) şöyle diyor: *"Allah, Âdem'in oğlundan başka bir şey değildir."* Ateş, Süleyman, *İşari Tefsir Okulu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, Baskı: 2, İstanbul, 1998, s. 327. Ancak Azerbeycanın Şamahı şehrinde dünyaya gelen bu meşhur şair, Azerilerin şiire ve edebiyata olan sevgisinden dolayı iyilikle anılmaktadır. Eflaki ise şöyle der: *"Nitelikten arı, duru olan Tanrı, Peygamber Mustafa suretinde göründü."* Eflaki, Ahmet, *Ariflerin Menakibleri*, Çevr: Tahsin Yazıcı, Kabcacı Yay., İstanbul, 2012, s. 255.

⁴²¹ Zuhuruf, 43/15.

⁴²² Âl-i İmran, 3/151.

⁴²³ Bakara, 2/159-160.

⁴²⁴ Âl-i İmran, 3/187.

onların dediği gibi derler. Allah, uyuşamadıkları konuda Kıyamet günü aralarında kararını verecektir.”⁴²⁵

Geleneksel toplumların en önemli özelliği, savundukları dini Allah adına savunmalarıdır. Her toplumda tahrif edilen dinin genel olarak üsûlü şöyledir: “*Gerçek budur, bundan başka gerçek yoktur*”.⁴²⁶ Kur’ân’daki doğru önerme ise şöyledir: Gerçek budur, eğer inanmıyorsan oku ve konuyu bilenlere sor: “*Sana indirdiğimizden şüphede isen, senden önce kitap okuyanlara sor. Andolsun, sana Rabbinden gerçek geldi. Sakın şüphelenenlerden olma!*”⁴²⁷

Allah Teâlâ, insanların gerçeği görmeleri için yarattığı (kâinat) âyetleri ve indirdiği (Kur’ân) âyetlerini birlikte müşahade edip, düşünmesini istemektedir.

“...Rahman’ın yaratmasında bir uyumsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bak, bir bozukluk görüyor musun? Sonra tekrar tekrar yine bak; sonunda göz, aradığı bozukluğu bulamayıp güçsüz ve bitkin halde sana geri dönecektir.”⁴²⁸

Özellikle Allah’ın kendileri için koyduğu kuralları beğenmeyip, Yahudi din adamlarının kendilerine özel kurallar ihdas etmeleri birçok tarihi olaylar ve hadislerle de sabittir: Urve b. Zübeyr (r.a)’den rivâyete göre, bir kadın Rasûlullah (s.a.v) zamanında Mekke fethinde hırsızlık yapmıştı, kavmi şaşkına döndü ve Üsâme b. Zeyd’in şefaatçi olması için Üsâme’ye geldiler. (Urve diyor ki) Üsâme o konuda Rasûlullah (s.a.v) ile konuşunca, Rasûlullah (s.a.v)’in yüzünün rengi değişti ve şöyle dedi: “Allah’ın cezalarından birini uygulamam için mi benimle konuşuyorsun?” Bunun üzerine Üsâme: “Ey Allah’ın Rasûlü! Benim için bağışlanma talebinde bulun” dedi. Akşam olunca Rasûlullah (s.a.v) kalktı ve bir konuşma yaparak Allah’a gerektiği şekilde hamd ve sena ettikten sonra şöyle buyurdu: “*Sizden önceki toplumların helak ediliş sebepleri şuydu. Onların arasında itibarlı kimseler suç işlerlerse onu cezalandırmayıp bırakırlar, zayıf kimseler suç işlediklerinde ise onlara cezayı uygularlar idi. Canım kudret elinde olan Allah’a yemin olsun ki Eğer Muhammed’in kızı Fatıma hırsızlık etseydi onun da elini keserdim.*” Sonra Rasûlullah (s.a.v) o kadının elinin kesilmesini emretti ve eli

---

⁴²⁵ Bakara, 2/113.

⁴²⁶ Şeriati, Ali, *age.*, s. 13.

⁴²⁷ Yunus, 10/94

⁴²⁸ Mülk, 67/3-4

*kesildi. Bundan sonra kadın güzelce tevbe etti. Âişe diyor ki: Bu olaydan sonra bu kadın yanıma gelirdi de ben de onun ihtiyacını Rasûlullah (s.a.v.)'e arz ederdim.*⁴²⁹

Kur'ân'dan edindiğimiz bilgilere göre, başta Yahudi din adamları olmak üzere ehl-i Kitap, Allah'ın kendilerine indirdiklerinin gereğini yapmadılar. Kitaplarında da bildirildiği üzere, kendilerine gelecek son peygamber Muhammed (s.a.v.)'e⁴³⁰ inanacaklarına söz verdikleri halde onu bile bile inkâr etmişlerdir. Aynı zamanda kiblelerinin de değişeceğini çok iyi biliyorlardı. Kur'ân bu gerçeği şöyle dile getirmektedir:

*“Kendilerine Kitap verdiklerimiz, onu⁴³¹ kendi oğullarını bildikleri gibi bilirler. Onların bir takımı bu gerçeği bile bile gizlerler.”*⁴³²

Ehl-i Kitap, özellikle onların din adamları Tevrat'ı ve İncil'i okuyorlardı ancak okuduklarının ya bir kısmını uyguluyor ya da kendi amaçları doğrultusunda yorumluyorlardı. Bilgi edinmek için Kitaplarını okuyor ve ezberliyor, belli bir makama geldikten sonra, insanların dini işlerini yönetiyorlardı. Allah'ın birçok kurallarını kendileri uygulamadıkları için gizliyor ya da gizleyemediklerinin kendilerine ait olmadığını söylüyorlardı. Başkalarına veya zayıf olanlarına uygulanan bu kurallara itiraz olunca, kuralları değiştirip bir başka kural uyguluyorlardı.

Kur'ân, gerçekleri ve kurtuluşu kendilerine has kılan, aynı zamanda indirilen kitaptaki gerçekleri bildiği halde gizleyip, gereklerini yerine getirmeyen ve dünyadaki küçük menfaatler karşılığında bu gerçekleri gizleyen Yahudi ve Hıristiyan din adamlarına şöyle hitap etmektedir:

---

⁴²⁹ *Buhârî*, “Hudud: 86”, c. IV, s. 248; *Tirmizî*, “Hudûd: 15”, c. IV, s. 29.

⁴³⁰ Yahudi ve Hıristiyanlar, kendilerine gönderilecek son peygamberi, Mehdiyi (hidayete ermiş) beklemekte ve ona inanacaklarını söylemekteydiler. Allah, bu gelecek peygamberi kendilerinden değil, Arap yarımadasından bir Arab'a verdiği için kabullenmediler ve bile bile onu inkâr ettiler. Aslında bekledikleri gelmiş ve bir daha ondan sonra bir peygamber gelmeyeceğini Allah söylemiştir. Buna rağmen Yahudi ve Hıristiyanlar hala bir Mehdi beklemektedirler.

⁴³¹ Müfessirlerin çoğu “hu” zamiriyle peygamberimizin kastedildiğini ileri sürerler. Bir kısmı ise bu zamirin kibleye işaret ettiğini söylerler. Her iki halde de bir gerçeğin Ehl-i Kitap tarafından inkâr edildiği beyan edilir.

⁴³² Bakara, 2/146.

*“Allah'ın indirdiği kitaptan bir şeyi gizleyip karşılığında tükenip gidecek bir bedel alanlar var ya, onlar karınlarına sadece ateş doldururlar. Allah Kıyamet günü onlarla konuşmaz ve onları aklamaz. Onlara acı bir azap vardır.”*⁴³³

Tabii ki, bu uyarı Müslümanlara da aittir. Benzer hataları ve günahları Müslümanların işlediği görülmektedir. Çünkü Müslümanlardan önceki birçok din mensupları kendi din adamları tarafından yanlış eğitilmiş, kitaplarından alıkonmuş ve kandırılmışlardır. Bu yüzden Allah Teâlâ isim belirtmeden Müslümanları alıkoyan ve alıkoyacak olanları şöyle ikaz etmektedir:

*“İndirdiğimiz apaçık âyetleri ve doğruyu, Biz onları insanlar için kitapta iyice açıkladıktan sonra, gizleyenlere Allah da bütün lanet edebilenler de lanet eder.”*⁴³⁴

2.6.1.3. Farklı Olmaya Çalışmaları ve Şekilcilik Yapmaları

İsa aleyhisselam, insanlar arasında riyakârlığa özenen Yahudi din adamlarını şöyle uyarıyordu: *‘Sizler gösteriş yapmaktan hoşlanıyor, dini simgeler taşıyan giysiler giyiniyor, ancak söylediklerinizi ve gerekeni yapmıyorsunuz.’*⁴³⁵

İnsanları etkilemenin, sömürmenin, yollarından biri de farklı gözükme, çekici olabilmektir. Birçok din adamı bu sebepten dış görünüme bir kutsallık atfeder.⁴³⁶ Hıristiyanlar zamanla İsa'nın öğretilerini unutarak, Yahudi din adamlarının geleneklerinin benzerini uygulamaya koyuldular. Aynen Yahudilerdeki gibi, din adamlarının (azizlerinin) kullandığı eşyalar ve giydiği elbiseler kutsal sayılmaya başlandı.⁴³⁷ Vücutlarının parçaları, kişisel malları ve mezarlarından alınan topraklara kutsal olarak bakılmış ve bunlara kutsal kalıntılar olarak büyük saygı gösterilmiştir. İnançlarına göre, bu kutlu nesnelere Tanrının lütfu arasında geçiş sağlayan bir aracı olabilirdi.⁴³⁸

---

⁴³³ Bakara, 2/174.

⁴³⁴ Bakara, 2/159.

⁴³⁵ Yeni Ahit, Matta, 23/5-6.

⁴³⁶ Yahudi ve Hıristiyan din adamları, giyim-kuşamın kutsallığına kaynak olarak kendi kitaplarında olanları delil gösterirler. (Eski Ahit, 39/25-33.)

⁴³⁷ Polat, Kemal, *Katolik Hıristiyanlıkta Azizlik ve Azizler*, Salkımsöğüt Yay., Ankara, 2008, s. 188.

⁴³⁸ Polat, Kemal, *age.*, s. 189.

Muhammed (s.a.v.) kendi döneminde oluşabilecek böylesi aşırılıklara karşı birçok önlemler almış ve uyarılar yapmıştır. Örneğin, bunlardan Enes ibni Mâlik'ten (r.a.) gelen rivayet çok mânidardır.

Resûlullah (s.a.v.) nâfile ibadetlerini öğrenmek üzere, sahâbeden üç kişilik bir grup, Peygamber hanımlarının evlerine geldiler. Kendilerine Resûlullah'ın (sav) ibadetleri bildirilince, onlar bunu azımsadılar ve “Allah'ın Resûlü nerede biz neredeyiz? Onun günahlarını Allah bağışlamıştır, dediler. İçlerinden biri, “Ben ömrümün sonuna kadar, bütün gece uyumaksızın namaz kılacağım”, dedi. Bir diğeri, Ben de hayatım boyunca gündüzleri oruç tutacağım ve oruçsuz gün geçirmeyeceğim dedi. Üçüncü sahâbî de, “Ben de sağ olduğum sürece kadınlardan uzak kalacak, asla evlenmeyeceğim”, diye söz verdi. Bir müddet sonra Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem onların yanına geldi ve kendilerine şunları söyledi: “*Şöyle şöyle diyen sizler misiniz? Sizi uyarıyorum! Allah'a yemin ederim ki, ben sizin Allah'tan en çok korkanınızım. Fakat ben bazan oruç tutuyorum, bazan tutmuyorum. Gece hem namaz kılıyor, hem de uyuyorum. Kadınlarla da evleniyorum. Benim sünnetimden yüz çeviren kimse benden değildir.*”⁴³⁹

Kendilerini başkalarından farklı, ayrıcalıklı veya üstün görme anlayışı, din adamı veya kurumunu ortaya çıkarıcı etkenlerden biridir. Bu anlayış; özel statü, özel kişilik, sınıf ve kuruluşları beraberinde getirmiştir. İnsanların günahlardan arınması, hakikata kavuşması, Allah'a yakınlaşması ve kurtuluşu gibi beklentiler bu kurumlar sayesinde mümkün gözükmektedir.⁴⁴⁰

Maalesef, Yahudi ve Hıristiyan din adamlarının kendi peygamberlerinin giyim-kuşamlarını kutsadıkları gibi, Müslümanların da birçoğu tarafından Muhammed (s.a.v.) giyim-kuşamı kutsanmıştır. Hâlbuki, Peygamber insanlardan özel bir kıyafete bürünmelerini istememiştir ve örnek alınan giysiler dînî değil, arap örf-adetlerine mahsus olan şeylerdir.⁴⁴¹ Çünkü aynı giyim şekli Ebu Leheb, Ebu Cehil ve orada yaşayan herkeste vardı. Elbette ki, bir Müslüman sevdiği birine benzemeye çalışır. Ancak bu benzerlik, kılık-kıyafetini kutsamakta, taşımakta değil, ahlak ve davranışlarda olması gerekir.

⁴³⁹ *Buhârî*, “Nikâh”, had., 5063, c. III, s. 354; *Sahihi-Müslim*, age., “Nikâh”, had., 1401, c. II, s. 16.

⁴⁴⁰ *Eski Ahit*, “Çıkış”, 39/35; Polat, Kemal, age., s. 146.

⁴⁴¹ Güneç, Halil, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, İlim Yay., İstanbul, 1990, c. II, s. 166.

Şekilci yaklaşımı ilk olarak Müslümanlara aşıl原因an münafıkların reisi Abdullah ibn Ubeyy olmuştur.⁴⁴² Hayatı boyu Resûlullah'a karşı gelmiş, öldükten sonra onun gömleğiyle kefenlenmeyi vasiyet etmiştir.⁴⁴³ Dünyada Müslüman hırkası altında kendini savunan ve İslam'ı yıkmaya, Müslümanları yenmeğe çalışan bu münafık, Peygamber gömleğinin kutsal olduğunu kabullenmiş ahirette de bu gömlekle kendisini kurtaracağını düşünmüştür.⁴⁴⁴ Hâlbuki, böyle bir din ve peygamber tasavvurunun müşriklere, tahrif olunmuş dinlere has olduğunu ve ne kadar anlamsız olduğunu Allah peşinen haber vermektedir:

*“Onlar için ister bağışlanma dile, ister dileme (fark etmez.) Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları asla affetmeyecektir. Bu böyledir. Çünkü onlar Allah'ı ve elçisini görmezlikten gelmişlerdir. Allah yoldan çıkan kimseleri yola getirmez.”*⁴⁴⁵

Hız. Peygamber, hiçbir zaman kendine has özel bir “din adamı” kıyafetiyle dolaşmamıştır. Onu içinde yaşadığı toplumdan ayıran özel bir kıyafeti asla olmamıştır. Bu konuda kendini toplumdan ayırmamış ve farklı görünme amacını da taşımamıştır. Onun farklı yönü, sünneti; iyi örnek olması, doğru dürüst davranması, kimsesizlere yardımı, Allah yolunda sergilediği mücadele ve tebliğidir. Allah'ın velileri asla sınıf oluşturmaz, kendini özel konuma sokmaz, kendi geleneklerindeki farklı kıyafetler giymez ve sergilemezler.⁴⁴⁶

İnsanların farklı olma çabası, farklı davranışları, tavırları beraberinde getirir.⁴⁴⁷ Çünkü, farklı olma çabası her kesimden insanı yoldan çıkarta bildiği gibi (İblis örneğindeki gibi) din de bunlar vasıtasıyla göstermelik bir şekilciliğe dönüştürülebilir.⁴⁴⁸

Din adamlarının birçoğu, bağlıları tarafından kendilerinde olmayan meziyetlere; masumluğa, kutsallığa hatta bazıları ilahlığa kadar yüceltilebilirler.⁴⁴⁹ Bütün bunlar,

---

⁴⁴² İslamoğlu, Mustafa, *age.*, s. 21.

⁴⁴³ İbn Kesîr, *age.*, c. IV, s. 208.

⁴⁴⁴ İslamoğlu, *age.*, s. 21.

⁴⁴⁵ Tevbe, 9/80.

⁴⁴⁶ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an Açısından Şeytancılık*, Kaynak Yay., İstanbul, 2002, s. 110.

⁴⁴⁷ İnsanların fitratı kendisine özgün yaratılmıştır. Haliyle, kendisini seven, kendinden razı, nefsinin isteklerine, ihtiyaçlarına bağlı bir biçimde yaratılmıştır. Bu egosu onu özel statüye sahip olduğu düşüncesine iter. (İbrahim, 14/34; Enbiya, 21/37; Kaf, 50/16.)

⁴⁴⁸ Â'raf, 7/12.

⁴⁴⁹ Eflâki, Ahmet, *age.*, s. 265, 268.

insanlar arasında farklı sınıfların oluşmasına birer zemin olabilir. Bu söylediklerimize aşağıdaki hadis de delil getirilebilir:

İbn Kesîr, tefsirinde Resûlullah'a nisbet edilen şöyle bir rivâyete yer vermektedir: İbn Mes'ud şöyle demiştir: 'Peygamber bana, "Ey İbn Mes'ud", dedi. Buyur, ey Allah'ın Elçisi, dedim.

"İsrailoğullarının yetmiş iki fırkaya ayrıldığını bildin mi? dedi, onlardan yalnız üç fırka kurtuldu. Bir fırka Meryem oğlu İsa'dan sonra kralların, zorbaların karşısına dikildiler, Allah'ın dinine Meryem oğlu İsa'nın dinine çağırdılar. Zorbalarla savaştılar, öldürüldüler. Bunlar sabrederek kurtuldular. Sonra başka bir fırka kalktı, savaşacak güçleri olmayan bir fırka, kralların ve zorbaların arasında insanları Allah'ın dinine ve Meryem oğlu İsa'nın dinine çağırdılar. Bu yüzden öldürüldüler. Hızarlarla kesildiler, ateşte yakıldılar. Bunlar da sabredip kurtuluşa erdiler. Sonra başka bir fırka kalktı, bunların ne savaşmağa ne de adaleti yerine getirmeğe güçleri yoktu. Dağlara çekildiler, kendilerini ibadete, ruhbanlığa verdiler. İşte yüce Allah'ın 'icat ettikleri ruhbanlığı biz onlara yazmamıştık, yalnız Allah'ın rızasını kazanmak için kendiliğinden uyguladılar' sözüyle ifade ettiği hadise budur."⁴⁵⁰

2.6.1.4. Kendileri Gibi Olanların Cennete Gireceklerini Söylemeleri

Bu söz din adamlarının en büyük silahlarından biridir. Böylece kendileri dışındakileri cehennemlik ilan ederek, uydurdukları şeylere daha çok bağlı kalmalarını sağladılar.

Yahudi din adamları Allah'ın dinini evrensel niteliklerden çıkarıp kendilerine özgün bir dine dönüştürdüklerini ve Yahudi olanların dışında kimselerin doğru yolda olmadıkları ve dolayısıyla kendileri gibi olmayanların cennete giremeyecekleri iddiasını Kur'an şöyle haber vermektedir. Aynı iddianın Hristiyan din adamları tarafından da ileri sürüldüğü görülür:

"Dediler ki, Yahudi veya Hristiyan olandan başkası cennete giremeyecektir. Bu onların kuruntusudur. De ki, doğru söylüyorsanız delilinizi getirin."⁴⁵¹

---

⁴⁵⁰ İbn Kesîr, *age.*, 4/216.

⁴⁵¹ Bakara, 2/111.

Allah Teâlâ, buna benzer iddiada bulunanların, -yâni Allah'ın dostları oldukları, cennete kavuşacakları gibi- dünya hayatına ve malına önem vermemeleri gerekirken neden daha çok ölümden korkan ve dünya malını toplayan şahıslar olduklarının izahını kendilerinden istemektedir.⁴⁵² İdeolojilerini din diye sunanların ve bu sebeple kendilerini özel konuma getirenlerin aslında şeytanın tuzağına düştüğü, asılsız kuruntularla avunduğu bildirilmektedir. Böylece, tüm insanların aynı değerle yaratıldığı, kendi katında aynı sorumlulukları taşıdığı ve herkesin hatta elçilerinin bile kendi kitabının gereklerinden sorulacağı şu ayetle açıklanmaktadır:

*“De ki: Ey kitap ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirilmiş olanı tam yerine getirmediğinizde temelsiz kalırsınız. Rabbinden Sana indirilen (Kur'an) onlardan çoğunun azgınlığını ve küfrünü arttıracaktır. Artık o kâfirlere üzülme.”*⁴⁵³

Ehl-i Kitab din adamlarının kendilerini özel konuma getirme hastalığının çok geçmeden Müslümanlar arasında da yayıldığı müşahede edilmektedir.

Her fırkanın kendine göre yorumladığı ve Ebu Hüreyre'den Ahmet ibn Hanbel, Ebu Davud, Tirmizi, İbn Mace ve Hâkim'in rivâyet ettiği meşhur bir hadiste şöyle buyurulmaktadır:

*“Yahudiler 71 fırkaya bölündüler. Hıristiyanlar da 72 fırkaya ayrıldılar. Ümmetim de pek yakında 73 fırkaya ayrılacaktır.”*⁴⁵⁴

Bu hadisi rivâyet edenlerin bir kısmı her ne kadar hadise sahih deseler de hadis âlimlerinin birçoğu başta Tirmizi, Ebu İsa, İbn Hazm göre bu hadisin zayıf olduğunu dile getirmişlerdir.⁴⁵⁵ Bu rivayetlere, sonradan *“Bir fırka dışında hepsi ateştedir”* sözü eklenmiştir ki, hadis âlimleri hem sened hem de metin ve mana bakımından kabuledilmez olduğunu söylemiş ve bu kışkırtıcı ifadeyi reddetmişlerdir.⁴⁵⁶ Bundan başka Muaviye, İbn Ömer, İbn Amr'dan yapılan rivâyetlerde, kurtulacak

---

⁴⁵² Cuma, 62/6.

⁴⁵³ Mâide, 5/68.

⁴⁵⁴ İbn Hanbel, *age.*, c. II, s. 332; Ebu Davud, *age.*, bab: “Kitabul-Sünnet” Had: 4596, c. II, s. 208; Tirmizi, *es-Sünne*, bab: “İman”, Had: 2640, c. V, s. 25; İbn Mace, *es-Sünen*, bab: “Fiten”, Had: 3991, c. II, s. 1321.

⁴⁵⁵ Tirmizi, *age.*, İman, 5/26; Aclûni, *age.*, s.151; İbn Hazm, *el-Fasl fil Milel vel-Nihal*, thk., İbrahim Nasr, Abdurrahman Umeyra, 3/292; Geniş bilgi için bkz: Ünal, Hârun, *Mevzuat*, s. 484-494.

⁴⁵⁶ İbn Mâce, *age.*, Fiten, Had: 1392, c. II, s. 1322; el-Makdisi, bu rivayetin tam zıddı olan bir rivayet nakletmiştir. Geniş bilgi için Unal, Hârun, *age.*, 490.

fırkanın “Cemaat”⁴⁵⁷, “Benim ve ashabımın bulunduğu yol üzere olanlar”⁴⁵⁸, “Ehl-i beyt”⁴⁵⁹, “Ehl-i sünnet”⁴⁶⁰ olduğu haber verilmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm böyle bir ayrımcılıkta bulunmanın yanlış olduğunu bildirmekte ve ehl-i kitab olan din adamlarının da vaktiyle böyle bir yanılğı içine düştükleri haber verilmektedir:

“İş ne sizin kuruntularınızla ne de ehl-i kitabın kuruntularıyla olur. Kötülüğü kim yaparsa cezasını görür. Böylesi kendine Allah'ın yakınından ne bir dost ve ne de yardımcı bulacaktır. “İster erkek, ister kadın olsun, kim mümin olarak iyi işler yaparsa onlar da cennete gireceklerdir. Onlara zerre kadar haksızlık yapılmayacaktır.”⁴⁶¹

2.6.1.5. Irkçı ve Mezhepçi Olmanın Önemini Vurgulamaları

Bakara suresi daha çok din adamlarının iyi ve kötü özelliklerinden, örnekler vererek bahseder.⁴⁶² Aslında din adamı diye bir sınıfın olmadığını, dini sadece belirli şahısların, ırkların temsil etmediğini ve Allah’la kul arasına herhangi bir aracının olmaması gerektiğini Kur’an bize farklı ayetlerinde işaret etmektedir. Dini özelleştiren, belli bir millete has kılan Yahudiler, bu inançlarını Tevrat’a isnad ederler: “Eğer Rabb’ın koyduğu kuralları ve ilkeleri kabul edip bunlara uyarsanız, Rabb sizi bütün uluslardan üstün kılacağına söz vermiştir.”⁴⁶³

Halbuki Allah, Tevrat’ta da İncil’de de kitabına uyanları, inanıp iyi işler yapanları diğer uluslara hâkim kılacağına söz vermiştir. Uymayanları ise kötü akibet beklediğini bildirmiştir:

“Yok eğer Rabbin sözünü dinlemezseniz lanetler üzerinize gelecektir. Yeryüzündeki bütün uluslar için dehşet verici kötü bir örnek olacaksınız.”⁴⁶⁴

⁴⁵⁷ Ebu Davud, *age.*, Sünnet, Had: 4597, c. II, s. 208; İbn Mace, *age.*, Fiten, 3992, c. II, s. 1322.

⁴⁵⁸ Tirmizi, *age.*, İman, Had: 2641, c. V, s. 26; Geniş bilgi için bak., Unal, Hârun, *age.*, s. 484-494.

⁴⁵⁹ Aclûni, *age.*, had: 446, c. I, s. 150-151; Küleyni, *age.*, c. VIII, s. 35; Unal, Hârun, *age.*, s. 492.

⁴⁶⁰ İbn Teymiyye, *age.*, c. III, s. 345; Daha sonraları, “Ehl-i sünnet vel cemaat” olarak ifade edilecek olan inancın temelinde, kendileriyle ilgili rivayet edilen birçok ifadelere dayanmaktadır. (Keleş, Ahmet, *Ehl-i Sünnet (Bilimsel Birikim)*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 2006, s. 29; Geniş bilgi için bkz: Ahmed Selam, *Ma Ene Aleyhi ve Asbâbî Dirasetün fı Esbabi İttifakil-Ümmeti*, Dârü’l İbn Hazm, Beyrut 1998, s. 15-25.)

⁴⁶¹ Nisa, 4/123-124.

⁴⁶² Bakara, 2/40-163.

⁴⁶³ *Eski Ahit*, “Yasanın Tekrarı”, 26/16-19.

⁴⁶⁴ *Eski Ahit*, “Yasanın Tekrarı”, 28/25.

Buna benzer ifade Kur'ân'da da yer almaktadır.⁴⁶⁵ Kur'ân aynı zamanda Yahudi ve Hıristiyanların şahısları dayanak yaparak kendilerini haklı çıkarma çabasından, bu konuda aralarındaki tartışmalarından bize haber vermektedir. Örneğin: “*İbrahim, ne yahudi, ne de hıristiyan idi; fakat o, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru bir müslüman idi; müşriklerden de değildi.*”⁴⁶⁶

Kendi aralarında fırkalara bölünen ve ırkçılığa meyilli Müslümanlarda da böyle bir zihniyetin hâkim olduğu görülmektedir. Örneğin; Araplar kendi ırklarından olmayanları mevâli olarak adlandırıp onlara ikinci sınıf muamelesi yapmışlardır. Bu konuda birkaç hadis rivâyetiyle birlikte Arapların faziletleri ve üstünlükleri ile ilgili ciltlerle kitaplar yazılmıştır: “*Araplar Arapların eşitidir. Mevali de mevalilerin. Ey mevali içinizde Araplarla evlenmiş olanlar suç işlemiş ve kötü bir iş yapmışlardır.*”⁴⁶⁷ Hanefi mezhebinin fakihlerinden Serahsi ve Hanbeli mezhebinin meşhur fakihlerinden İbn Kudâme bu konuda şunu vurgulamaktadırlar: “*Siz ey Araplar, namazlarınızda sizin önünüze geçilemeyeceği gibi, biz, kadınlarınızla da evlenemeyiz. Allah, Hz. Peygamberi sizlerden göndermekle sizi bizden üstün kılmıştır.*”⁴⁶⁸

Halbuki, bu tür iddiaların Müslümanların geneline has olmadığını ve Allah Resulünden gelen gerçek hadislerle de çeliştiğini görmekteyiz. Örneğin, Resulullah; “*Başınıza Habeşli siyahi bir köle geçse de onu dinleyin, itaat edin*”, demek suretiyle, İslâm'ın, câhiliyetten kalma ırkçılık ve kabilecilik davasını ortadan kaldırdığı rivayet edilmektedir.⁴⁶⁹ Aynı zamanda Kur'ân'ı Kerîm'in bu konudaki uyarısı da herkese malumdur: “*Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve birbirinizi tanıyıp kaynaşasınız diye sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz Allah*

---

⁴⁶⁵ Nur, 24/57.

⁴⁶⁶ Âl-i İmran, 3/67.

⁴⁶⁷ el-Muttakî, Ali Alaaddin ebu Malik el-Hindi, *Kenzul-Ummal*, Beyrut, 1998, 8/24-28; Ayrıca bkz: Kolektif, *Uydurulan Din ve Kur'an'daki Din*, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 195.

⁴⁶⁸ Muvaffakuddin Ebu Muhammed Abdillâh b. Ahmed İbn Kudame, *el-Muğni ve's-Şerhu'l-Kebir ala Metni'l-Mukni' fi Fikhi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1984, c. VII, s. 372-375; Şemsüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ebi Ömer Muhammed b. Ahmed İbn Kudame el-Makdisi Şemsüleimme Şemsüddin es-Serahsi, *Kitabu'l-Mebcut*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1989, “Bâbu'l-Ekfa”, c. V, s. 22-24; Geniş bilgi için bkz: Hatiboğlu, Mehmed Said, *Kültürel Mirasımızı Tenkid Zerureti*, Otto Yay., Baskı:1, Ankara, 2009, s. 34.

⁴⁶⁹ *Buhârî*, “Ahkâm”, c. IV, s. 329.

*katında en üstün olanınız, Allah'a en çok saygı duyanınızdır. Allah her şeyi bilendir; her şeyden haberdar olandır.*⁴⁷⁰

İrkçılığın, kabileciliğin Müslümanlar üzerinde etkisini gösteren oluşumlardan biri de onların kurdukları devletlerin isimlerinde görülmektedir.⁴⁷¹

2.6.2.6. Kötülüğü Engellemeleri

İnsanlar bir arada yaşadıkları için kendilerine gelen kötülükleri de birlikte engellemeleri önemlidir. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim, insanları kötülükten nehyedip, iyiliği emreden bir grubun oluşturulmasını emretmektedir.⁴⁷²

Maalesef yukarıda da belirtildiği gibi tahrif olunmuş dinin din adamları kendilerini dinin, insanların muhafızları, aracılığı konumuna getirmekte ve onların işlediği kötülükleri genel af çıkarmakla kötülüklerini biraz daha yaygınlaştırmaktadırlar. Bunu yahudiler özel kul oldukları inancıyla, Hıristiyanlar ise günahlarını İsa'ya yükledikleri için yapmaktadırlar.⁴⁷³ Bu yanlışları engellemekten ziyade, din adamları sanki bir anlamda bu kötülüklerini onlara resmileştirmiştir.⁴⁷⁴ Allah Teâlâ, kötülüğü engellemeyen din adamlarının, bilakis bunu yapanları arkadaş edinenlerin daha büyük kötülük yaptıklarını, bunun için Dâvud ve Meryemoğlu İsa'nın diliyle lanetlendiklerini, dolayısıyla kendisinin de onlara gazab ettiğini bildirmektedir: *“İşledikleri kötülüklerden dolayı biri diğerine karşı çıkmazdı. Yapmakta oldukları şey ne kötüydü.”*⁴⁷⁵

Kur'ân-ı Kerim'in en çok üzerinde durduğu konulardan biri de iyiliği emretmek kötülükten nehy etmeğe teşviktir. İslam ümmetinin içinde böyle bir zümrenin varlığı şart olarak görülmüştür:

*“İçinizde insanları iyiliğe çağıran bir topluluk olsun, marufa uygun olanı istesin, kötülükleri karşı dursun. İşte umduklarını bulacak olanlar bunlardır.”*⁴⁷⁶

---

⁴⁷⁰ Hucurat, 49/13.

⁴⁷¹ Emevi, Abbasi, Osmanlı vs., gibi.

⁴⁷² Bkz. Âl-i İmrân 3/104, 110; Hud 11/116.

⁴⁷³ Katolik Kilisesi, *Din ve Ahlak İlkeleri*, Par., 1441; Cum'a 62/6.

⁴⁷⁴ *Yeni Ahit*, Pavlus ilaveleri 1. Timoteos, 2/6; Katolik Kilisesi, *age.*, Par., 1441.

⁴⁷⁵ Mâide, 5/79.

⁴⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/104; Tevbe, 9/71.

Şu anda ehl-i Kitap din adamları arasında böyle bir sorumluluğun ortadan kalktığını görmekteyiz. İçlerinde iyilerin olmasına rağmen kötülüğü engellemeyen birçok eski toplumlar Allah tarafından helak edilmiştir.⁴⁷⁷

2.6.1.7. İnsanları Aldatmaları ve Dini Değerleri Satmaları

Kur'an bize yaptıklarıyla kendilerini avutan, işledikleri günahlar konusunda; böyle şeylerle bir şey olmaz, nasıl olsa bağışlanacağız fikrine kapılanlardan bahseder. Hıristiyanlara ve Müslümanlara da zamanla sirâyet eden bu iddianın asıl sahipleri Yahudi din adamlarıdır:

“De ki: 'Ey Yahudiler! Bütün insanlar bir yana, yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız ve bunda samimi iseniz, ölümü dilesenize!’”⁴⁷⁸

“(Sözde) Allah'ı ve iman edenleri aldatırlar. Oysa onlar, yalnızca kendilerini aldatıyorlar ve bunun şuurunda değiller.”⁴⁷⁹

Arkalarından gelen Hıristiyanlar da aynı suçu işlemişlerdir. Hatta bunlar daha da ileri giderek Allah'ın insanlar için verdiği öğütleri, koyduğu kuralları, sorumluluğu ve bütün günahlarını Hz. İsa'ya yükleyerek cennete gideceklerini düşünmektedirler.⁴⁸⁰ Bunun için sadece din adamları sınıfından olan râhiblerine gelip itirafta bulunmaları gerekir.⁴⁸¹ Çünkü onlara göre Râhibler Tanrının hizmetçileri,⁴⁸² kendileri ise Onun sevdiği bendeleridir:

“Yahudiler ve Hıristiyanlar biz Allah'ın oğulları ve sevdiği kimseleriz, dediler. De ki: Öyleyse niçin günahlarınızdan dolayı size azap ediyor? Hayır siz onun yarattığı insanlardansınız. Allah, bağışlanma yolunu tercih edeni bağışlar; azabı hak edecek bir

⁴⁷⁷ Â'raf, 8/155; Eski Ahit, “Yaradılış”, 18/16-33 ; “Yasanın Tekrarı”, 28.

⁴⁷⁸ Cuma, 62/6.

⁴⁷⁹ Bakara, 2/9.

⁴⁸⁰ “O kendini herkes için kurtulmalık olarak verdi, bu tanıklık özel bir zamanda geldi.” (Yeni Ahit, Pavlus ilaveleri 1. Timoteos, 2/6.) Hıristiyanlara bu inancı Pavlus'un getirdiği açıktır. Şöyle devam ediyor: “Ben bu olaya bildiriçi ve haberci olarak atandım-yalan söylemiyorum-uluslara imanı ve gerçeği tanıtan öğretmen oldum.” (Yeni Ahit, Pavlus ilaveleri 1. Timoteos, 2/7.)

⁴⁸¹ Katolik Kilisesi, age., par., 878; Geniş bilgi için bkz: Polat, Kemal, age., s. 180; Bayındır, A., age., s. 85.

⁴⁸² “Baş Kâhin, Tanrıyla ilgili konularda insanlar yararına günahlara karşı armağanlar, sunular getirmekle ilgili işlere atanırlar.” (Pavusun ilaveleri, “İbranilere Mektup2”, 5/1.)

gayret içinde olana da azap eder. Gökler, yer ve bunların arasındaki her şey Allah'ın hâkimiyeti altındadır. Dönüş onadır.”⁴⁸³

Yahudi ve Hıristiyanların,–özel kul, sevgili masalları- onları şımarıklığa itmiş ve başkalarına karşı her türlü haksızlığa sevk etmiştir.⁴⁸⁴ İnsanların birçoğu kendilerini özel konuma getirdikleri zaman Allah'a kulluktan çıkıp şeytana ya da kendi nefislerine hizmet edebilirler. Allah'a ibadetlerindeki ihmal ve günahlarındaki ısrarın kökünde de en çok bu nedenler yatmaktadır. Bu söylediklerimizi isbatlama mahiyetinde Kur'ân, Yahudi, Hıristiyan ve Cahiliye geleneği içinde böyle bir din adamı grubun varlığından bahseder ki, Kitabı bilmeleri ve Ona uyacakları hususunda söz verdikleri halde, "dünyanın geçici yararını" tercih ederek, çıkarlarını gözetirler. Ancak buna rağmen, kendilerini "örnek dindarlar" olarak gösterirler:

*“Arkalarından o Kitaba mirasçı olan yeni bir nesil geldi. Şu en düşük olanın geçici menfaatine yapışır, “Allah bizi bağışlayacaktır” derlerdi. Öyle bir şey daha gelse onu da alırlardı. Allah'a karşı yalnızca gerçeği söyleyeceklerine dair o Kitapta onlardan alınmış bir sözün sorumluluğu altında değiller miydi? Üstelik onda olan bilgiye de sahiplerdi. Sakınanlar için hayırlısı Ahiret yurdudur. Aklınızı kullanmaz mısınız?”*⁴⁸⁵

Kur'ân'ın ifadesiyle geleneksel dini benimsemiş toplumların din adamlarının birçoğu dini menfaatlerden beslenirler. Bu menfaatlerini korumaları için gerçek dini gizlemeleri gerekmektedir. Ehl-i kitap ve Müslümanlar arasında sonradan oluşan birçok fırkaların din adamlarının da yaptıkları budur. Kur'ân-ı Kerim'in verdiği örneklerden, Allah'ın dininin öğrenilmesinin önündeki en büyük engellerden birinin de din adamları olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple Cenabı Hak tüm din mensuplarını şöyle ikaz etmektedir:

*“Ey Allah'ın kitabına tanık olanlar, insanlardan korkmayınız, benden korkunuz ve benim âyetlerimi geçici bir bedele satmayınız!”*⁴⁸⁶

Tarih boyunca (ister din adamı olsun ister olmasın), insanların aldanmasının, dini değerlerini satmasının en büyük nedeni dünya menfaatleri olduğunu söyleyebiliriz.

---

⁴⁸³ Mâide, 5/18.

⁴⁸⁴ Âyette ifade edilen Yahudi mantığı, diğer insanların kendilerine hizmet için yaratıldıklarını ve onlara karşı her türlü davranışın caiz olduğu inancına yol açmıştır.

⁴⁸⁵ Â'raf, 7/169.

⁴⁸⁶ Mâide, 5/44;

Nitekim, Ömer (r.a.), Müslümanların birçoğunun sonradan geldikleri durumu bize şöyle yansıtmaktadır:

*“Cenabı Hak bizi çok sıkıntılarla denedi sabrettik ama varlıkla denedi imtihanı kaybettik”.*⁴⁸⁷

Bu söz, günümüze kadar yaşanan olayları hem doğrulamakta, hem de çok güzel özetlemektedir.

2.6.1.8. İnsanların Mallarını Haksız Yere Yemeleri

Ahbâr (Yahudi din adamları) kendi cemaatlerinin iyi niyetini, okuma-yazma bilmemelerini istismar edip durumu kendilerine maddi gelir veya haksız nüfuz sağlayacak şekilde kullanmıştır.⁴⁸⁸

Kur’ân yağmacılık yapan din adamlarını şöyle uyarmaktadır:

*“Ey iman edenler! Ahbarlardan ve râhiblerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah’ın yolundan alıkoyuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele.”*⁴⁸⁹

Âyette geçen “insanların mallarını haksızca yerler” (ye’kulûne emvâle’n-nâs bi’l-bâtıl) ve “altını ve gümüşü biriktirirler” (yeknizûne’z-zehebe ve’l-fizza) ifadelerini Ebuzer-i Ğifari, Muaviye’nin yüzüne okumuştur da Muaviye “Burada benden değil din adamlarından (ahbâr ve ruhbân) bahsediliyor.” demişti. Fakat Muaviye Ebuzer’in ‘yaşayan yorumundan’ kaçamamış ve “Bu ümmetin ahbârı ve ruhbânı da sen oldun!” cevabını almıştı.⁴⁹⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de, Yahudi din adamları, Hıristiyan din adamlarından daha fazla kötülenmektedir. Irkçı ve dünyaya çok düşkün olmaları, başkalarına karşı kötülükleri caiz görmelerine sebep olmuştur: “Yahudilerin inançlarına göre, dinî bakımdan kendilerinden olmayan kimselere, hangi yol ve şartla olursa olsun, kötülük yapmak kendilerine farzdır. Eğer, öldürmeye güçleri yeterse, öldürürler; yapamazlarsa, malları

⁴⁸⁷ Muhammed Mescidi Camii, *Ehl-i Sünnet ve Şiada Siyasi Düşüncenin Temelleri*, İnsan Yay., Çev: Ejder Okumuş, İstanbul, 2012, s. 3.

⁴⁸⁸ Atalay, Orhan, *age.*, s. 32.

⁴⁸⁹ Tevbe, 9/34.

⁴⁹⁰ İbni Esir, *İslam Tarihi*, Çevr: Ağırakça Ahmet, Gümüş Basımevi, İstanbul, 1986, c. III, s. 119; Eliaçık, İhsan, *age.*, s. 64.

gasbetmek, hırsızlık yapmak ve yahut da çeşitli hile, tuzak ve desiseler kurarak bunu yapmaya çalışırlar.”⁴⁹¹

Aynı şekilde Hıristiyan ve Müslümanlardan da onlara benzeyenler az değildir. Tabii ki, Hıristiyanlığa ve Müslümanlığa yapılan kötülüğün bir kısmını da onlara kendi din adamları yapmıştır. Adiy b. Hatem şöyle anlatıyor: Resûlullah’ın (s.a.v.) huzuruna vardım. Bana: *‘Ey Adiy! Müslüman ol ki, selamette olasın’* dedi. Ben de: *‘Benim dinim var’*, dedim. Resûlullah (s.a.v.): *‘Ben senin dinini senden daha iyi biliyorum. Sen Rekusi⁴⁹² değil misin? Kavminin gelirlerinin dörtte birini harcamıyor musun?’* dedi. Ben de: *Evet*, dedim. Resûlullah (s.a.v.): *‘Fakat dinine göre bu sana helal değildir’* dedi. Adiy diyor ki: *‘Resûlullah bu sözü söyler söylemez hemen boyun eğdim.’*⁴⁹³

Müslümanlar arasında din adamlığına yer veren şia, kendileri ile ilgili şu inança sahiptirler: *“Cennet hakkında inen ayetler, ancak kendileri ve ehl-i beytile ilgilidir! Cehennem ve yer yüzündeki kötülerle ilgili indirilen ayetler ise düşmanları ve kendilerine karşı muhalif olanlar hakkındadır!”*⁴⁹⁴

Tabii ki, bu gibi düşüncelerin oluşmasında en büyük neden, din adamlarının, dini kendilerine has kılmaları olabilir.

2.6.1.9. Karşı Görüşlere Tahammül Etmemeleri

Kur’an-ı Kerîm’de, din adamları için kendilerine karşı gelenlerinin kimliğinin önemli olmadığı, kim olursa olsun ister babaları, ister evlatları, isterse de kendilerine gönderilen Allah’ın elçileri olsun, kendilerine karşı gelenlere aşırı nefret besledikleri ve hatta onları öldürmekten bile çekinmedikleri görülmektedir:

*“Onlardan önce Nuh kavmi, arkalarından da çeşitli gruplar yalanlamışlardı ve her ümmet kendi peygamberlerini yakalamaya kalkıştı. Onlar, hakkı batıl ile yok etmek için boşuna mücadele ettiler de Ben, onları yakaladım. İşte cezalandırmam nasıl mı?”*⁴⁹⁵

Dinden ve halktan beslenen hemen hemen bütün toplulukların önde gidenleri, din adamları yeniliklere ve Allah’tan gelen gerçeklere karşı aşırı tepki vermişlerdir. Bu tür

⁴⁹¹ *Eski Ahit*, Tesniye, 20/13-18; Râzî, *age.*, c. IV, s. 413.

⁴⁹² Rekusilik, Hıristiyanlıkla, Sabiilik arasında bir mezheptir.

⁴⁹³ İbn Hanbel, *age.*, had., 19273, c. XIV, s. 456.

⁴⁹⁴ Küleyni, *age.*, “Uşulu Kafi”, c. VIII, s. 35.

⁴⁹⁵ Mümin, 40/5.

tavırlarının asıl sebebi de; onların Allah'ın dinine ve halka bağlılıklarından, saygılarından değil, kendilerine olan saygınlığının kaybolmasından, menfaatlerinin, makamlarının elden gitmesinden korkmalarıdır. İncil'de de belirtildiği gibi, Hz. İsa'nın, bu tip din adamlarından çok çektiği görülmektedir:

“Vay sizlere dinsel yorumcular Ferisiler! İkiyüzlüler! Çünkü peygamberlere türbeler kuruyorsunuz ve doğru kişilerin mezarlarını donatıyorsunuz. Bir de diyorsunuz ki, “Biz atalarımızın günlerinde yaşamış olsaydık, onlarla ortak olup peygamberlerin kanını dökmezdik. Böylelikle, peygamberlerin canına kıyanların çocukları olduğunuza ilişkin kendinize karşı tanıklık ediyorsunuz. Öyleyse, atalarınızın yarım kalmış işini tamamlayın! Yılanlar, Engerekler soyu! Cehennem cezasından nasıl kaçıp kurtulacaksınız? İşte bu nedenle size elçiler, bilginler, eğitimler gönderiyorum. Bunların içinden bazılarını öldüreceklersiniz ve çarmıha gereceksiniz. Yine bazılarını sinagoglarınızda kamçılacaksınız. Böylece, yeryüzünde akıtılan her doğru kişinin kanı elinize bulaşmış olacak.”⁴⁹⁶

Bütün bunlar gösteriyor ki, her dönemde din adamlarının bir kısmı, kendi düzenlerini şeriat, kendi inançlarını din diye sunarak, Allah'a ve Resulüne karşı savaş açmışlardır. Bunu da Allah'ın dini ve şeriatı adına yaptıklarını söylemişlerdi.⁴⁹⁷ Allah'ın elçilerini kendi dinlerini ayakta tutmak (!) için öldürmüşlerdir.⁴⁹⁸ Örneğin, Yahudi din adamlarının Hz. Meryem'e iftira atmaları ve Hz. İsa'yla alay etmeleri ve birçok peygamberi öldürmeleri yüzünden Allah'ın onları lanetlediği görülmektedir:

“Sözlerinden caymaları, Allah'ın âyetlerini görmezlik edip kâfir olmaları, peygamberleri haksız yere öldürmeleri ve "bizim gönüllerimiz tok!" demeleri yüzünden onları lanetledik, türlü belalar verdik..” “Bunun bir sebebi de kâfirlik etmeleri ve Meryem'e büyük bir iftirada bulunmalarındır.” “Bir de Meryem oğlu İsa Mesih'i; yâni Allah'ın Elçisini biz öldürdük demeleridir..”⁴⁹⁹

Peygamberimiz de kendi döneminde din adamları tarafından en sert tepkiyi, nefreti görmüştür.

---

⁴⁹⁶Yeni Ahit, Matta, 23/29-36.

⁴⁹⁷ En'âm, 6/112.

⁴⁹⁸ Mâide, 5/70.

⁴⁹⁹ Nisa, 4/155-157.

2.6.1.10. Peygamber Düşmanı olan Din Adamı Örneği

Gizliden münafıklık yaparak Muhammed (sav)'e düşmanlığını sürdüren kişi, münafıkların reisi olan Abdullah ibn Ubeydir. Ancak Araplar arasında açıkça din adına Peygamberimize en büyük düşmanlığı yapanların başında, dinini değiştirerek manastıra çekilen ve râhib elbisesi giymiş bir din adamı olan Ebu Âmir er-Râhib'tir. Evs kabilesinden olan bu râhib, (Peygamberimizin geleceğini, sıfat ve alametlerini herkesten iyi bilmesine rağmen) Medine'ye geldiği ilk günden ona düşman kesilmiştir. Onunla mücadele etmek için Mekke'ye giderek müşriklere katıldı ve bütün savaşlara bizzat ya da dolaylı olarak katılmak suretiyle Arabistan'da sonuna kadar mücadele ettikten sonra yeni tuzaklar için Şam'a gitti. Peygamberimiz (s.a.v.)'e şöyle demişti: *“Seninle savaşan hangi kavim olursa olsun, ben de onlarla beraber olup sana karşı savaşacağım.”* Peygamberimiz ve kendi taraftarları tarafından bile fasık diye bilinen, ihtiraslarını tatmin etmek için ülkesini bile işgale hazırlayan bu din adamı Şamdan münafıklara mektup göndererek, İslam'ı içten yıkmak için onlara mescit yapmalarını önerdi ve kendisinin de yakında Bizans ordusuyla geleceğini söyledi.⁵⁰⁰ Mescit tamamlandıktan sonra oraya peygamberimizi de davet ettiler. Kur'ân-ı Kerîm'in bahsettiği ve Peygamberimizin yıktırma emrini verdiği *“Mescid-i Dıvar”*, Ebu Âmir'in önerdiği mescittir.⁵⁰¹

Müfessirlerin birçoğu Ebu Âmir, Ka'b ibn Eşref gibi birçok din adamlarının bu âyetin kapsamına girdiklerini söylerler⁵⁰²: *“Kendilerine kitab verilmiş olanların puta ve Tâğut'a inanıp, küfredenlere: Bunlar mü'minlerden daha doğru yoldadırlar, dediklerini görmedin mi?”*⁵⁰³

Sonuçta, Kur'ân ve elde edilen tarihi verilere göre denilebilir ki: Din adamlarının birçoğu bilerek veya bilmeyerek Allah'ın kutsal kitaplarının en büyük engelleyicileri olmuşlardır. Tevrat'ın karşısındaki en büyük engel hahamlar, İncil'in karşısındaki en büyük engel ruhbanlar, Kur'ân'ın karşısındaki en büyük engel de genelde kendi din

⁵⁰⁰İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Malik, *Sıratun-Nebeviyye*, thk., Muhammed Muhiddin Abdulhamid, Darul-Fikr, 1981, c. II, s. 144-145; Geniş bilgi için: Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, Çağ Yay., İstanbul 1992, c. I, s. 401.

⁵⁰¹Tevbe, 9/108.

⁵⁰²et-Taberi, *age.*, c. IV, s. 136-138; Zemaşşeri, *age.*, c. II, s. 91; Râzî, *age.*, c. IV, s. 101; İbn Kesir, *age.*, c. II, s. 372-373.

⁵⁰³Nisa, 4/51.

adamları olan bir kısım imamlar, şeyhler, mollalardır. Ancak şunu da belirtmemiz gerekir ki, her ümmetin kötü din adamları olduğu gibi iyi din adamları da olmuştur. Bunları birbirinden ayırd etmemiz için Allah'ın gönderdiği kitapları iyi okumamız ve elçilerini iyi anlamamız gerekmektedir.

Tarih boyunca bütün bunlar iyi analiz edilemediği için insanlar yanlış yola sürüklenmiş, dinleri tahrif edilmiştir. Sürekli olarak, Allah'ın yardımıyla yeni kitaplar ve elçiler gönderilmekle meydana gelen ihtilaflar giderilmiş ve insanlara asıl gerçekler yeniden öğretilmiştir. Artık bir daha kitap ve peygamber gönderilmeyeceği için son kitabı olan Kur'ân'ı ve elçisini bütün insanlığın iyi anlaması ve algılaması gerekmektedir.

2.6.2. Kur'ân'da Din Adamlarına Yönelik Övgüler

Tarihi süreç içerisinde tabii ki, iyi örnek olan, Allah'ın kitabını, dinini anlatan iyi din adamları örnekleriyle doludur. Bunların örnek vasıfları hem Kur'ân-ı Kerim'de anlatılmakta hem de geçmişte ve günümüzde bıraktıkları eserlerle, yaptıkları işlerle müşahede edilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'e göre onların özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

2.6.2.1. Allah'a Gereği Gibi Boyun Eğmeleri

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de, indirdiği kitabın ön kurallarına sadık kalıp, gereğini yapan ehl-i Kitab'ın kurtulacağından bahstemektedir:

*“İman etmiş olanlar; Yahudi, Hıristiyan ve Sabiiler. Bunlardan kim Allah'a ve Ahiret gününe inanır ve iyi iş yaparsa, onların ödülleri Rableri katındadır. Üstlerinde ne bir korku olur, ne de üzülmeler.”*⁵⁰⁴

Görüldüğü gibi, bu ayette ehli-kitab'ın hepsinin aynı olmadığı, içlerinde bazılarının Allah'ın kitabına bağlı oldukları vurgulanmaktadır. Ehl-i Kitab din adamları diğer insanlardan, ümmilerden farklı olarak, kendilerine verilen kitabı (Tevrat ve İncil) okuyan ve bu sebeble Allah'la, peygamberlerle ve şeraitle ilgili belli inanç ve bilgilere sahip kişilerdir. Bunların bir kısmı bu bilgileri olduğu gibi muhafaza etmiş ve hayatlarına yansıtmışlardır. Nitekim Medine döneminde de peygamberimiz (s.a.v.)'le karşılaşan bu din adamları son nebiye inanma şartına bağlı kalmış ve hemen Müslüman olmuşlardır. Hıristiyan din adamları içerisinde de kendi din adamlarının tahrif ettikleri

---

⁵⁰⁴ Bakara, 2/62.

dini kabul etmeyip, İsa'nın (a.s.) öğretilerini ve Allah'ın âyetlerini okuyup, yaşayanlar vardı. Kur'ân-ı Kerîm her ikisi ile ilgili şöyle bahseder:

*“Ama onların hepsi bir değildir; Kitap ehli arasında dik duran bir topluluk da vardır, gecenin belli vakitlerinde Allah'ın âyetlerini okur, ona boyun eğler.”*⁵⁰⁵

2.6.2.2. İyiliği Emredip, Kötülükten Sakındırmaları

Bildiğimiz gibi, Allah Teâlâ'nın Müslümanlara ve Müslümanlardan önceki bütün din mensuplarına genel bir emri vardır: *“İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak.”*⁵⁰⁶ Bir sonraki ayette Kur'ân bu emre uyan ehl-i Kitap mensuplarının varlığından bahsetmektedir. Zaten yukarıdaki özelliği taşıyanların böyle bir emre uyan kimseler olduğunu göstermektedir.

*“Bunlar Allah'a ve ahiret gününe inanan, marufa uygun olanı isteyen, kötülüklere karşı duran ve hayırlı işlerde yarışan kimselerdir. İşte iyi olanlar bunlardır.”*⁵⁰⁷

Aynı şekilde Müslümanların önde gelenlerine ve din adamlarına da Kur'ân-ı Kerîm birçok yerde, iyilikleri ayakta tutmak, kötülükleri terk etmek için teşvikte bulunur:

*“Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeğe çalışır ve Allah'a inanırsınız. Kitap ehli de inansaydı kendileri için elbette daha hayırlı olurdu. İçlerinden iman edenler de var, ama pek çoğu yoldan çıkmışlardır.”*⁵⁰⁸

İslam'da din adına iyi işleri emreden ve tavsiyede bulunan özel bir grup da mevcuttur. Bu grubun teşekkülü Hz. Ömer zamanında olmuş ve adına hisbe teşkilatı denilmiştir.⁵⁰⁹ Ancak böyle bir grubun varlığı diğer müslümanlar üzerinden iyiliği emir ve kötülükten sakındırma sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır.

2.6.2.3. Allah'tan Korkmaları ve Kibre Kapılmamaları

İyi ve samimi olan din adamlarının bir başka özellikleri de Rablerinden korkmalarıdır. Allah'ın kitabında olan bilgileri insanlarla paylaşır ve kendileri de ona uyarlar. Dünyalık

---

⁵⁰⁵ Âl-i İmran, 3/113.

⁵⁰⁶ Bakara, 2/44.

⁵⁰⁷ Âl-i İmran, 3/114.

⁵⁰⁸ Âl-i İmran,3/110

⁵⁰⁹ Polat, Fethi, *age.*, s. 148.

menfaat ve çıkar peşinde olmadan, dini ve siyasi kariyerlerini kaybetmekten korkmadan kendilerine gelmiş veya gelecek olan resullere, kitaplara uyarlar. Kur'ân-ı Kerîm örneğin, Mâide süresi 83. âyeti, kibre kapılmayan Hıristiyan din adamlarının, kıssislerin ve râhiblerin bazılarının Allah korkusunu ve teslimiyetlerini şöyle anlatır:

“...Onların içinde keşişler ve râhibler vardır ve onlar kibre kapılmazlar.” Bunlar Peygambere indirileni işittiklerinde tanıdıkları o gerçeklerden dolayı gözleri yaşarır. Derler ki: Rabbimiz! İnanmış; bizi şahitler arasına yaz!”⁵¹⁰

Âyetin de belirttiği gibi, Tevrat'a ve İncil'e gereği şekilde uyan Yahudi ve Hıristiyan din adamlarından bazıları, Resûlullah'a gönderilen Kur'ân'ı mütalaa etmiş ve gerçek peygamber olduğuna iman ederek Müslüman olmuşlardı.

2.6.2.4. Dini Değerleri Satmamaları ve Emanete Sadık Olmaları

“Kitap ehlinde öyleleri var ki, Allah'a inanırlar, size indirilene ve kendilerine indirilene -Allah'a boyun eğerek inanırlar. Allah'ın âyetlerini az bir değere değışmezler. Onların mükâfatı da Allah katındadır. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.”⁵¹¹

Bu âyetin bir öncesinde Allah, Resulüne şu gerçeği de haber vermektedir: Yahudi ve Hıristiyanların genelinin doğruları bildikleri halde o doğrulara ve Resûlullah'a uymayacaklarını ve kendi arzularına uymadıkça, gerçeği ve kendisini takip etmeyecekleri bildirilmektedir. Ancak Kur'an, dinlerini satmayıp doğruları kabul edenlerin az da olsa varlığından bahsetmektedir.

Kur'ân, emanetle ilgili de ehl-i Kitab'ın birbirlerine benzemeyen iki farklı özelliğinden bahseder. Bir tarafta hazine dolusu emanet verilen birinin sadakatinden, diğer tarafta bir dinara bile tamah edip geri vermeyen ehl-i Kitab örneğini vermektedir:

“Kitap ehli arasında öyleleri vardır ki, bir hazine emanet etsen onu sana geri verir. Öyleleri de vardır ki, bir dinar emanet etsen, tepesine binmedikçe geri vermez. Onların böyle yapmaları: "Şu kör cahillere karşı sorumluluğumuz yoktur" demelerinden dolayıdır. Onlar bu yalanı Allah'a karşı, bile bile söylerler.”⁵¹²

---

⁵¹⁰ Mâide, 5/82-83.

⁵¹¹ Âl-i İmran, 3/199

⁵¹² Âl-i İmran, 3/75.

2.6.2.5. Yardımlaşmaları ve İnfakta Bulunmaları

Yardımlaşma ve infak etme, Kur'ân-ı Kerîm'in en çok dile getirdiği hususlardan biridir.

İnsanlar kendi aralarında içtimai birliği, adaleti sağlamak için birbirlerine yardım etmek ve Allah'ın rızasını kazanmak için infak etmek mecburiyetindedirler. Bütün din mensupları arasında iyi niyetli, insanlara iyi davranan ve yardımlaşan insanlar arasında din adamları da bulunmuştur. Kur'ân bunlardan övgü ile bahseder:

*“Sakınanlar; yürekte inanan, namazı tam kılan ve kendilerine verdiğimiz rızıktan hayır yapanlardır.”*⁵¹³

Bu konuda sunduğumuz âyetler sadece din adamları ile ilgili olmasa da din adamlarının bazıları bu ayetin kapsamına girmektedir. Âyette daha genel ifadeyle şöyle buyrulmaktadır: *“İyilik, yüzünüzü doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. İyilik, kişinin Allah'a, Ahiret gününe, meleklerle, Kitaba ve peygamberlere inanmasıdır. Mal sevgisine rağmen onu; yakınlığı olanlara, yetimlere, çaresizlere, yolda kalanlara, isteyenlere ve esirlere vermesidir. Namazı dosdoğru kılması ve zekâtı vermesidir. Bunlar anlaşma yaptıkları zaman da yükümlülüklerini yerine getiren kimselerdir. Aşırı baskıya, büyük zorluğa ve baskın anına karşı dayanıklı olurlar. Özü sözü doğru olanlar işte bunlardır. Allah'tan çekinenler işte bunlardır.”*⁵¹⁴

Bu âyette ifade edilen iyilikler, insanlık tarihinin bütün toplulukları için genel kabul görmüş ilkeleri kapsamaktadır.

2.6.2.6. Müslüman Olmaları ve Allah Yolunda Savaşmaları

*“Onlar kendilerine Kitap verdiğimiz kimselerdir. O Kitaba hakkıyla uyanlar var ya, Kur'ân'a işte onlar inanırlar. Onu görmezlik edenler de kaybederler.”*⁵¹⁵

Tefsir kitaplarında bunların bazılarının Abdullah b. Selam, Esed b. Ubeyd vs. kimilerin isimleri verilir. Necranlı bir grup Hıristiyan heyetinin Müslüman olması ve bütün bunlarla ilgili birkaç âyetin nazil olduğu bildirilir.⁵¹⁶

⁵¹³ Bakara, 2/3.

⁵¹⁴ Bakara, 2/177.

⁵¹⁵ Bakara, 2/121.

⁵¹⁶ İbn Kesîr, *age.*, c. II, s. 420; Râzî, *age.*, c. VIII, s. 166.

“Nice Peygamberler gelip geçti ki onlarla beraber, kendisini Allah’a adanmış birçok rabbanîler savaştı. Onlar, Allah yolunda başlarına gelen zorluklar sebebiyle asla yılmadılar, zayıflık göstermediler, düşmanlarına boyun da eğmediler. Allah böyle sabırlı insanları sever.”⁵¹⁷

Yukarıda bazı ehl-i Kitap din adamları üzerinden bahsettiğimiz örneklerin, Müslüman önderleri ve onların arasındaki din adamları için de söz konusudur.

“Allah yolunda, sizinle savaşanlarla savaşın ama haksız saldırı yapmayın. Allah, haksız saldırı yapanları sevmez.”⁵¹⁸

Bilindiği gibi, Allah Kur’ân’da bir kavmi, grubu veya şahısları örnek verirken, onlar üzerinden genele de hitap etmektedir. Çünkü Kur’ân, kıyamete kadar örnek alınacak ve hükmü bütün insanlığı kuşatarak baki kalacak olan tek kitaptır. Bu sebeple ehl-i Kitap’la veya geçmiş kavimlerle ilgili geçen olaylar, günümüze kadar olanları ve bizden sonrakileri de kapsamaktadır. Eğer birileri Kur’ân-ı Kerîm’deki her hangi bir olayı veya şahısları o döneme has kılarak günümüze taşıyamıyorsa, böylelerinin Kur’ân-ı Kerîm eskilerin masallarıdır diyenlerden farkı kalmamaktadır. Yediyüzden fazla âyetin anlatmak istediğini, sadece tarihte yaşamış bir kavmin hikâyesi olarak görmek, Mekke müşriklerinin mantığını benimsemek olur. Onların Kur’an’a yaklaşımı *“eskilerin masalları”* şeklinde idi. Yahudilerle ilgili âyetlerin çoğu Medine’de değil, yahudilerin yaşamadığı Mekke’de inmiştir. Çünkü her insanın Yahudileşme tehlikesi vardır. Fatıha’nın sonu da buna işaret eder: *“Allah’ım bizi Yahudileştirme, bizi Hıristiyanlaştırma,”* demektir.⁵¹⁹

Allah Teâlâ’nın gönderdiği Kitaplarda olaylardan ve kavimlerden bahsetmesi insanların tarihsel bakışlarını evrenselliğe dönüştürmek içindir. Çünkü insanların her dönemde yaptıkları bir sonraki dönemin ya aynısı ya da benzeri olarak tekrar edebilir. Bu yüzden eski kavimlerde ve ehl-i Kitap’ta kast edilen din adamları örneklerinin tarihte kalmadığını ve çağımızda da her zaman onlarla karşılaşacağımızı göz önünde bulundurmamız zorundayız. Böyle bir bakış tarzı Kur’ân-ı iyi algılamamıza, din adamlarının özelliklerini iyi öğrenmemize vesile olur. O zaman onların hangisini örnek

---

⁵¹⁷ Âl-i İmran, 3/146.

⁵¹⁸ Bakara, 2/190.

⁵¹⁹ Tirmizi, “Tefsir”, 2; İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur’an*, Düşün Yay., İstanbul, 2012, c. V, s. 19.

alacağımızı ve hangisini safdışı bırakacağımızı iyi kavramış oluruz. Aksi takdirde onlarla olan ilişkilerde ölçü kaçırılır, tahrife, delalete yol açılmış olur. Nitekim Hıristiyanların aşırı sevgiden Hz. İsa'yı ve bazı din adamlarını kutsadıkları gibi, Müslümanların içinde olan birçok fırkalar da Resûlullah (sav.)'ı, sahabileri ve bazı din adamlarını kutsamışlardır.

2.7. İslam Dünyasına Din Adamının Etkileri

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bütün bu din adamlarının isimleri, anlamları ve görevleri, onlara yapılan eleştiri ve övgüler hakkında bilgi verdikten sonra, tanımladığımız din adamları örneklerini İslam'la mukayese edersek, İslam'da din adamı olup olmadığı daha iyi anlaşılacaktır.

Tezimizin bu kısmında bize göre, dinimizin özünde olmayıp fakat sonradan ona sirayet eden din adamı ve din adamlığı kurumunun varlığından bahsedilmeye çalışılacaktır. Kur'ân-ı Kerîm'in din adamlarına bakış tarzından ve yaptığımız değerlendirmelerden sonra gerçek dinle, din adamlarının topluma yansıttığı dinin arasındaki farkın ne olduğunu göstermeye gayret edeceğiz.

2.7.1. Ehl-i Kitab'ın Tesiri

İslam'dan önce gönderilen kitapların, din adamları tarafından yorumlanarak tahrif olduğu ve bu yolla birçoğunun hükümlerinin değiştirildiği ya da yok edildiği bilinen bir gerçektir. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerîm'de, Müslümanların da önceki kavimler gibi uyarılarak kendi kitaplarını tahrif etmemeleri, insanları kandırarak, O'nun asıl amacından uzaklaştırmamaları istenmektedir.

Ehl-i Kitab'ın din adamları eliyle geldiği durumu Kur'ân şöyle özetler:

*“Kendilerine öğretilen hükümlerin önemli bir bölümünü de unuttular. İçlerinden pek azı hariç onlardan daima bir hainlik görürsün .”*⁵²⁰

Din adamları zamanla güçlenip söz sahibi olmalarıyla birlikte, kendilerine has kurallar ve şartlar oluşturmaya başlamışlardır. Koydukları bu kuralları ve şartları yürütmek için de din adamı makamlığını dayatmacı bir sisteme dönüştürmüşlerdir.⁵²¹ İlk önce İsrail

---

⁵²⁰ Mâide, 5/13

⁵²¹ Eski Ahit, Levililer. 6/1-19.

oğullarının seçilmişliğini bir ayrıcalık olarak, sonra da kendi içlerinde din adamları sınıfının seçilmişliğini bir ayrıcalık olarak görmeye başlamışlardır. Yeni gönderilen peygamberlere inanmama ve onlara karşı gelmelerinin arkasında da bu ayrıcalıklı olma düşünceleri yatmaktadır. Biz varken niye bizim sınıftan olmayanlara peygamberlik geliyor diyorlardı...⁵²² Ehli-Kitap din adamları, kendilerine gönderilen elçilerin peygamberliklerine inanmadıkları için değil, onları kıskandıkları, çekemedikleri ve kurdukları düzenlerine çomak sokulduğu için karşı geldikleri görülmektedir. Allah Kur'an'da onları böyle tanımlıyor:

*“Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar. Kendilerine zarar verenlere gelince, işte onlar inanmıyorlar.”*⁵²³

Bildikleri, gördükleri halde, inadına gerçeklerin üzerini kapatanlar kendilerine zarar verdikleri gibi, kendilerine güvenen topluma da zarar vermektelerdir. “Günah işleyen herkes, suçlu olduğunu bilmektedir. Ama onun, kendince haklı bir sebebi ve o günahı işlemekle ulaşmak istediği bir hedefi olur. Ancak o yol, kendini istediği hedefe değil cehenneme götürmektedir. Aslında kâfir olmanın da bu olduğu söylenebilir.”⁵²⁴

Eski ahitte Yahudi din adamlarıyla ilgili: *‘Sözlerinden caydıkları için onları lanetledik, kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimeleri yerlerinden kaydırarak tahrif ederler.’*⁵²⁵

Maalesef Müslümanların birçoğu için de, Yahudi din adamları örneği üzerinden yapılan uyarı fazla sürmedi. Fazla sürmeyeceğini Allah Teâlâ bildiği için Kur'an-ı Kerim'i korumayı kendi üzerine almıştır.

Allah Resûlu de insanları iyi tanıdığından ve tarihteki olayları iyi bildiğinden kendi ashabını şöyle uyarıyordu: *‘Sizden öncekilerin izlerini, şüphesiz arşın-arşın, karış-karış*

---

⁵²² Böyle bir iddia bize, İblis'in Âdem'e karşı gelişinin farklı bir versiyonunu hatırlatıyor. Bu tip karşı durmada artık ne kendisinin, ne de muhatabının haklı olup olmadığı aranmaz. Çünkü ön yargılarda akıl, mantık ve bütün değerler göz ardı edilip, nefret, kibir, kıskançlık öne çıkmış oluyor. Aynen İblis'in cehennemi bile göze alıp, Adem'e düşmanlık etmesi gibi.. Aslında İblis, Âdem'in bir suçu olmadığını bildiği halde, Allah'a karşı gelmenin hıncını ondan ve evlatlarından alıyor. Bu aynen dinden ve peygamberden anlayışı olan ehli-Kitap'ın, peygamberlere karşı gelmesine benziyor. (Â'raf, 7/16-17)

⁵²³ En'âm, 6/20.

⁵²⁴ Bayındır, Abdülaziz, *Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*, Süleymaniye Vakfı Yay., Baskı: 4, İstanbul 2011, s. 45.

⁵²⁵ *Eski Ahit*, Yeremya, 7/22-24; 8/8.

*takip edeceksiniz. Onlar bir kertenkele deliğine girmiş olsalar, siz de gireceksiniz. Dedik ki; Yahudi ve Hristiyanları mı? Ya kimi olabilir? dedi.*⁵²⁶

2.7.2. Farklı Din ve Kültürlerin Tesiri

Müslümanlar'ın fethettikleri ülke halklarının hepsi farklı dil ve ırklara, kültür ve medeniyetlere, örf ve adetlere sahip olan halklardı. Dolayısıyla Mecusi, Yahudi, Hristiyan, putperest gibi birçok din mensupları İslam dinine girmişlerdir. Bunlardan bir kısmı İslam'a girse bile eski inançlarından tam sıyrılmamış, bir kısmı müslümanlara zarar vermek ve onu içten yıkmak için müslüman gözükmüş, diğer bir kısmı maddi çıkarları için müslüman olmuşlardır. Bunlar iyi veya kötü niyetle eski akidelerinden bir kısmını İslam toplumuna taşımış ve Müslümanlar arasında yayılmıştır. İslamiyet'te daha önce tartışılmayan, Müslümanların daha önce söylemeye cesaret edemedikleri birçok önemli meseleler bu yabancı unsurlar tarafından gündeme getirilmiştir.⁵²⁷

İslam'ın Mecusiliğin, Hinduizmin, Hristiyanlığın yaşandığı bir bölgede yayılması, İslam'a yeni giren müslümanların, özellikle Türkler üzerinde önemli etkisi oldu. Türkler, İslamiyetten önce farklı amillerin etkisiyle devamlı surette din değiştirmişlerdir.⁵²⁸ Haliyle bu durum onların sosyo-kültürel hayatlarında derin tesirler meydana getirmiştir.⁵²⁹ Bu ise Türklerin itikadi çerçevede muayyen bir ölçülerinin olmadığını, laiklik prensibinin tatbikatının onlarda gerçekleştiğini göstermektedir. Mistik dinlerden Maniheizmi kabul ettikten sonra, et yiyen göçebe ve savaşçı bir topluma et yemeyi, adam öldürmeyi yasaklayan ve mistik unsurları ihtiva eden bu dinin, insanlara dünyadan el-etek çektirerek yumuşaklık (uyuşukluk) telkin etmesi Türkler üzerinde menfi tesir oluşturduğunu söyleyebiliriz.⁵³⁰

---

⁵²⁶ *Buhârî*, "İ'tisam bi's-Sünne", 14, had., 7320, c. IV, s. 368.

⁵²⁷ Ebu Zehra, Muhammed, *İslam'da Siyasi İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, Terc., Abdülkadir Şener, Hisar Yay., İstanbul, s. 163; Paslı, Cemil, *İslam Düşüncesi Tarihinde İlk Akılcılar*, Yüks. Lis. Tezi, Konya 2000, s. 26.

⁵²⁸ Türkler din konusunda en geniş Mûsamahaya sahip milletlerdendir. Tarihte türkler kadar çeşitli dinlere giren başka bir millet yoktur. (Fatih M. Şeker, *İslamlaşma Sürecinde Türklerin İslam Tasavvuru*, TDV., Yay., Ankara, 2010, s. 105; Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milletçiliğinin Meseleleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999, s. 15.)

⁵²⁹ Fatih M. Şeker, *age.*, s. 106..

⁵³⁰ Fatih M. Şeker, *age.*, s. 116.

Hinduları ve göçebe Türkleri 70'den 400'e ulaşan tilmizleriyle (274-279) İslam'a davet etmeye çalışan ilk Müslüman din adamı Hallâc-ı Mansurdur.⁵³¹

2.7.3. Siyasi Olayların ve Maddi Menfaatlerin Etkisi

Kur'ân'ın asıl amacından, peygamberin örnek yaşamından kaymaların çoğu, Müslümanların içindeki sosyal, siyasi karmaşalardan kaynaklanır olmuştur. Bu karmaşada siyasi kurnazlıkların Kur'ân'a arz edilmesiyle Kur'ân'ın, Müslümanlar arasında kendi amaçlarına hizmet eden bir kitaba dönüşmeye başladığı söylenebilir. Hatta sonradan oluşan birçok mezhep sadece kendi görüşlerini ispatlama amacıyla Kur'an'ı kullanır olmuştur. Bu konuyu iki başlık altında açıklamak yerinde olacaktır:

2.7.3.1.Hâriciler

İslam'da din adamının teori ve pratik olarak ilk oluşumunun sebebi daha çok siyasi olaylardır. Bunun en iyi örneği ise Hâricilerdir. Kur'ân'ın âyetlerini Müslümanlar arasında siyasi amaçla ilk çarpıtanlar Emeviler olmuş ve bu çarpıtmayı ilk benimseyenler ise Hâricilerdir. İslam tarihinde ilk kez Hâriciler âyetleri bağlamından koparıp, sadece bir âyetin son bölümünden etkilenip dinde genel hükme varmışlardır. Kur'ân-i üsluba ve nebevi hikmete yabancı olan bu bedevi grup, sonradan kendi içlerinde sistemleşip bir ekol oluşturmuşlardır. Hâriciler, içlerinden seçtikleri emir'e (din adamına) biatın şart olduğunu, biat etmeyenlerin dalalet üzere ölmüş olduğuna inanmaktadırlar. Kendileri gibi düşünmeyenlerin kâfir olduğunu, bu sebeple malı ve canı kendilerine helal olduğunu iddia ederler.⁵³² Asıl amaçları, Allah adına bütün insanların idaresini kendi ellerine geçirmektir.

Hâriciler, Hüküm Allah'ındır âyetini asıl amacından saptırmakla Ali (r.a.) gibi birini Allah'ın hükmünü yerine getirmemekle itham etmişlerdir.⁵³³ Yaşanması ve uygulanması gereken bir hükmü slogana, zikre dönüştürüp, sadece dilde kullanmaları, onların hoşlarına gitmiştir. En ibretlik olanı ise şudur: Aralarında bir hakem tayin edilmesini isterler. Halbuki, Allah kendi hükümlerine bir aracı konmasını asla istememektedir.

⁵³¹ Hallâc-ı Mansur, Gazali'ye kadar âlimler tarafından Müslüman kabul edilmeyen Mecusi torunudur. Hallac; Pavlus'un "*İsa bende yaşıyor*" sözünün bir benzerini "*Enel Hak*" tecessüd (Allah'ın insan şekline bürünmesi) inancını getirmiştir. Hallac; "*Ben sevgilimin/Allah'ın kendisiyim, O da bendir. Biz iki bedene hulul etmiş iki ruhuz*" der. (Merdin, Sadettin, *İslamın Pavlusları*, Süleymaniye Vakfi Yay., İstanbul, 2012, s. 51; Geniş bilgi için bkz: Uludağ, Süleyman, "Hallac-ı Mansur", *DİA.*, c. XV, s. 379.)

⁵³² Ebu Zehra, Muhammed, *age.*, s. 78.

⁵³³ Halbuki Ali (r. a.), Allah'ın hükmü gereği İslam hilafetine karşı gelen Muaviye ile savaşıyordu.

Kur'ân'da Resûlullah'ın bu konuda nasıl uyarıldığı görülmektedir: “*Allah'tan başka bir hakem mi arayacağım? Halbuki O, kitabı size açık olarak indirmiştir.*”⁵³⁴

Ancak Hâriciler, Yahudi ve Hıristiyan din adamları gibi Allah'ın bir işte verdiği hükme (başka mecralara çekmek için) başka hakemler koymakla kendileri şirke girmişler ve Ali (r.a.) ve Muaviye taraftarlarına müşrik demişlerdir.⁵³⁵ Çok geçmeden kendi iddialarına karşı gelen Hâriciler, bu kez Ali'nin (r.a.) Allah'tan başka hakem kabul ettiğini, dolayısıyla bu sebeble onun kâfir olduğunu söylemişlerdir. Böylece ‘*hüküm Allah'ındır*’ deyip, hükmü kendi ellerine alan çok kimse Kur'ân üzerinde kendi yorumunu yapmaya çalışmış ve bu yorumlar çoğaldıkça parçalanma ve tefrika artmaya başlamıştır. Kitabı kendi görüşlerine, yorumlarına alet ederek itibarsızlaştırmanın, Kur'an'dan ilk kopma ve uzaklaşmanın da bundan sonra başladığını söyleyebiliriz.

Dinin tek sahibi Allah olduğu için, din konusunda bütün kuralları ve hükümleri sadece Allah koymuştur.⁵³⁶ Fakat zamanla insanlar her peygamber döneminden sonra Allah'ın koyduğu bu sınırı aşarak, ya peygamberlerini ya da kendilerini idare edenleri veya bilgili şahısları din konusunda yetkili görmeğe başlamıştır. Tabii ki bu olumsuzlukların kökünde, Allah'ın kitabını, dinini gereği gibi algılamamanın ve münafıkların kurduğu tuzaklara düşmenin nedeni denilebilir.

Müslümanlar arasında ilk din adamını oluşturmaya çalışan ve bir işte Allah'ın emri olduğu halde, yerine son kararı kendilerinin hakem tayin ettiklerinin vermesini isteyenler de Hâriciler olmuştur.⁵³⁷

Dolayısıyla Allah Teâlâ her dönem, insanların bu tür yanlış inançlarını, özellikle din adına uygulanan kuralları yıkmak için yeni peygamber veya kitap gönderip, şu mesajı iletmektedir:

---

⁵³⁴ En'âm, 6/114.

⁵³⁵ Ebû Zehra, *age.*, s. 78.

⁵³⁶ Yunus, 12/40.

⁵³⁷ Ebû Zehra, *age.*, s. 78-79; Müslümanların seçtiği halifeye ve İslam devletine karşı isyan edenlerle ilgili Allah'ın hükmü açık olduğu halde, “*Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın, aşırı gitmeyin; doğrusu Allah aşırı gidenleri sevmez.*” (Bakara 2/190) Hâriciler aralarında hüküm vermek için Amr b. As ile Ebu Mûsa el-Eşari'yi hakem tayin etmişlerdir. Sonra da kendilerinin hata yaptıklarını anlayıp tevbe etmiş ve tevbe etmeyenleri ise kendileri dışında kâfir olarak adlandırmışlardır.

*“İçinde Allah’ın hükmünün bulunduğu Tevrat yanlarındayken, onlar nasıl oluyor da senin hakemliğine başvuruyorlar ve ondan sonra da senin (Tevrat’ta) verdiği hükümlerden yüz çevirirler? Onlar inanmış kimseler değildir.”*⁵³⁸

Bu âyetin ve bundan sonraki birkaç âyetin iniş sebebi ve konusunun ne olduğu çok açıktır. Hem tefsir hem hadis kitaplarında farklı vecihlerle anlatılan olayın kısa muhtevası şöyledir: *“Yahudiler Resûlullah’a içlerinden zina etmiş bir erkek ve bir kadın getirdiler. Resûlullah da onlara: “Kitabınızda ne buluyorsunuz?” dedi. “Yüzlerini karalarız ve eşeğe tersine bindirip dolaştırarak rezil ederiz.” dediler. Resûlullah, “Mûsa’ya Tevrat’ı indiren Allah için söylemenizi istiyorum; Kitabınızda Tevrat’ın cezasını böyle mi buluyorsunuz?” dedi. İçlerindeki bir genç “Hayır. Kitabımızda zinanın cezası recimdir.” dedi. Fakat biz önderlerimizden birini zina ederken yakaladığımızda bırakıyor, zayıf birini yakaladığımızda ise cezayı uyguluyorduk. Sonra zayıfların isyanı üzerine ortaklaşa böyle bir hüküm uygulamaya başladık.”* *“Resûlullah onlar hakkında Allah’ın kitabındaki hükmü verdi ve recim edildiler.”*⁵³⁹

Diğer âyetlerin de bunun üzerine indiği söylenmektedir.⁵⁴⁰

Kur’ân’da yapılan en büyük ikazlardan biri, sonraki âyetlerde peş-peşe sıralanan tehditlerdir: *‘İşte onlar kâfirlerin ta kendileridir’, ‘İşte onlar zâlimlerin ta kendileridir’, ‘İşte onlar fasıkların ta kendileridir.’*

Bu âyetlerle ilgili tefsir kaynaklarında İslam âlimleri farklı görüşler beyan etmişlerdir. Bu konuda en yaygın açıklama ve yorumlardan bir kaçış şöyledir:

Bu âyetlerle ilgili Taberî şunu söylemektedir: *“Bunlar o kimselerdir ki, Allah’ın kitabında indirdiğiyle hükmetmezler. Lakin onu değiştirir ve başka hükmü uygulurlar. Allah’ın kitabında indirdiği açık hakikati gizlerler. Yerine bir başka hükmü gösterip onunla hüküm verirler ve başkalarını da böylece günaha sokarlar.”* İmam Taberî neticede ise şunu vurgular: *“Ehl-i Te’vil, “kâfir” sözünde ihtilaf etmişlerdir.”*⁵⁴¹

Ali, ibn Ebu Talha’dan rivayet ettiğine göre Abdullah ibn Abbas, Mâide 44-46 ile ilgili âyetleri şöyle yorumlamıştır:

⁵³⁸ Mâide 5/43.

⁵³⁹ İbn Kesîr, *age.*, c. III, s. 137-138; Taberî, *age.*, c. IV, s. 589; Reşit Rıza, *age.*, c. VI, s. 508.

⁵⁴⁰ İbn Kesîr, *age.*, c. III, s. 138; Reşit Rıza, *age.*, c. VI, s. 509.

⁵⁴¹ et-Taberî, *age.*, c. IV, s. 592.

*“Kim bilerek Allah’ın indirdiğini inkâr ederse, o kâfirdir. Kim de kabul eder, ancak onunla hükmetmezse, o zâlim ve fasıktır.”*⁵⁴² İbn Kesîr, İbn Cerir’den rivayetle şunu söyler: *“Bu âyet Allah’ın indirdiğiyle hükmetmeyen ehl-i Kitap hakkında indirilmiştir.”*⁵⁴³

Abdurrezzak Şabii’den, *“Bu âyet müslümanlarla ilgilidir. Zâlimlerle ilgili âyetle Yahudiler, fasıklarla ilgili âyetle de Hıristiyanlar kastedilmiştir”* der.⁵⁴⁴

Bize göre, Kur’ân-ı Kerîm’de, konu ile ilgili anlatılmaya çalışılan meselenin özetinin şu olduğu kanaatindeyiz. Şimdi bu âyetleri peş-peşe sıralayarak okuyup, anlamaya çalışalım:

*“İçinde hidâyet ve nûr bulunan Tevrat’ı, elbette biz indirdik. Teslim olmuş peygamberler, Yahudilere hükmederler, kendilerini Tanrıya adanmış zâhitler, âlimler de, Allah’ın kitabını korumakla görevlendirildiklerinden (onunla hüküm verirlerdi ve onu gözetleyip kollarlardı. “Ey Allah’ın kitabına tanık olanlar, insanlardan korkmayınız, benden korkun, âyetlerimi az bir paraya satmayınız! Kim Allah’ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.”*⁵⁴⁵

“...Kimler Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse işte zâlimler onlardır”.⁵⁴⁶

*“İncil ehli de Allah’ın onda indirdikleriyle hükümsinler, Allah’ın indirdiğiyle hükmetmeyenler sapkınlardır.”*⁵⁴⁷

Allah Teâlâ, bu âyetlerde ehl-i Kitap’ı Allah’ın kitabı yanlarında olduğu halde, kendi din adamları olan haham ve râhiblere uydukları ve itaat ettikleri için tekfir etmiştir. Kendilerine indirilmiş olan kitaplarına uymamaları, onu biz anlamayız veya bize hitap etmiyor deyip, sadece din adamlarının eline bırakarak oradan âyetleri gizlemek veya yorumlamak suretiyle kendi isteklerine göre hüküm çıkarmaları sonucu ehl-i Kitap’ın Allah’ın isimlendirdiği kâfirler, zâlimler, fâsıklar zümresine girdikleri ifade edilmektedir. Her ne kadar da bu âyetlerde ehl-i Kitap’ın yaptıklarından örnek verilse de âyetin sonu genele hitap ediyor. *“Kimler Allah’ın indirdiğiyle hükmetmezse kâfirlerin*

⁵⁴² İbn Kesîr, *age.*, c. IV, s. 143.

⁵⁴³ İbn Kesîr, *age.*, c. IV, s. 143; et-Taberî, *age.*, c. IV, s. 593.

⁵⁴⁴ İbn Kesir, *age.*, c. IV, s. 143.

⁵⁴⁵ Mâide, 5/44.

⁵⁴⁶ Mâide, 5/45

⁵⁴⁷ Mâide, 5/47.

ta kendileridir’, ‘*Kimler Allah’ın indirdiğiyle hükmetmezse zâlimlerin ta kendileridir*’, *Kimler Allah’ın indirdiğiyle hükmetmezse fâsıkların ta kendileridir.*’

Allah Teâlâ, bu âyetlerde aynı suçu işleyenlere farklı tabirler kullansa da ayetleri bir bütün olarak değerlendirdiğimiz zaman, her üç tabirin böyle bir suçu işleyene şamil edildiğini görmekteyiz.⁵⁴⁸

Müslümanlar içerisinde birçok aşırı grupların ve Hâricilerin bu âyetleri sadece mezheplerinin ileri sürdüğü şeriatla hükmetmek gibi bir kaideye indirilmesi ve ancak siyasete alet ederek, idari işlerde şeriatın gereklerini yapanların Müslüman ve sadece onların idare ettiği ülkelerin de İslam ülkesi olduğunu iddia etmeleri, âyetleri çarpıtma ve yorumlamadan kaynaklanmaktadır.⁵⁴⁹ İşte bu, Allah’ın Müslümanlara şart kılmadığı bir amaç uğrunda savaşmalarına ve kaldıramayacakları sorumluluklara yönlendirmektedir. Önemli hüsuslardan biri de bu ayetlerin indiği dönemlerde, Yahudi ve Hıristiyan din adamlarının dini ve şeriatı kendilerine hâkim kıldığı iddia edilmekte, ancak kendi kitaplarında yazılı olan bu hükümleri uygulamamalarına ve tahrif etmelerine dikkat çekilmektedir. Çünkü âyetlerde ifade edildiği üzere onlar Allah’ın kitabındaki hükümleri kabullenmeyince, onu belli şahıslara şamil ediyor, ya gizliyor, ya belli amaçlar için kullanıp onlardan maddi kazançlar elde ediyorlardı. Ya da en önemlisi din adamları tarafından bu gibi âyetler yorumlanıp Allah’ın bu konudaki hükmü budur deyip, kendilerince şeriat ve dini kurallar uyguluyorlardı. Yâni, din adamlarının yorumları Allah adına, din adına yerine getirilmiş oluyordu. İşte Kur’ân-ı Kerîm’in ifadesiyle *“böyle yapanlar kâfirlerin, zâlimlerin, sapıkların ta kendileridir.”* buyurulmaktadır.⁵⁵⁰

⁵⁴⁸ Bkz. *Müslim*, “Hudud, 28”, had., 1700, c. III, s. 1327.

⁵⁴⁹ Herhangi peygamberin asıl amacının şeriat kurmak olduğu söylenemez. Onların asıl amacı Tevhidi tebliğ etmek olmuştur. Muhammed (s.a.v.)’in da Mekke döneminin 11 yılını tebliğle geçirmiş ve bu dönemde indirilen ayetlerin çoğunu Tevhid ve ahirete inançla ilgili olduğunu görmekteyiz.

⁵⁵⁰ *“...Kimi Yahûdiler sözleri yerleşik manasından kaydırır, tahrîf ederler. Derler ki; hakkınızda şu karar verilirse uyun, bu karar verilirse uymayın...”* (Mâide 5/41). Yahudi din adamları, *“Muhammed’e gidin; yüz karartma ve değnek cezası verirse uyun, recm yâni taşıyarak öldürme cezası verirse kaçın.”* diyorlardı. Sonra bütün kâfirlerle ilgili yukarıda sunduğumuz âyetler indi. (*Müslim*, “Hudud, 28”, had., 1700, 3/1327.)

“Onlar, Allah'ın berisinden bilginlerini ve din adamlarını, bir de Meryem oğlu Mesih'i rabler edindiler. Oysa ki, hepsi ancak bir ilaha ibadet etmekle emrolunmuşlardı ki, O'ndan başka hiçbir ilah yoktur; O, onların ortak koştukları herşeyden münezzehtir.”⁵⁵¹

Bu âyeti duyan Adiy ibni Hatem Resûlullah'ın yanında itiraza kalkışmış; “Ben de bir Hıristiyanım fakat biz ahbar ve ruhbanlarımızı Rab edinmiyor ve onlara ibadet etmiyoruz” demişti. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: ‘Allah'ın haram kıldığını helal, helal kıldığını da haram kıldıklarında onların dediklerini kabul etmiyormusunuz?’ Adiy ibni Hatem “Evet, kabul ediyoruz, çünkü onlar dini konularda yetkili kişilerdir” dedi. Bunun üzerine Resûlullah: “İşte bu onları Rab edinme değil de nedir?” buyurdu.⁵⁵²

Bu hadis-i şerif, helâl ve haramın sınırlarını tesbit yetkisini kendinde görenlerin, nefislerini ilâh ve Rabb yerine koyduklarını, onlara kanun koyma yetkisi tanıyanların da onları Rabler edindiklerini vurgulamaktadır.⁵⁵³

İsa (a.s.), kendi döneminin Yahudi din adamlarına şöyle derdi: “Ey ikiyüzlüler, Yeşaya peygamber sizlere söylediği şu sözlerinde çok haklıydı: ‘Bu halk dudaklarıyla beni sayar, ama yürekleri benden uzak. Bana boşuna tapınıyorlar, Öğretileri insanların buyruklarına dayanıyor.’”⁵⁵⁴

Kur’ân’da İsa’nın (a.s.) sözü şöyle hatırlatılmaktadır: ‘Ey İsrail oğulları! Benim de Rabbim⁵⁵⁵, sizin de Rabbiniz olan Allah’a kulluk edin. Kim Allah’a ortak koşarsa şüphesiz cenneti ona haram kılar. Onun varacağı yer cehennemdir.’⁵⁵⁶

---

⁵⁵¹ et-Tevbe, 9/31.

⁵⁵² İbn Kesir, *age.*, c. IV, s. 144; et-Taberi, *age.*, c. VI, s. 354; Râzî, *age.*, c. VI, s. 31.

⁵⁵³ Mevdudi, Mevlana Seyyid Ebu'l A'la, (ö. 1979), *Tefhimu'l Kur'an*, Çeviren: Ünal, Ali; Muhammed Han Kayani, İnsan Yay., İstanbul 1999, c. II, s. 209.

⁵⁵⁴ Matta, 15/7-9.

⁵⁵⁵ Ermeni Protestan Kilisesi ayininde 1 saat oturup dışarı çıktığımda Kilise görevlisi bana dönerek ettiğimiz duayı beğendin mi? diye sordu. Ben onların büyük coşkuyla İsa'ya yaptıkları duanın yanlış olduğunu anlatmaya çalıştım. Kendisine: Siz İsa'nın yaptığı şekilde dua yapmıyor ve onun yolundan gitmiyorsunuz” dedim. Neden dedi? Çünkü İsa kendisine değil bir tek olan Tanrıya dua ederdi. Neden İsa'nın Tanrısı olan en büyük Tanrıya dua etmiyor, Tanrı kabul ettiğiniz İsa'ya dua ediyorsunuz?” dedim. Şöyle dedi: “Bizi kurtaracak olan İsa'dır.”

⁵⁵⁶ Mâide, 5/72.

Ehl-i Kitap, Allah'ın hükümlerini bırakarak bilginlerinin kişisel görüşlerine inandılar. Allah'ın emirleriyle onların görüşleri çatıştığında, bilginlerinin görüşlerini tercih ettiler.⁵⁵⁷

Râzî tefsirinde, *'buradaki rab edinme, Yahudi ve Hıristiyanların haham ve râhiblerini kâinatın ilahı olmak anlamında değil, emir ve yasaklarında tek otorite kabul edip, onlara itaatleri yönündedir'*, der ve nitekim *'Müfessirlerin de çoğu bu fikirdedir'*⁵⁵⁸ demektedir. Sonra Râzî bu hastalığın Müslümanlara nasıl bulaştığının örneğini vermekte ve kendi hocasının Müslümanlarla ilgili şu sözünü nakletmektedir: *"Fakihleri taklit eden bir topluluğu gördüm. Bâzı konularla ilgili olarak pek çok âyet okudum. Mezhep görüşleri bu âyetlere tersti. Bu âyetleri kabul etmediler ve hiç iltifat göstermediler. Şaşkın vaziyette bana başkaldırdılar. "Ecdadımız şöyle dediği halde bu âyetlerin zahiriyle nasıl amel edilir?" dediler. Artık bu hastalığın pek çok dünya ehlinin damarlarına sirayet ettiğini görürsün.*"⁵⁵⁹

Elmalılı Hamdi Yazır tefsirinde şöyle demektedir: *"Her hangi birini rab edinmiş olmak için behemahal ona "rab" adını vermiş olmak şart değildir. Yahudi ve Hıristiyanlar kendi ahbar ve ruhbanlarına Rab dememişlerse de Rab yerine koymuşlardır. Dinde hüküm koyabilme haklarının olduğuna inanmışlardır. Şu halde Yahudi ve Hıristiyanları muaheze ettiğimiz gibi kendi din âlimlerimize, ululemr adı verilen devlet başkanlarımıza itaati de Allah'a itaat ölçüsünde yapmalıyız. Dolayısıyla, bir kimsenin Allah'ın emrine uygun olup olmadığını hesaba katmayarak, onun emrine uymak ve özellikle dinin hükümlerine ait olan hususlarda onu kural koymaya yetkili sanıp ne söylerse, ne emr ederse doğru farzetmek, Allah'ın emrine ters düşeceğini düşünmeden, onun emirlerini taparcasına yerine getirmek onu rab edinmek ve ona tapmak demektir.*⁵⁶⁰

Allah Teâlâ, İnsanlardan kendi Kitab'ı olan Kur'ân dışında bir yasaya ya da kurala uymalarını istememektedir:

---

⁵⁵⁷ Matta, 15/3; Ayrıca bkz., Bayraklı, Bayraktar, (Yeni bir anlayışın ışığında) *Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yay., İstanbul, 2008, s. 8/181; Bayraklı, kitabının aynı sayfasında Müslümanların da bir çoğunun aynı hataya düştüğünden, "Beşerin fetvasını Kur'ân'ın önüne geçirdiklerinden bahseder."

⁵⁵⁸ Râzî, *age.*, c. VI, s. 31.

⁵⁵⁹ Râzî, *age.*, c. VI, s. 31; Bkz: Abduh; Rıza, *age.*, c. XII, s. 150.

⁵⁶⁰ Elmalılı, Hamdi Yazır, *age.*, c. IV, s. 318.

"...Hüküm vermek yalnız Allah'a aittir. Kendisinden başkasına değil, sadece O'na ibadet etmenizi emretti. Dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler."⁵⁶¹

Âyeti Kerîmede de ifade edildiği üzere Allah, inananlardan başka kitaplara veya şahıslara değil, sadece kendi kitabına uyup, o kitabı takip etmelerini istemektedir. Din adına neyin doğru ve neyin yanlış olduğuna karar verecek tek merci Allah'ın kitabı Kur'ân'dır. Ancak buna rağmen insanların çoğu Kur'ân'ı terk edip başka kaynaklara yönelmektedirler.⁵⁶²

*De ki: «Baksanıza Allah sizin için rızık olarak neler indirdi de siz ondan bir kısmını haram, bir kısmını da helal yaptınız!» De ki: «Size Allah mı izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?»*⁵⁶³

Ehl-i Kitab'ın dînî gerçekleri kabullenmede ve dînî hükümleri belirlemede sadece din adamlarına bağlı kaldıklarını, Peygamberimiz (s.a.v.)'e nispet edilen şu rivayette de görmekteyiz: *'Ahbardan on kişi Müslüman olsaydı, yeryüzündeki Yahudilerin hepsi Müslüman olurdu.*⁵⁶⁴

Bu rivayete daha da açıklık getiren bir başka rivayette: Bir grup ahbar kendi cemaatleri ile olan bir ihtilafta lehlerine fetva almak üzere Hz. Peygamberimize gelerek: *'Ey Eba'l-Kâsım, sen de biliyorsun ki bizler ahbarız, şâyet bizler sana tâbi olacak olursak, bütün Yahudiler seni kabul ederler. Bizimle kavmimiz arasında bir husumet mevcuttur, sana muhakemeye geldik, şâyet bizim lehimizde hüküm verirsen, kesinlikle sana iman eder, seni tasdik ederiz...*⁵⁶⁵

Râzî, bu konuyla ilgili: Beni İsrail'in bu rab edinme işi nasıl oldu diye Ebu'l Aliye'ye sordum. Şöyle cevap verdi: *"Allah Teâlâ'nın kitabında ahbar ve ruhbanın sözlerine aykırı nice hükümler buluyorlar ama yine de onların sözlerini kabul ediyorlardı. Allah'ın kitabındakini kabul etmiyorlardı,"*⁵⁶⁶ demektedir.

---

⁵⁶¹ Yusuf, 12/40.

⁵⁶² Shehzada, Kashif Ahmed, (Dini Anlamada) Kur'an Yeter Mi?, Terc., Afşin Bilgili, Karachi, 1998, s. 15.

⁵⁶³ Yunus, 10/59

⁵⁶⁴ İbn Hanbel, Müsned, c. II, s. 346.

⁵⁶⁵ Tirmizi, "Kitabut-Tefsir", c. V, s. 294; Atalay, Orhan, age., s. 31.

⁵⁶⁶ Râzî, age., c. VI, s. 31; Ayrıca geniş bilgi için bkz: Özkan, Ercümen, Tasavvuf ve İslam, Baskı: 3, Yenişehir-Ankara, 2000, s. 246.

Sonuçta Allah'ın dini tek yetkiliden (Allah) çıkıp birçok yetkiliden (veliler, imamlar, emirler vs. din adamları) oluşan bir dine dönüşmeğe başlıyor. Kendilerini Allah'ın dininin sahipleri olarak görenler Allah adına hükümler vermeğe, haramlar, helaller oluşturmağa başlıyorlar. Bu gün tahrif edilmiş dinlerin geldiği son nokta budur.

2.7.3.2. Geleneksel Mollalar

Dini anlamada ortaya konulan araçlar, insanların dine olan bakışlarını etkilemektedir. Allah'ın kitabını kendisinden değil, Allah'la kenileri arasına koydukları araçlardan dinleyenlerin birçoğu, kendilerine hâkim ve hüküm koyucu tek merci olarak Allah adına bu araçları görebilirler.

Maddi menfaatlerin en faal temsilcilerinin geleneksel mollalar olduğu söylenebilir. Bunların daha çok İran'da, Orta Asya ve Kafkaslarda yaygınlaştığı görülmektedir.

Bunları birkaç örnekle tanıtmaya çalışacağız. Eskiden olduğu gibi günümüzde de geleneksel mollalar tarafından topluma adeta yaşanmaz, ölü bir din örneği sunulmaktadır. Bu sebeple Allah'ın kitabını raflara sokup, yeri gelince onu insanların cenazelerine, kabirlerine taşıyan mollalar, bu uygulamalarıyla hem cahil halkın güvenini hem de parasını kazanmışlardır. Mollalar, Mecûsilerin günümüzdeki başka bir versiyonudur. Çünkü Mecûsiler Zerdüştlüğü anlatırken; dini görevlerini ve başka törenleri idare ederken karşılığında halktan belirli ücret alarak geçimlerini sağlıyorlardı.⁵⁶⁷ Onların bu geleneğini günümüzde mollalar devam ettirmektedir.

Asıl faaliyet alanları kabristanlıklar ve matem yerleridir. Ellerindeki Kur'ân'ı anlamaya, yaşamaya çalışmayan bu mollalar onu cenaze ve put taşır gibi taşırlar, ne başkalarının onu açmasına, ne de ondan bir şey elde etmesine, öğrenmesine, dokunmasına rıza göstermezler.⁵⁶⁸

Celil Memmedkuluzadenin (1869-1936) kaleme aldığı ve Azerbaycan edebiyatının şah eserlerinden biri olan "*Ölüler*" eseri, mollaların din istismarının trajik bir örneğini bize aktarmıştır. Bu örneklerin benzerleri İslam dünyasında tarihten günümüze kadar yaşanmış ve halen de yaşamaya devam etmektedir. Olayın muhtevası kısaca şöyledir:

⁵⁶⁷ Gündüz, Şinasi, "Mecusilik" md., *DİA.*, c. XXVIII, s. 283.

⁵⁶⁸ Mehmet Akif Ersoy'un dediği gibi: "*Ya açar bakarız nazmı celilin yaprağına, ya üfler geçeriz bir ölünün toprağına.*" Bkz. M. Akif, *Safahat*, s. 274.

“Kendilerini Şeyhin kerametlerine kaptıran bir şehir halkı, İsfahan’dan Tebriz’e geçecek olan Şeyh Nesrullah adındaki birini misafir edecekler. Bu Şeyh ölüleri bile diriltme gücüne mâliktir (!) Şehrin ileri gelenleri ve din adamları bu şeyhi kendilerinde misafir etmeyi bir şeref ve kurtuluş vesilesi bilirler. Nihayet, Şeyh Nesrullah bunlara gelip misafir oluyor. Şeyhin yanındaki müridi şehir halkına şeyhinin insanları hayrette bırakacak kerametlerini anlatır ve onlara behişt (cennet) yolunun tarifini verir. Bu yolun en önemlilerinden biri de haramdan uzak kalmaları ve şeyhlerine bağlanmaları olduğunu söyler. Erkekleri en çok harama iten kadınlar olduğu için, haramdan korunmanın en önemli yollarından biri de siğe (muta) yapmak olduğunu önerir. Haramdan uzak kalıp siğe yapanların cennete gideceklerini ve özellikle bu işi Allah’ın yakın bendeleriyle (kendisini ima ediyor) yaparlarsa, hem kendisi hem de aile fertlerini cennete götüreceklerini söylüyor. Bunu duyan cahil şehir halkı kocaya varmamış olan (10-13 yaşlarındaki) küçük kızlarını Şeyhe sunuyorlar. Şeyh de bu kızları mühürleyip (!) cennete yolluyor. Din adına yapılan bu trajediyle Şeyh şehrin hem kızlarını hem de mal-mülkünü ele geçirmiş oluyor...”⁵⁶⁹

Günümüzde de eskisi gibi olmasa da halen özellikle bu bölgenin din tüccarları ve Kur’ân’ı pazarlayan geleneksel mollaları gündemdedir. Bunlar tarafından din adına yas merasimleri tertiplenmekte, ölülerine hatim indirilmektedir.⁵⁷⁰ Böylece, dini matem ve kabir hayatına dönüştürerek insanları yaşanması gereken Allah’ın dininden uzaklaştırmaktadırlar. Aslında uyanmasını, yâni dini sorumluluklarını yüklenmesini istemeyen halk da böylece ölümlerinin takipçisi olmaktadır.

Siyasi olaylardan doğan Hâricilerin ve maddi menfaatlerine sarılan geleneksel mollaların pratik ortak özelliklerini şöyle özetleyebiliriz: Karşı düşüncelere aşırı tepki vermektedirler. Her ikisi de en kutsal işi görür ve Allah rızasına hizmet eder gözükürler.

⁵⁶⁹ Celil, Memmedkuluzade, *Ölümler*, Tiflis, 12 Temmuz, 1909.

⁵⁷⁰ Türkler bir gecede müslüman oldukları için, kültür ve inançlarındaki eski geleneklerinden bir kısmını devam ettirdiler. Örneğin, müslüman olduktan sonra “hatim indirme” gelenekleri eski Şâmân ve Budist geleneklerinden kalmadır ki, onlar buna “sevab tevcihi” derlerdi. Sevab tevcihi, herhangi bir şekilde yapılan vakıf işinden ortaya çıkacak sevabın bir kısmının dolayısıyla başka varlıklara paylaştırılmasıdır. Dini metinlerin son kısmı okunduktan sonra sevap tevcihi sırasıyla şöyle yapılır: Bundan hasıl olan sevabın denilerek, ilk önce, gökteki tanrılara ve iyi ruhlara, sonra hükümdarlarına ve tanrılarının yakın şahıslarına, sonra ise ölmüş olan şahısa ve yakınlarına tevcih ediliyor. (Tekin, Şinasi, *Uygurlarda Sevab Tavecchi Adeti ve İslam’daki Mevlid Duası*, s. 239-240; file:///C:/Users/SVUser/Downloads/17590-38669-1-SM.pdf)

2.8. İslam'da Din Adamlığının Yeri

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi İslam, Yahudi ve Hıristiyanlardaki gibi, devlet ve cemiyetten bağımsız; kutsal, aracı, yorumcu ve arındırıcı, hiyerarşik din adamı kurumunu tasvip etmemektedir. Hakkında Allah tarafından hiçbir konuma ve vazifeye sahip olmadıklarını, İncil'de ve Kur'ân'da hep olumsuzluklarından bahsedilen bu kurumların, sonradan insanların ortaya çıkardıkları bir dayanak, bir bidat olduğunu görmekteyiz.⁵⁷¹

İslam'da “*din adamı*” olup olmadığını daha iyi anlamak için, İslam'ın topluma ve toplumun İslam'a bakışını anlamamız gerekir. Başka bir ifadeyle buna; Kur'ân'ın topluma bakışı ve toplumun Kur'ân'a bakışı da denilebilir. Eğer Kur'ân'ın oluşturduğu toplumdan bahsediyorsak, -örneğin Resûlullah ve ashâbı dönemi- bu dönemlerde din adamından, din adamlığı sınıfının varlığından ve hatta kavramından bahsedilmesi mümkün değildir. Yok eğer toplumun oluşturduğu Kur'âni ya da İslâmi bakış tarzından bahsedilecekse, evet böyle bir toplumun din adamı ve din adamı sınıfının varlığından söz edilebilir.⁵⁷²

Birinci bölümde örneklerini verdiğimiz din adamlarını ne İslam tasvip etmekte ne de İslam'ın genel ilkelerine uymaktadır. İslam'ın ilkeleri evrenseldir ve herkese eşit biçimde hitap etmektedir. Denildiği gibi; “*papazı kilisede*”, “*hocanı camide*” ve dînî birkaç ritüeli icra etmede görmek, onu anlamamanın, dar bir çerçevede değerlendirmenin sonucudur.⁵⁷³

Halk tarafından imamlara, din hizmeti yürütenlere bakış tarzının ve bazı isimlendirmelerin yanlış olduğunu düşünmekteyiz. Örneğin, Devlet tarafından imam tayin edilenlere ve din hizmetlerini yürütenlere yanlışlıkla din görevlileri denilir. Bunlar aslında devlet görevlileridir ve devlet istediği zaman görevinden azledebilir. Dini, bir görev ve fitri ihtiyaç olarak insanlara Allah vermiştir ve bu anlamda herkes dinin görevlisidir.

⁵⁷¹ *Yeni Ahit*, Matta, 23/5-35; Hadid, 57/27.

⁵⁷² Geniş bilgi için; Karslı, İbrahim H, *age.*, s. 27-34.

⁵⁷³ <http://www.ihsaneliacik.com/2012/07/din-ve-ibadet-anlayisimiz-1-2.html>.

2. 8. 1. İmamlarla Din Adamları Arasındaki Fark

İslam açısından günümüzdeki uygulamaları itibariyle, şu önemli noktanın ayırt edilmesi gerekmektedir: Başka dinleri temsil eden din adamlarından farklı olarak, İslam'da imamlık, vaizlik, müftülük yapanlar Allah'ın hizmetçileri ve insanlara inançta, kullukta hizmet etmek için Allah'la insanlar arasındaki görevli şahıslar değildir. Bizim konunun başından beri ifade ettiğimiz din adamı kavramı, Allah'ın dininin onaylamadığı fakat tahrif olunmuş dinlerin toplumları tarafından böyle bir kavram veya sınıf oluşturulup, yaygın hale getirildiği için tarafımızdan bu kavram kullanılmıştır. Biz, Allah'ın dininde özel '*din adamı*' sınıfına yer verilmediği kanısındayız.⁵⁷⁴ İslam'da din adamı olmadığına göre, din görevlilerine, ilâhiyatçılara, cemaat önderlerine "*din adamı*" demek "meşhur olmuş yanlış"lardan birini teşkil eder.⁵⁷⁵

Şeyhülislamlık makamı için söylenen bu cümlelere biz de katılmaktayız:

“Şeyhülislamlığı din adamlarından oluşan bir dini kurum sayanlar olabilir. Şeyhülislamlık kilise gibi bir dini kurum değildir. Bunun Kur’ân’a ve sünnete dayandırılan bir tarafı yoktur. O, ihtiyaç duyulduğu için ihdas edilmiş bulunan ilmi ve hukuki bir kurumdur. Şeyhülislam siyasi bir otoriteye bağlı idi. Göreve gelmesi ve görevden ayrılması siyasi otoritenin emri ile olurdu. Nitekim bir kanunla varlığına son verilmiştir. Ama devletler yüzlerce kanun çıkarsa kilisenin oligarşik varlığını sona erdiremez. Eskiden câmide görevli imam ve müezzin bile bulunmazdı. Cemaatten biri ezan okur, ehliyetli biri de namaz kıldırırdı. Sonraları sadece câmilerin düzenli olarak açılması, ezanın zamanında okunması, câmi bakımlarının yapılıp eşyasının korunması gibi ihtiyaçlar cami görevlilerin ihdasına sebep olmuştur. İslam eskiden gelen tehlikeleri gördüğü için hem ruhbanlık sınıfına hem de kilise teşkilatı yapılanmalarına ve hakimiyetine yer vermemiştir. Câmiler kilise teşkilatı gibi örgütlenmemiştir.”⁵⁷⁶

Aynı zamanda manastır ve Câmi kelimeleri de birbirlerine zıt anlamlıdır. Manastır kelimesi, “*tek, yalnız*” manasına gelen Grekçe monostan türetilen ve münzevi hayat

⁵⁷⁴ Polat, Fethi Ahmet, *age.*, s. 149.

⁵⁷⁵ Karaman, Hayreddin, *Laik Düzendeki Dini Yaşamak-4*, İz yayıncılık, İstanbul, 2006, internet baskısı. Bölüm 9, Din Adamı Adaylığı.

⁵⁷⁶ Bayındır, Abdülaziz, *age.*, s. 110.

tarzını benimseyenlerin (monachos) yaşadığı mekânları ifade eden monasterionun Türkçe'deki şeklidir.⁵⁷⁷ Kilise, Hıristiyanlara göre tüm inananların imanını taşır ve onların anasıdır. Anası Kilise olmayanın Babası Tanrı olamaz.⁵⁷⁸ Câmi ise insanların hem ibadet, hem de günlük hayatını ilgilendiren konularda bir araya geldikleri mekân, anlamında kullanılır.

Günümüzde imam-hatip olarak da nitelenen Câmi görevlisi bir Müslümanla Havra veya Kilise mensubu din adamı arasında önemli farklar vardır:

Mesela Câmi görevlisi, devletin veya bir toplumun tayin ettiği, devlet ve toplumla kendi arasındaki görevleri yürüten şahıslar için kullanılırken, din algısı tahrif olunmuş insanların bakış açılarına göre ise din adamı, Allah'la toplum arasındaki görevli şahıs olarak nitelenebilir.⁵⁷⁹ Bir başka örnek, ezan okuyanın ismi müezzindir, namaza başkanlık edenin ismi imam; “önde duran”dır, vaaz veren; vaizdir. İdari işlerde hükmünü verene kadı, ihtiyaç sahiplerine hizmet edene zekat memuru denilir. Bütün bunlar bir Müslüman toplumda mevcut sosyal vazifeleri yerine getirenlere verilmiş isimler cümlesindedir.⁵⁸⁰

2.8.2. Elçilerle Aracılar Arasındaki Fark

Elçilerle aracılarda arasındaki farkı daha kolay anlamamız için, Kur'ân-ı Kerîm'in bu konudaki örneklerine bakmamız yerinde olacaktır:

Allah tarafından gönderilen elçilerin görevleri insanların kendileri ile Allah arasındaki engelleri, aracılarda kaldırmak ve bütün bunların şirk olduğunu bildirmek, dolayısıyla bunların insanları Rablerinden alıkoyduğunu iletmeğdir.⁵⁸¹ Aracılar ise, Allah'la insan arasında aracılık yapar, Allah'a ait görevleri ve özellikleri taşıdıklarını ima ederler. Aynı zamanda Allah'la insan arasında bir engel teşkil ederler.⁵⁸²

⁵⁷⁷ Guran, Kemal, “Manastır”, md., *DİA.*, c. XXVIII, s. 558.

⁵⁷⁸ *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, Tercüme, Pamir, Dominik, İstanbul, 2000, par., 181. (Papa 14. Lui'nin emriyle 1986'da Kardinal Joseph Ratzinger başkanlığında kurulan 12 kişilik bir heyetin altı yıllık çalışmasıyla meydana getirilmiş ve Vatikan Kilisesi tarafından kabul edilmiş öğretileri içerir.)

⁵⁷⁹ Yunus, 10/66; İsrâ, 17/56-57.

⁵⁸⁰ Hatiboğlu, Mehmed Said, *İslamın Aktual Düzeni Üzerine 2*, Otto Yay., Ankara, 2009, s. 50.

⁵⁸¹ Furkan, 25/57; Fussilet, 41/6.

⁵⁸² Bakara, 2/165; Tevbe, 9/31.

İster Resul (elçi), ister âlim, ister imam veya din bilginleri olsun, insanla Allah arasındaki görevleri yerine getiren değil, Allah'ın verdiği görevleri insanlara ileten kişilerdir.⁵⁸³ Bunlara elçi, âlim, bilgili şahıs da denir. Eğer tersinden alıp bu görevliler insanlarla Allah arasındaki aracıya, yetkiliye dönüştürülmek veya ilah yerine konulmak suretiyle elçi olmaktan çıkarılırlarsa, o zaman şirk koşulmuş olur.⁵⁸⁴

Bütün bu görevlilerin hepsini kapsayacak şekilde ifade edilen “*din adamı*” tabirinin ise, halk dilinde ve İslami uygulamalara uzak kesimlerde daha fazla kullanıldığını söylemek mümkündür.⁵⁸⁵

Diğer din mensuplarında olduğu gibi, Müslümanların da birçoğunun dine bakış açısının şahıslar üzerinden oluştuğu görülmektedir. Bu tip bakış açılarının Kur’ân-ı Kerîm eğitimi ile değiştirilmesi gerekmektedir. Böylece aralarındaki sorunu; ihtilafları, parçalanmaları, mezhep ve tarikat kavgalarını Allah’ın kitabıyla ve O’ndan çıkarılacak hikmetlerle çözmüş olurlar.⁵⁸⁶ Nitekim Ku’rân-ı Kerim de bunu önermektedir.⁵⁸⁷

---

⁵⁸³ Mâide, 5/47, 67; Cin, 72/21-23.

⁵⁸⁴ Yunus, 10/66; Âraf, 7/30.

⁵⁸⁵ Karşlı, İbrahim H., *age.*, 27.

⁵⁸⁶ Örneğin: Ehl-i sünnet ile ehl-i şîa'nın din anlayışı arasındaki asıl fark, İslam tarihindeki olaylara her birinin kendi metodu ile bakmasından kaynaklanmaktadır. Siyasi anlayışın oluşmasında da bu faktör yatıyor. Biri tarihe yücelik ve ihtişam yönüyle baktığı halde, diğeri adalet ve dindarlık yönüyle bakmaktadır. Ehl-i sünnete göre İslam tarihi ihtişam, övünç ve adalet tarihidir. Tasvip edilemeyecek birçok olayı oldu bittiye getirerek, tarihe mahkûm etmiş, bunları kurcalamanın ehemmiyet ve faydasının olmadığını ifade etmişlerdir. Aynı zamanda idarecilerinin zâlim de olsa onlara itaatın vacib olduğunu söylemelerindedir. Ehl-i sünnetin böyle bir görüşü savunmasının bir sebebi de, idare makamının siyasi bir makam olarak görmelerindedir. Ehl-i Şîa'ya göre ise, İslam tarihi, zulüm ve haksızlıklar tarihidir. Anarşi, kan, göz yaşı, dinsizlik ve dini istismar tarihidir. İktidar sahiplerinin ve servet toplayanların gökyüzüne uzanan saraylarının altına bastırılmış olan isimsiz kurbanların tarihidir. Ehl-i şîa bu konuda sadece menfi suretleri olarak bir değerlendirme yapmıştır. Ve bütün bunların adil imamlarının haklarının çiğnenmesinden kaynaklandığını iddia ederler. Bu sebeple idare makamının dini bir makam olduğunu ve bu makama da en layık olanlarının peygamber torunları olduğunu söylerler. Bu inanç, ehl-i şîada din adamlarının oluşumundaki en büyük etkenlerden biridir. (Muhammed Mescidi Câmîi, *Ehl-i Sünnet ve Şîada Siyasi Düşüncenin Temelleri*, İnsan Yay., Çeviren: Ejder Okumuş İstanbul, 2012., s. 1.)

Her iki mezhep, tarihi ve şahısları kendi çerçevelerinden tek taraflı değerlendirdikleri için bu sonuca varmışlardır. Örneğin şîa; İdareciliğe doğru, İslamî bir çerçevede bakmakla birlikte, devlet idareciliğinin dini bir makam olma şartına bağlamasında ise hatalıdır.

⁵⁸⁷ Nisa, 4/59.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kur'ân-ı Kerim, bütün insanlığa hitap eden bir kitaptır. Sunduğu bilgiler farklı dinlerle, kabilelerle, şahıslarla ilgili olmakla birlikte, O'nun muhatabı bütün bir insanlıktır. Kur'ân'ın bu bildirimlerinden herkesin örnek, ibret ve ders alması gerekmektedir. İnsanlar bunu önemsemedikleri takdirde tarihteki hatalarını tekrarlamış olurlar. Kaynağı Allah'tan gelen, fakat sonradan farklı isimlerle varlıklarını sürdüren bütün dinlerin aslında din adamlığı yoktur. Din adamlığı, sonradan insanların din konusunda cehaletleri ve uydurmaları sonucu ortaya çıkmış zamanla Allah'la kul arasındaki direkt bağı engelleyen araçlara dönüşmüşlerdir. Hakkında, Allah tarafından hiçbir konuma ve vazifeye sahip olmadıklarını, Tevrat, İncil ve Kur'ân'da birçok olumsuzluklarından bahsedilen bu kurumların, sonradan insanlar tarafından ortaya çıkardıkları bir dayanak ve bir bid'at olduğu görülmektedir. Söylediğimiz bu hususların genelinde İslam âlimlerinin birçoğu ve din adamları ile ilgili çalışmalar yapmış araştırmacılarımız da müttefiktir.

Elde ettiğimiz tespitler açısından Kur'ân, uyarılarının ve eleştirilerinin büyük bir kısmını din adamlarına yöneltmektedir. Bu uyarı ve eleştirilerin temelinde Allah'a yapılan iftiralar yer almaktadır. İftiraların boyutu din adamlarının yaptığı tahrife göre değişebilir. Bunların en büyüğü benzetme, şirk gibi, Allah'ın şahsına yönelik yapılan tahriflerdir. Böyle bir tahrifin affının mümkün olmayacağını Allah peşinen haber vermektedir.

Diğer bir kısım uyarı ve eleştiriler ise din adamlarının Allah'ın indirdiği kitaba ve gönderdiği elçilere karşı takındığı tavırları, muhalefetleri, düşmanlıkları yönündedir. Kendi oluşturdukları otoriteyi başkalarına kaptırmamak için Allah'tan gelen kitaplara ve gönderilen elçilere bile karşı gelen din adamlarının tavırlarını Kur'ân şiddetle eleştirmektedir. Din adamları, kendilerinin ve oluşturdukları kurumların Allah'ın dinini temsil ettiğini dolayısıyla toplumun hak ve hukuklarını, helal ve haramlarını belirlemede yetkilerinin olduğunu iddia etmişlerdir. Onların bu haddi aşan tavırlarını, Allah'ın yetkisini kendilerinde görmelerini ve bu sebeble toplumu nasıl sömürdüklerini Kur'ân bize ifşa etmiş ve bizim de önceki toplumlar gibi aldanmamamızı öğütlemiştir.

Toplumun birçok kesimi, Allah'ın dini adına kendi din adamlarının oluşturdukları kurallardan ve kutsal şahıslarının öğretilerinden beslenmektedir. Her toplumun din

adamları ve kutsalları farklı olduğu için aralarındaki anlaşmazlık, kavga, düşmanlık böylece devam etmektedir.⁵⁸⁸ Böylesi toplumlar kendi kutsalını korumak için karşı tarafın ve kutsalının yok olmasına çalışmakta, hakkın ve Tanrının kendi tarafında olduğuna inanmaktadır. Din adamlığı, tanrısal otoritenin paylaşılma çabasının bir sonucu olarak meydana gelmektedir. Din adamları, diğer insanlardan farklı tutulmuş ve kendilerine beşer-üstü birtakım ilâhî güç ve nitelikler izafe edilmek suretiyle, Allah'ın haricinde olaylara yön veren kutsal varlıklar olarak kabul edilmişlerdir.

Ruhbanlık uygulaması (din adamı kisvesi) hemen hemen her dönemde ve her dinde ortaya çıkan bir sapmanın adıdır. Din adamlarının Allah katında özel statüsünün, yaşam tarzının ve ibadet şekillerinin olmadığını "*İslâm'da ruhbanlık yoktur*" hadisi de desteklemektedir.

Allah'ın dininde din adamı diye bir sınıfının olmadığı bilakis bunun yerine; dini ayrıntılara vâkıf, âyetler arasındaki ilişkileri kavramış din bilginlerinin (râsihûnefi'l-ilm) varlığı görülmektedir.⁵⁸⁹ Allah'ın dininde din adamı sınıfının olmadığını en belirgin ifade eden âyette şöyle buyurulmaktadır:

*“Sonra bunların izinden ard-arda peygamberlerimizi gönderdik. Meryem oğlu İsa'yı da arkalarından gönderdik, ona İncil'i verdik ve ona uyanların yüreklerine bir şefkat ve merhamet koyduk. Uydurdukları ruhbanlığa gelince onu, biz yazmadık. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır.”*⁵⁹⁰

Aslında sadece bu âyet Allah'ın dininde özel din adamının ve ruhbanlığın olmadığını başlı başına bir kanıttır.

Din adamları tabiri, peygamberlerin sevmediği ve doğru din kültürü, bilgisi olan toplumların kullanmadığı bir tabirdir. Bu yüzden peygamberlerin eğittiği, oluşturduğu ve dini doğru algılamış toplumlarda din adamı ve sınıfına yer verilmez. Dolayısıyla, Allah'ın insanlara indirdiği kitaplarda ve peygamberlerin tebliğ ettiği tevhit dininde, din

---

⁵⁸⁸ Bkz. Enam, 6/108.

⁵⁸⁹ Bkz. Âl-i İmrân 3/7.

⁵⁹⁰ Hadid, 57/27.

adamı diye bir sınıf ve görevliye yer verilmezken, tahrif olunmuş ve dinin gerekleri yerine getirilmeyen toplumlarda din adamı vazgeçilmez bir özneye dönüşmüştür.

Din adamları kendilerinin oluşturdukları ve isimlendirdikleri dinlerinden, bu dinin kurallarından bahsetmektedirler. Fakat Kur'ân, din adamlarının Yahudilik ve Hıristiyanlık diye isimlendirdikleri bir dinlerinin olmadığına işaret etmekte, bilakis tüm peygamberlere tek bir dini, İslam dinini gönderdiğini haber vermektedir.⁵⁹¹ Bu sebeple Allah, onlara dinlerine verdiği isimle değil, kendisinin verdiği kitaba atıfla 'Ehl-i Kitap' diye hitab etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm bir bütün olarak ele alıp değerlendirildiğinde, Allah Teâlâ'nın ehl-i Kitap tabiriyle muhatap olduğu grubun genelde bilgili şahıslar, din adamları, kanaat önderleri ve rehberleri olduğu görülmektedir.

İslam, ilâhi lütfе mazhar olmaları açısından insanlar arasında herhangi bir ayırıma gitmez. İnsanları ruhânî olanlar ve olmayanlar şeklinde ikiye bölüp ruhânî olanlara kutsal birtakım nitelikler atfedip; ancak bunlar aracılığıyla Yüce Allah'a kulluk yapılabileceği inancını kaldırmıştır. Bunun yerine, her ferдин manevi yetenek ve potansiyelini harekete geçirip gerek cemaat hâlinde gerekse tek başına, yüce Allah'a kulluk edeceği ilkesini benimsemiştir. Dolayısıyla insanlar, ancak Allah'a karşı böyle bir sorumluluk bilinci (takva) nispetinde değerlidirler.⁵⁹² Saf, katıksız Tevhit dininde, Allah'ın hizmetçileri ve insanlara hizmet etmek için Allah'la insanlar arasındaki görevli şahıslar yoktur. Allah Teâlâ kendisiyle insanlar arasında bir mesafenin olmadığını söylemiş ve gönderdiği peygamberler vasıtasıyla, insanları, şirke götürecek bu tür ibadet ve inançlardan uzak tutmuştur.⁵⁹³ Gerçek inanç ve kulluk bu tevhit anlayışıyla oluşabilir. Fakat insanlar kendileriyle Allah arasına mesafe koyunca, aradaki mesafeyi kapatmak için araçlar oluşturmakta ve bu araçların büyüklerinden biri de din adamları olmaktadır. Böyle olunca da Allah'ın dini tek yetkiliden (Allah) çıkıp çok yetkililerden (veliler, imamlar, emirler vb. din adamları) oluşan bir dine dönüşmektedir. Kendilerini Allah'ın dininin sahipleri olarak görenler ise Allah adına hükümler vermeye, haramlar, helaller ve birçok kurallar oluşturmağa başlarlar. Bu gün tahrif edilmiş dinlerin geldiği son nokta budur. Bu yüzden Kur'ân'da Allah Teâlâ, kendilerine kitap indirilen tüm din mensuplarına şu çağrıyla yapmaktadır:

---

⁵⁹¹ Bkz. Âli-İmrân, 3/19.

⁵⁹² Bkz. Hucurat, 49/13.

⁵⁹³ Bkz. Fâtiha, 1/5.

*“De ki: "Ey Kitap ehli! Size göre de bize göre de doğru olan söze gelin; Allah'tan başkasına kul olmayalım. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Hiçbirimiz, Allah'tan önce birilerini rabler edinmesin". Eğer yüz çevirirlerse deyin ki: "Şahit olun, biz teslim olmuş kimseleriz.”*⁵⁹⁴

Kur’ân-ı Kerim, Yahudi ve Hıristiyanların, din adamlarını Rab edinmelerini kınamakta ve onları böyle bir konuma getirmelerini şirk olarak nitelemektedir:

*“Hahamlarını ve rahiplerini, Allah’ın yakınından rabler edindiler. Meryem oğlu Mesih’i de öyle. Oysa onlara verilen emir, sadece tek bir Tanrıya kul olmaları idi. Ondan başka ilah yoktur. Allah onların şirkinden uzaktır.”*⁵⁹⁵

Görüldüğü gibi, Kur’ân-ı Kerîm aracı konumundaki din adamlarını ve görevlilerini Rab edinmeyi hoş karşılamamakta, dini sırf Allah’a has kılmayı öğütlemektedir. Dolayısıyla yukarıda örnekleri verilen ve aracı konumuna yükseltelen din adamlarını İslam’ın tasvip etmediğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

---

⁵⁹⁴ Âl-i İmran, 3/64.

⁵⁹⁵ Tevbe, 9/31.

KAYNAKÇA

- ABDUH, Şeyh Muhammed; Rıza, Muhammed Reşid, *Menâr Tefsiri*, Çev: Temel, Ali Rıza; Erdoğan, Mehmet, Ekin Yay., İstanbul, 2012.
- AHMED b. Hanbel, *el-Müsned*, thk., Ahmed Muhammed Şakir, Hamza ez-Zeyn, Dâru-Hadis, Kahire, 1426/2005.
- AHMED SELAM, *Ma Ene Aleyhi ve Asbâbî Dirasetün fi Esbabî İttifakîl-Ümmeti*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1998.
- ALAN, Hüseyin, *Hz. Peygamber öncesi Mekke ve Arâbistan*, Beyan Yay., İstanbul 2012.
- ATALAY, Orhan, “Ahbâr ve Ruhbân”, *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 25, Erzurum 2006.
- ATEŞ, Süleyman, *Kur’ân Ansiklopedisi*, Kuba Yay., İstanbul, t.y.
- BAYINDIR, Abdülaziz, *Din ve Devlet ilişkileri*, Süleymaniye Vakfı Yay. İstanbul, 1999.
- BAYINDIR, Abdülaziz, *Kur’ân Işığında Aracılık ve Şirk*, Süleymaniye Vakfı Yay., İstanbul, 2006.
- BAYRAKLI, Bayraktar , *(Yeni bir anlayışın ışığında) Kur’an Tefsiri*, Bayraklı Yay., İstanbul, 2008.
- BAYRAKLI, Bayraktar, “Kur’ân-ı Kerîm’de Din Adamı Kavramı”, Başlıklı Makale, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1994, sayı: 1, s. 147-162.
- BAYRAKLI, Bayraktar, *Kur’ân Meâlî*, Bayraklı Yay., İstanbul, 2011.
- BİLMEN, Ömer Nasûhî, (1885-1971), *Türkçe Meal Âlisi*, Akçağ Yay., Ankara, 1993.
- BUHÂRÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö. 256 h.), *el-Câmiu's-Sahih el-Müsned min Hadisi Rasulillahi ve Sünenihi ve Eyyamihi*, el-Mektebetü's-Selefiyye, Kahire, 1400/1980.

- CÂMÎİ, Muhammed Mescidi, *Ehl-i Sünnet ve Şiada Siyasi Düşüncenin Temelleri*, İnsan Yay. Çev: Ejder Okumuş İstanbul, 2012.
- CELİL, Memmedkuluzade, *Ölüler*, Tiflis, 12 Temmuz, 1909.
- DEMİRCİ, Kurşat, *Hinduizmin Kutsal Metinleri Vedalar*, İşaret Yay., İstanbul, 1991.
- DIYANET İslam Ansiklopedisi, (DİA)* Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2003.
- eBU DAVUD, Süleyman b. Eşas es-Sicistani, *Süneni ebu Davud*, Beyrut-Lübnan, 1988.
- eBU ZEHRA, Muhammed, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, Tercüme, Şener Abdülkadir, Hisar Yay., Beyazıt-İstanbul, t.y..
- e-ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafa ve Müzilü'l-İlbas amma İšteheramine'l-Ehadisi ala Elsineti'n-Nas*, Daru'l- Kütübi'l-İlmiyye, Suriye-Dimaşk, 1422/2001.
- e-ÂLÛSÎ, Ebu'l-Fazl Şihabuddin Seyyid Mahmud el-Bağdadî, *Rûhu'l-Meâni*, thk: Seyyid İmran, Dâru'l-Hadis: Kahire, 1426/2005.
- ELİAÇIK, İhsan, *Sosyal İslam*, Destek Yay., İstanbul 2011.
- e-İSFÂHÂNÎ, Ebu'l-Kâsım el-Huseyin b. Muhammed Râğıb, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'ân*, thk., Muhammed Seyyid Keylani, Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladuh, Mısır, 1381/1961.
- eL-KURTUBÎ, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Câmi'li Ahkami'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1408/1988.
- eL-KÜLEYNÎ, Muhammed b. Yakub, *Usulü'l-Kafi*, Daru't-Taaruf li'l-Matbuat, Beyrut, 1411/1990.
- eL-MUTTAKÎ, Ali Alaaddin ebu Malik el-Hindi, *Kenzul-Ummal*, Beyrut, 1998.
- eN-NEYSABURÎ, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *Muhtasarı Tecridi Sarih, Sahîh-i Buhârî*, Çevr: Tahric ve Notlar, Abdullah Feyzi Kocaer, Yeni Şafak Yay., Ankara, 2004,

- er-RÂZÎ, Fahrüddin, *et-Tefsiru'l-Kebir li'l-İmam el-Fahru'r-Râzî*, Darulıhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut-Lübnan, 1420/1999.
- et-TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed İbn Cerir, *Câmiu'l-Beyân fi Tevili'l-Kur'ân*, Dâru'l Kutubu'l İlmıyye, Beyrut-Lubnan, 1992.
- eZ-ZECCAC, Ebu İshak İbrahim b. es-Seri, *Maani'l-Kur'ân ve İ'rabuhu li'z-Zeccac*, thk., Abdülcelil Abduh şelebi, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2005/1426.
- ez-ZEMAŞSERÎ, Ebü'l Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf an-Hakâikit-tenzîl ve uyunü'l-ek'avîl fi vücûhi't-te'vîl*, thk., Şeyh Adil Ahmet Abdu'l-Mevcud, Şeyh Ali Muhammed Muavvız, Ubeykan Yay., 1997.
- FARUKÎ, İsmail Raci, *İslam Kültür Atlası*, Çev: Okan Kibaroğlu, İnkılap Yay., Baskı: 4, İstanbul, 2014.
- GÜÇ, Ahmet, *Dinlerde Mabet ve İbadet*, Esra Yay., İstanbul, 1999.
- GÜMÜŞHANEVÎ, Ahmed Ziyaüddin, *Ehli Sünnet İtikadı*, Bedir Yay., İstanbul, 1996.
- GÜNDÜZ, Şinâsi, *Hıristiyanlık*, İsam Yay., İstanbul, 2006.
- GÜNENÇ, Halil, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, İlim Yay., İstanbul, 1990.
- HATİBOĞLU, Mehmed Said, *Kültürel Mirasımızı Tenkid Zerureti*, Otto Yay., Baskı:1, Ankara, 2009.
- HATIPOĞLU, Mehmed Said, *Hadis Tedkikleri*, Otto Yay., Baskı: 3, Ankara, 2012.
- HATİBOĞLU, Mehmed Said, *İslamın Aktual Düzeni Üzerine 2*, Otto Yay., Ankara, 2009.
- HAVVA, Said, *El Esas Fis-Sünne*, Yayın Pazarlama, Çev: Ural, A., Çetintaş, R., Fatih-İstanbul, 1992.
- HOCAZADE, Ahmet Hilmi, *Hadıkatu'l-Evliya*, TDV., Yay., İstanbul, 2007.
- İBN HİŞAM, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Malik, *Sıratun-Nebeviyye*, thk., Muhammed Muhiddin Abdulhamid, Dâru'l-Fıkr, 1981.

- İBN KESÎR, *Tefsîru'l Kur'âni'l Azim*, thk., Seyid Muhammed Seyid, Tuzi Yay., Kahire, 2005.
- İBN KUDAME, Muvaffakuddin Ebu Muhammed Abdillâh b. Ahmed, *el-Muğni ve's-Şerhu'l-Kebir ala Metni'l-Mukni' fi Fıkhî'-İmam Ahmed b. Hanbel*, Daru'l-Fıkr, Beyrut, 1984.
- İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l-Sadr: Beyrut, 1990.
- İBN TEYMIYE, Takiyyuddin b. Ebil Kasım b. Hadr, *Mecmûu'l-Fetava*, thk: Abdurrahman b. Kasım; ibn Muhammed, Dâru'l-Arabiyye, t.y.
- İKBAL, Muhammed, *Uydurulan Din ve Kur'ân'daki Din*, İstanbul Yay., 2011.
- İSLAMOĞLU, Mustafa, *Üç Muhammed*, Düşün Yay., Baskı: 15, İstanbul, 2009.
- İSLAMOĞLU, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'ân*, Düşün Yay., Baskı: 13, İstanbul, 2012.
- İSTANBUL LUTERYAN KİLİSESİ, *Temel Hıristiyan İnanç*, GDK., Yay., İstanbul, 2010.
- KARAMAN, Hayreddin, *Laik Düzendeki Dini Yaşamak-4*, İz yayıncılık, İstanbul, 2006.
- KARAMAN, Hayreddin; Çağrııcı Mustafa; Dönmez, İbrahim Kâfi; Gümüş, Sadreddin, *Kur'an Yolu Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004.
- KARSLI, İbrahim Hilmi, *Kutsal Kitaplara göre Din Adamları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2010.
- KARŞILAŞTIRMALI DİNLER TARİHİ, Ders Kitabı, MEB. Yay., İstanbul, 2010.
- KATOLİK KİLİSESİ, *Din ve Ahlak İlkeleri*, Çev: Pamir, Dominik, Türkiye Episkoposlar Konferansı adına, İstanbul, 2000.
- KELEŞ, Ahmet, *Ehl-i Sünnet (Bilimsel Birikim)*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 2006.
- KUTUB, Seyyid, *fi-Zılali'l-Kur'ân*, Dâru'ş-Şuruk, Beyrut-Kâhire, 1986/1406.
- LANDTMAN, G., Priest, Priesthood (Primitive), *Encyclopedia Of Religion*, ed. James Hastings, Edinburgh, 1980.

- LAO -TZU, *Bilinmeyen öğretiler(Hua Hu King)*, Çev: İsmail Taşpınar, Amine Gülşah Çoşkun, Kaknüs Yay., İstanbul, 1999.
- MERDİN, Saadettin, *İslamın Pavlusları*, Süleymaniye Vakfı Yay., İstanbul, 2012.
- MEVDUDİ, Mevlana Seyyid Ebu'l A'la, *Tefhimu'l Kur'an*, Çev: Ünal, Ali; Muhammed Han Kayani, İnsan Yay., İstanbul 1999.
- MEYDAN LAROUSSE, *Ruhani*, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1990.
- MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Küseyri en-Nişaburi, *Sahihu Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut-Lubnan, 1991/1412.
- NAJİBA ZİYAYİ, Azizi, “Zerdüştiliğin Kutsal Kitabı (Avesta) Üzerine Bir Araştırma”, Basılmamış Dok., Tezi, Ankara Üniversitesi S.B. E., Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı (Dinler Tarihi), Ankara, 2009.
- ÖZKAN, Ercümen, *Tasavvuf ve İslam*, Anlam Yay., Baskı: 3, Ankara, 2000.
- ÖZTÜRK, Alparslan Emin, *Yahudilik, Hıristiyanlık, Hinduizm ve Budizm'de Din Adamları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2010.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, *Kur'ân Açısından Şeytancılık*, Kaynak Yay., İstanbul, 2002.
- POLAT, Fethi Ahmet, *Kur'ân'a Göre Ruhbanlık ve Rabbânilik*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1995.
- POLAT, Kemal, *Katolik Hıristiyanlıkta Azizlik ve Azizler*, Salkımsöğüt Yay., Baskı: 1, Ankara, 2008.
- SARI, Mevlût, *el-Mevarid, Arapça-Türkçe Luğat*, trc., Mevlut Sarı, Bahar Yay., İstanbul 1984.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Baskı: 4, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta, 2002.
- SELVİ, Mehmet, *Geleneksel Şirk Dini*, İktibaslar, İnternet Dergisi, Tarihsiz.

- SHEHZADA, Kashif Ahmed, *(Dini Anlamada) Kur'ân Yeter Mi?*, Çev: Afşin Bilgili, Karachi, 1998.
- ŞÂTİBÎ, İbrahim b. Mûsa b. Muhammed, *el-Muvafakat*, Çev: Mehmet Erdoğan, İz Yay., İstanbul, 1999.
- ŞEKER, Fatih M., *İslamlaşma Sürecinde Türklerin İslam Tasavvuru*, TDV., Yay., İstanbul 2012.
- ŞERAHSÎ, Şemsuddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ebi Ömer Muhammed b. Ahmed İbn Kudame el-Makdisi Şemsüleimme Şemsüddin, *Kitâbu'l-Mebcut*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1989.
- ŞERİATÎ, Ali, *Dine Karşı Din*, İşaret Yay., Çev: Hüseyin Hatemi, İstanbul, 2000.
- TABATABÂÎ, Muhammed Hüseyin, *İslamda Kur'ân*, Çev: Bahri Akyol, Ensariyan Yay., İran, 1997.
- TEBRİZÎ, Muhammed Hüseyin-i, *Burhan-ı Katı*, nşr., Muhammed Muîn, Tahran, 1342.
- THOMAS CLEARLY, *Konfüçyus Düşüncesinin Temelleri*, Çev: Sibel Özbudun, Anahtar Kitapları Yayınevi, İstanbul, 1997.
- TÜMER, Günay ve Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., Ankara, 2002.
- UNAL, HÂRUN, *Mevzuat*, Basiret Yay., İstanbul, 2011.
- ÜZÜM, Hamza, “Yahudilikte Din Adamları Müessesesi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007.
- VATANDAŞ, Celaleddin, *H. Muhammedin Hayatı ve İslam Daveti*, Pınar Yay., Baskı:6, İstanbul, 2010.
- VATANDAŞ, Celaleddin, *Tevhid ve Değişim*, Pınar Yay., Baskı: 8, İstanbul, 2013.
- WACH, Joachim, *Din Sosyolojisi*, Çev: Ünver Günay, İFAV., İstanbul 1995.
- YAZIR, Hamdi Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili*, Sadeleştirilmiş, Zehraveyn Yay., İstanbul, Tarihsiz.

YILDIZ, Hakkı Dursun, Aka, İsmail; Coşkun Alptekin veb., *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, Çağ Yay., İstanbul 1992.

ÖZGEÇMİŞ

Aydın Mülayimov, 01. 08. 1969 yılında Azerbeycanın Şeki şehrinin Daşüz köyünde doğmuştur. İlk, orta ve lise eğitimini köyünde tamamlamıştır. 1993 yılında Türkiye'ye gelmiş ve Konya Selçuk İlahiyat Fakültesinde okumaya başlamıştır. 1998 yılında üniversiteden mezun olmuş ve aynı yıl "Kurtuluşun Yolu" adlı bir kitabın müellifi olmuştur. Doğduğu köyde 15 sene imamlık yapmıştır. Azerbeycan'da yayınlanmış birçok makalesi vardır. Üç çocuk babasıdır. Türk, Rus, Arab ve Lezgi dillerini bilmektedir.